

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta humanitních studií

Bakalářská práce

Tolerance a netolerance ve slovensko-maďarské rodině X

(k otázce soužití dvou kultur)

Vedoucí práce:

PhDr. Blanka Soukupová, CSc.

Autor:

Liliana Huszthyová

Praha

2007

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 29. 6. 2007

.....

podpis

Děkuji informátorům za jejich ochotu, se kterou mi umožnili nahlédnout do jejich životů.
Obzvlášť děkuji PhDr. Blance Soukupové, CSc., za pečlivé vedení a odborné rady.

Následující text je českým překladem původně slovenské verze. Vzhledem k autorčině pasivní znalosti češtiny se v textu mohou objevovat lexikální a gramatické chyby. Autorka tímto prosí čtenáře o shovívavost.

Obsah

1. Cíl.....	7
1.1. Vzorek	7
1.2. Seznam informátorů:	7
1.3. Metody	9
1.3.1. Volby	10
1.3.2. Role výzkumníka.....	10
1.3.3. Průběh výzkumu.....	11
1.3.4. Sběr dat – pomůcky výzkumníka	12
1.3.5. Spolupráce s jednotlivými členy rodiny	13
2. Právní postavení národnostních menšin.....	14
2.1. Právní postavení národnostních menšin ve Slovenské republice.....	14
2.2. Ochrana národnostních menšin v Evropské unii.....	18
3. Nástin slovensko-maďarských vztahů na Slovensku ve světle vybrané odborné literatury.	20
4. Jazykové kompetence a preference slovensko-maďarské rodiny.	25
4.1. Normativní akty upravující užívání jazyků národnostních menšin na území Slovenské republiky.	26
4.2. Vztahování se maďarské menšiny na Slovensku k jazyku	28
4.3. Používání jazyka v rodinném prostředí.....	29
4.4. Užívání jazyků při návštěvě maďarské větve rodiny	31
4.5. Užívání jazyka v úředním styku.....	32
4.6. Užívání jazyka na veřejnost	32
4.7. Jazykové kompetence a preference u jednotlivých generací	33
4.7.1. Nejstarší generace.....	33
4.7.2. Střední generace	34
4.7.3. Nejmladší generace	35
4.8. Jazyková tolerance – jazyk jako symbol	38
5. Historická paměť slovensko-maďarské rodiny	41
5.1. Nejstarší generace	42
5.4. Exkurs: Pomník, nebo tabule?.....	52
6. Vztah slovensko-maďarské rodiny k náboženskosti	56
6.1. Deklarovaná rovina náboženského života rodiny	59

6.2.	Žitá rovina náboženskosti.....	60
6.3.	Výzdoba domu	60
6.4.	Žitá rovina náboženskosti u nejstarší generace	62
6.5.	Žitá rovina náboženskosti u střední generace	64
6.6.	Žitá rovina náboženskosti nejmladší generace.....	65
6.7.	Profánní a posvátné Vánoce.....	68
6.7.1.	Jídlo	69
6.7.2.	Zvyky.....	71
6.7.3.	Koledy	73
6.7.4.	Vánoční výzdoba.....	73
6.7.5.	Dárky	74
7.	Závěr.....	75
8.	Seznam odborné literatury a pramenů:.....	77
	Příloha č. 1	81
	Příloha č. 2.....	82
	Příloha č. 3.....	87
	Příloha č. 4.....	89
	Příloha č. 5.....	90

1. Cíl

Ve své bakalářské práci sleduji míru tolerance soužití tří generací multietnické slovensko-maďarské rodiny X. Za cíl jsem si stanovila zachytit život rodiny z pohledu možného napětí vznikajícího ze spolužití členů odlišných kultur. Tento cíl jsem sledovala na indikátorech jazykových kompetencí a preferencí rodiny, historického povědomí a náboženskosti, tedy na etnodiferencujících znacích. Hlavní otázkou, na niž se snaží tato práce odpovědět, je, jak se tyto indikátory projevují u jednotlivých generací rodiny, zda jazykové, historické a náboženské rozdíly v rodině působí konfliktně.

1.1. Vzorek

Výběr rodiny nebyl náhodný. Vybrala jsem si rodinu své známé Zuzany, reprezentující nejmladší generaci v mém výzkumu. O Zuzaně jsem věděla, že pochází z etnicky smíšené rodiny (otec Maďar, matka Slovenka) žijící v malé obci v dominantně slovenském prostředí.¹ Sledovaná rodina žije v obci s 1 035 obyvateli, kde většina je ženského pohlaví a produktivního věku. Obec, stejně jako okres, je charakteristická i nízkou ekonomickou aktivitou obyvatelstva – ekonomicky aktivní je jen 44,4 % obyvatelstva s trvalým pobytem. Téměř 50% obyvatelstva se při sčítání lidu přihlásilo k římskokatolické církvi.

Jak je zvykem v kvalitativních výzkumech, jména informátorů jsem změnila, neboť jsem usilovala o jejich anonymizaci a zároveň jsem se snažila dodržet etnický princip jejich jmen. Szabolcs má i ve skutečnosti jméno maďarské, zatímco Marie má jméno křesťanské. Otec a starší syn se i v skutečnosti jmenují stejně.

1.2. Seznam informátorů:

Hajnalka – narozena roku 1939 na území tehdy náležícímu Maďarské republice. Vždy byla maďarské národnosti. Po válce zůstala její rodina žít na daném území, které připadlo Československu. Dnes žije v Maďarsku v Borsod-Abaúj-Zemplínské župě. V Maďarsku v současnosti žije přibližně 18 000 občanů hlásících se ke slovenské národnosti, a

¹ Rodina žije v rodné obci Eriky, která se nachází, jak je vidět z tabulky, v okrese s 98% zastoupením slovenského obyvatelstva. Navíc rodina žije v jednom domě s matkou Eriky – Marií. Matčina sestra bydlí v té samé obci, stejně tak i většina slovenského příbuzenstva.

přibližně stejný počet uvedl ve sčítání lidu ovládání slovenského jazyka.² Hajnalka má dvě děti, její syn reprezentuje v mé práci střední generaci.

Marie – narozena roku 1935 na území, které tehdy patřilo Československu. Důsledkem vídeňské arbitráže bylo území přičleněno k Maďarsku, po válce jej opět získalo Československo. Marie vždy byla slovenské národnosti, narodila se v obci pozůstávající z 15 domů, po svatbě se přestěhovala do svého současného bydliště. Má dvě dcery, mladší reprezentuje v mém výzkumu střední generaci.

Szabolcs – narozen roku 1963 v Československu v obci s většinovým obyvatelstvem maďarské národnosti. Také on je maďarské národnosti. Nedostudoval vysokou školu zemědělskou, dnes vlastní úspěšnou dopravní společnost. Oba jeho rodiče byli maďarské národnosti, jeho matka reprezentuje v mém výzkumu nejstarší generaci.

Erika – narozena roku 1962 v Československu, v obci, ve které dodnes žije. Je slovenské národnosti. Nedokončila studium na filozofické fakultě – obor slovenský jazyk a literatura, dnes řídí vlastní firmu. Oba její rodiče byli slovenské národnosti, její matka reprezentuje v mém výzkumu nejstarší generaci.

Zuzana – narozena roku 1984 v Československu. Je slovenské národnosti, narodila se ve slovenské obci slovensko-maďarským rodičům. Vzdělání absolvovala ve slovenském jazyce, momentálně studuje Právnickou fakultu UPJŠ v Košicích. Kromě slovenštiny a Maďarštiny ovládá anglický jazyk.

Szabolcs /v práci označován pro rozlišení Szabi/ – narozen roku 1987 v Československu. Je slovenské národnosti, narodil se ve slovenské obci slovensko-maďarským rodičům. Vzdělání absolvoval ve slovenském jazyce, momentálně studuje dopravní obor vysoké školy v Prešově.

Tomáš – narozen roku 1990 v Československu. Je slovenské národnosti, narodil se

² 17 693 občanů slovenské národnosti; 11 816 osob se slovenštinou jakožto mateřským jazykem; 18 056 osob ovládajících slovenský jazyk. V B-A-Z župě žije 2 250 občanů slovenské národnosti. Srv. www.nepszamlalas.hu.

ve slovenské obci maďarsko-slovenským rodičům. Vzdělání absolvoval ve slovenském jazyce, momentálně studuje dopravní střední školu s vyučujícím jazykem slovenským v Košicích.

1.3. Metody

V období od srpna 2006 do března 2007 jsem pomocí kvalitativních metod zúčastněného pozorování³ a polořízených rozhovorů⁴ pozorovala život třígenerační maďarsko-slovenské rodiny.

Jak uvádí Emerson: „Etnografové se aktivně zúčastňují každodenních činností v prostředí, vytvářejí si trvalé vztahy s lidmi v něm, a přitom celou dobu pozorují dění. Termín ‚zúčastněné pozorování‘ se často používá k popsání tohoto základního přístupu k výzkumu. Pak ale etnografové pravidelně a systematicky zapisují to, co zjistili během participace v každodenním životě druhých. Tak výzkumníci vytvářejí rozrůstající se písemný záznam těchto pozorování a zkušeností. Tyto dvě propojené činnosti tvoří jádro etnografického výzkumu: přímá účast ve společenském prostředí a vytvoření písemného svědectví o tomto světě na základě takové účasti.“⁵

Rodinu jsem navštívila o třech víkendech, na Vánoce a dále jsem u ní pobyla celý jeden týden.⁶

Moji práci, jakožto kvalitativní výzkum,⁷ by bylo možné rozdělit do tří základních procesů, jež se překrývají:

- a) sběr dat z rozhovorů a pozorování;
- b) analýza a interpretace získaných dat;
- c) písemné zachycení výsledků výzkumu.

³ „Zúčastněné pozorování je styl výzkumu, ve kterém výzkumník participuje na každodenním životě lidí, které studuje,“ Disman M., Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha 2002, s. 305.

⁴ Jeřábek H., Úvod do sociologického výzkumu. Praha 1992, s. 72–73.

⁵ Tento i další citáty z dané publikace jsou citovány podle skeletového překladu, Emerson, Robert M.: Writing ethnographic fieldnotes. Chicago 1995, s. 6.

⁶ 28. 7. – 30. 7. 2006 (termín jsem vybrala já), 18.– 20. 8. 2006 (termín jsem vybrala já), 1. 9. – 8. 9. 2006 (termín navrhli informátoři), 24. 12. – 25. 12. 2006, a 10. – 11. 3. 2007.

⁷ „Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoliv výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace,“ in: A. Strauss, J. Corbinová, Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice 1999, s. 10.

Tento typ výzkumu se snaží porozumět lidem v jejich sociálních situacích.⁸ Výzkumníkovým úkolem je porozumění subjektivním interpretacím jednotlivých informátorů vzhledem k definovanému problému.⁹ Kvalitativní výzkum používá induktivní logiku, odvozuje ze zkoumání jevů, pozorováním odhaluje a následně analyzuje získaná data. Od prvního pobytu jsem si vedla etnografické deníky, do nichž jsem si zaznamenávala události dne. Výsledky výzkumu jsem zpracovávala metodou komparace. Porovnávala jsem výpovědi jednotlivých generací s údaji z etnografického deníku, a tyto dílčí závěry pak s odbornou literaturou.¹⁰

1.3.1. Volby

Výběr rodiny nebyl náhodný. Přístup mi umožnila známost ze střední školy ze Zuzanou, která reprezentuje nejmladší generaci. Zuzanu jsem se v březnu 2006 zeptala, jestli by nebylo možné v její rodině provést výzkum o jejich způsobu života, jako rodiny etnicky heterogenní. Zuzanina reakce byla vesměs kladná, a po diskusi s rodinou mi Zuzana potvrdila, že výzkum by mohl být realizován.

Při výběru indikátorů míry tolerance rodiny jsem se snažila volit ty, jež by mohly u příslušníků odlišných národů způsobovat třecí plochy. Český historik Hroch uvádí, že opěrnými pilíři vědomí národní sounáležitosti moderního konceptu národa byly jazyk a historie.¹¹ Religiozitu jako atribut jsem volila proto neboť rodina se deklarovala jako věřící a zároveň je příslušnost rodinných členů dělena na etnické linii. Náboženství jako etnodiferencující faktor uvádí Hroch ve své práci v Národním zájmu.¹²

1.3.2. Role výzkumníka¹³

Do rodiny jsem tedy přišla jako známá Zuzanu, což nepochybně usnadnilo, ale i

⁸ Disman M., Jak se vyrábí sociologická znalost, Karolinum. Praha 2002, s. 289.

⁹ Hendl J., Kvalitativní výzkum. Praha 2005, s. 162.

¹⁰ Hroch M. a kol., Úvod do studia dějepisu. Praha 1985, s. 234–239.

¹¹ Hroch M., Na prahu národní existence. Praha 1999, s. 244.

¹² Hroch M., V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí 19. století v komparativní perspektivě. Praha 1996, s. 72.

¹³ Emerson uvádí: „Navíc etnografova přítomnost v prostředí má nevyhnutelně implikace a důsledky v tom, co se děje, jelikož terénní pracovníci musí nutně interagovat, a tím ovlivnit ty, které studují.“ Emerson Robert M., Writing ethnographic fieldnotes. Chicago 1995, s. 15.

ovlivnilo moji práci. Dalším formujícím faktorem byl účel mých návštěv v rodině – a to práce na bakalářské práci, za jejíž téma jsem označila život slovensko-maďarské rodiny na východním Slovensku. Reakce rodiny byla pozitivní, velice se těšili, že se budou účastnit výzkumu. Moji roli takto vnímali jako roli „odborníka“.¹⁴ Domnívám se, že náš vztah byl silně ovlivněn rovněž tím, že rodině jsem hned po příchodu sdělila, že i já jsem se narodila slovensko-maďarským rodičům. Tento fakt na jedné straně utvářel vzájemnou blízkost zkoumaných a výzkumníka, na straně druhé odlišné životní konstelace udržovaly odlišnost rodiny od mé vlastní.

1.3.3. Průběh výzkumu

Rodina byla v prvotní fázi z výzkumu nadšena, velice se na něj těšila a vnímala jej jako potvrzení vlastní výjimečnosti. Rodina se v porovnání s ostatními obyvateli obce vnímá jako výjimečná,¹⁵ a to zejména na základě své vysoké životní úrovně a multikulturnosti.

Prvotní nadšení rodiny z výzkumu však postupně chladlo. Myslím, že důsledkem bylo opakování otázek, na něž nechtěli odpovídat, jakožto i můj hlubší ponor do života rodiny. Tento problém jsem pociťovala zejména během mé druhé návštěvy. Týdenní návštěva proběhla v jiné atmosféře, stejně jako i návštěva vánoční a poslední pobyt.

Při prvním pobytu jsem se všemi členy vedla přímý řízený rozhovor, jenž jsem nahrávala na diktafon.¹⁶ Tato metoda se mi jevila jako vhodná pro začátek, poskytla mi možnost otevřít základní tematické okruhy, jakými byla zejména jazyková tolerance a historické povědomí. První rozhovory jsem dělala s nejmladší generací, pak s generací střední, poté nejstarší. Při přepisování rozhovorů jsem si uvědomila, že pokud se chci dozvědět, nakolik jsou etnické rozdíly v rodině konfliktní, nestačí mi znát odpovědi rodiny na připravené otázky z mnou volených okruhů. Snažila jsem se tak během prvního víkendu získat co nejdetailnější informace o jednotlivých členech rodiny. Rozhodla jsem se zvolených indikátorů podržet, ale postupovat jinak – upustit od formálně vedených rozhovorů s diktafonem, zápisníkem a pokládat abstraktní otázky např. o konceptech maďarství.

Délka druhého pobytu byla 3 dny, kdy jsem se zaměřila zejména na sledování jazykových kompetencí a preferencí rodiny, jelikož byla celý víkend přítomna i Hajnalka.

¹⁴ Tuto moji roli jim potvrzoval zejména fakt, že studuji na Univerzitě Karlově v Praze. (výpovědi Eriky, Szabolcse, Zuzany v srpnu 2006).

¹⁵ Výpovědi střední a nejmladší generace, srpen 2006.

¹⁶ Všechny rozhovory se konaly individuálně, digitální podobu mám uchovanou v osobním archivu.

Třetí, nejdelší pobyt, jsem věnovala zejména sledování historického povědomí a náboženskosti. Hajnalka byla přítomna jen část týdne, i když původně měla přijet na celý týden, zůstala pouze na víkend. Vánoční pozorování bylo přirozeně věnované svátečnosti a poslední návštěvu vyplnil zájem zejména o náboženskost, jakožto i doplnění informací.

1.3.4. Sběr dat – pomůcky výzkumníka

Jak jsem již uvedla, stěžejní metodou pro odhalení míry tolerance se ukázal být terénní výzkum za pomoci etnografického deníku. Jak upozorňuje Emerson: „Poznámky z terénu jsou záznamy, které *popisují* zkušenosti a pozorování výzkumníků během intenzivního a zaujatého zúčastňování. Jenže psát popisné zprávy o zkušenostech a pozorováních není proces tak jednoduchý, jak by se zpočátku mohlo zdát. Psát opis není jen záležitostí přesného zachycení pozorované reality z největší možné blízkosti, nestačí ‚převést do slov‘ zaslechnutou mluvu a události, kterých jsme byli svědky. Vnímat psaní opisu jednoduše jako tvoření textů, které přesně *korespondují* s tím, co bylo pozorováno, znamená předpokládat, že existuje jen jeden ‚nejlepší‘ opis každé jednotlivé události. Ve skutečnosti však žádný ‚přirozený‘ nebo ‚správný‘ způsob psaní o tom, co pozorujeme, není. Spíše, protože percepce a interpretace jsou aspekty opisu, různé opisy ‚té samé‘ situace a události jsou možné.“ Etnografický deník jsem si vedla od začátku mého pobytu, přičemž nevzbuzoval kladné reakce. Zejména Szabi a Tomáš byli zvědaví, co si značím, vzbuzovalo to v nich dojem, že je hodnotím. Po diskusi a zejména potom, když si uvědomili, že si značím neustále, jim deník přestával vadit.¹⁷ Deník jsem nosila s sebou neustále a snažila jsem si do něj zapisovat co nejvíc, na základě doporučení uvedených v Emersonově publikaci.¹⁸

Diktafon jsem využila zejména při řízených rozhovorech, přičemž nikdo z rodiny neodmítl nahrávání, ale nejstarší generace se vyjádřila o nejistotě potřeby nahrávání vyprávění starých lidí. Pomocí řízených rozhovorů jsem získávala deklarace rodiny o

¹⁷ Tomáš na Vánoce dokonce řekl, že už si ani neumí představit, že bych si stále nezapisovala. Emerson konstatuje, že: „Je-li to možné, výzkumníci by si měli brzy začít otevřeně psát poznámky ve vztazích s těmi, které studují. Když si ustanovíme roli toho, kdo si dělá poznámky, jejich zběžné psaní se stane součástí toho, co se od nás jako od výzkumníků v terénu bude očekávat. Tady pomáhá, pokud nabídneme úvodní vysvětlení toho, proč si je potřebujeme psát. Můžeme zdůraznit důležitost přesnosti, zapsání přesně toho, co se řeklo. Lidé si často uvědomují, že toto se vyžaduje od studentů, a proto tolerují a přizpůsobují se potřebám výzkumníků, kteří, jak se domnívají, chtějí věrně zachytit, co se odehrává.“ Emerson Robert M., *Writing ethnographic fieldnotes*. Chicago 1995, s. 21.

¹⁸ Emerson Robert M., *Writing ethnographic fieldnotes*. Chicago 1995, s. 60–119.

jednotlivých indikátorech jež jsem porovnávala s daty získanými zúčastněným pozorováním. Jeden řízený rozhovor jsem vykonala se starostou obce v březnu 2007. Získané rozhovory jsem pro autentičnost přepisovala doslovně a takto je v práci uvádím.

1.3.5. Spolupráce s jednotlivými členy rodiny

Nejnáročnější byla pro mě spolupráce s maďarskou babičkou, která na otázky týkající se historických událostí neodpovídala téměř vůbec, a během výzkumu byla přítomna jen šest dní.

Slovenská babička Marie ochotně a ráda mluvila o všech tématech. I když je mladší než Hajnalka, vzpomínala si na víc událostí z historie.

Rozhovory s příslušníky střední generace probíhaly nejpokojněji, bez problémů, ovšem i s nejvyšší snahou respondentů o sebestylizaci. Szabolcs si jako jazyk zvolil maďarštinu, ovšem po většinu mého pobytu jsme komunikovali slovensky. Jeho manželka si samozřejmě jako jazyk zvolila rodnou slovenštinu. V průběhu výzkumu to byla právě ona, společně s dcerou, kdo projevoval největší zájem o průběh celé akce.

Rozhovory s příslušníky nejmladší generace byly pro mne nejjednodušší, což je pravděpodobně důsledkem dvou skutečností. Zuzana je mou známou ze střední školy, a mohu ji označit jako mou klíčovou informátorku výzkumu. Druhým důvodem je věková blízkost, jež zakládá podobné zkušenosti a prožitky. A zejména fakt, že sama mám maminku Maďarku a tatínka Slováka, mne s touto generací sblížil. U mužských příslušníků nejmladší generace byl zprvu zřejmý pocit trendového „lehostajného nadhledu“, který však postupně, myslím hlavně díky mému dlouhodobějšímu pobytu, zmizel, a chlapci se více otevřeli a zamysleli nad svými odpověďmi.

2. Právní postavení národnostních menšin

V následující kapitole se budu zabývat základními aspekty právního postavení etnických menšin.¹ Podle politologa Kusého: „Ba čo viac, minoritné práva sa dnes stávajú kardinálnym, kľúčovým problémom uplatňovania a presadzovania ľudských práv vôbec, skúšobným kameňom súčasného poňatia demokracie.“² V první části kapitoly se zaměřím na právní předpisy postavení etnických menšin ve Slovenské republice, v další rozvedu menšinovou politiku Evropské unie (dále jen EU), protože Slovensko jako člen EU je vázáno jejími právními úpravami.

2.1. Právní postavení národnostních menšin ve Slovenské republice

Legislativa Slovenské republiky upravuje postavení etnických menšin Ústavou, Listinou základních práv a svobod, jakožto i mezinárodními úmluvami.

Ústava Slovenské republiky je základním zákonem státu a je všeobecně závazná.

Podle českého filosofa Sokola: „Ústavy jsou taková pozoruhodná věc, na nichž je dobře vidět, jak která společnost vypadá.“³ Ústava je uvedena preambulí, která však není součástí normativního textu a není ani pramenem práva. Preambule podle odborníků CLA-Kalligram: „Skúmanie preambúl pritom môže – práve pre všeobecnosť a otvorenosť – poskytnúť veľmi zaujímavý pohľad na tú ktorú ústavu, a to aj preto, lebo preambula môže slúžiť aj ako východisko pri interpretácii ústavného textu.“

Uvedu text preambule slovenské ústavy. A jelikož se nám zde jedná o slovensko-maďarské vztahy, uvedu i text preambule maďarské ústavy.

¹ Informace jsem čerpala z uvedené literatury a internetových portálů, následně jsem je konzultovala s Mgr. J. Martinukem PhD. Uvedené právní předpisy pokrývají základní právní uspořádání postavení národnostních menšin v Ústavě. Podrobnější rozbor zákonů jsem neprovedla, zejména protože jsem se obávala, že i při nejvyšší pečlivosti by mohlo dojít k nepřesnému uvedení zákonů, nebo k vynechání některé podstatné právní úpravy, plynoucí z absence mého právního vzdělání.

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvádí Listina základních lidských práv a svobod, byl přijat v roce 1991 v ČSFR a je totožný pro Slovenskou i Českou republiku. Oba státy přijaly Listinu základních práv a svobod do svých ústav. Srv. Pavlíček V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl – Práva a svobody. Praha 1998.

² Kusý M., Čo s našimi Madarmi, Bratislava 1998, s. 78.

³ Sokol J., Tři přednášky o dějinách náboženství. Praha 1996, s. 31.

My, národ slovenský,
pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov a na stáročné skúsenosti zo zápasov o národné bytie a vlastnú štátnosť, v zmysle cyrilo-metodského duchovného dedičstva a historického odkazu Veľkej Moravy, vychádzajúc z prirodzeného práva národov na sebaurčenie, spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky, v záujme trvalej mierovej spolupráce s ostatnými demokratickými štátmi, usilujúc sa o uplatňovanie demokratickej formy vlády, záruk slobodného života, rozvoja duchovnej kultúry a hospodárskej prosperity, teda my, občania Slovenskej republiky, uznáňame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave.

Preambule ústavy Maďarskej republiky:⁴

V zájmu napomáhání mírovému politickému prechodu k právnímu státu umožňujícimu pluralitu politických stran, parlamentní demokracii a sociálně orientované tržní hospodářství, Národní shromáždění – do přijetí nové Ústavy naší vlasti – stanovuje text Ústavy Maďarska následovně.

Při své analýze preambulí zemí Visegrádské čtyřky dospívají pracovníci CLA-Kalligram k těmto závěrům: „Slovenská preambule je opantaná myšlienkou etnického národa – preambula oslavuje víťazstvo tohto národa v boji o národnú emancipáciu, občiansky princíp je až na druhom mieste. Maďarská preambula zachytáva obraz zo začiatku deväťdesiatych rokov a začiatok transformácie na právny štát, pričom práve túto transformáciu kladie ako zásadný cieľ pred štát.“⁵

Slovenská ústava podle politologa Kusého neřeší problém národnostních menšin v celé jeho komplexnosti,⁶ nicméně upravuje postavení národnostních menšin v Slovenské

⁴ Vyhlášené zákonem č. XX z roku 1949. Stručnosť maďarskej preambule je dána tým, že byla sepsána v období, kdy se očekávalo přijetí nové ústavy, která by měla i novou preambuli. http://www.kbdesign.sk/cla/projects/amendments/cla_analysis/porovnanie_preambul_ustav_krajin_visegradskej_stvroky.htm.

⁵ http://www.kbdesign.sk/cla/projects/amendments/cla_analysis/porovnanie_preambul_ustav_krajin_visegradskej_stvroky.htm.

⁶ Kusý M., Čo s našimi Madarmi. Bratislava 1998, s. 67.

republike, a to v Druhej hlavě:

Čl. 33

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu.

Čl. 34

(1) Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Podrobnosti ustanoví zákon.

(2) Občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanoveným zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj

a) právo na vzdelanie v ich jazyku,

b) právo používať ich jazyk v úradnom styku,

c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

(3) Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k ohrozeniu zvrchovanosti a územnej celistvosti Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva.⁷

Základní lidská práva jsou upravena v První hlavě v čl. 12:

Čl.12

(1) Ľudia sú slobodní a rovní v dôstojnosti i v právach. Základné práva a slobody sú neodňateľné, nescudziteľné, nepremlčateľné a nezrušiteľné.

(2) Základné práva a slobody sa zaručujú na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu

⁷ K tomuto normatívnemu aktu se vážou zejména následující právní předpisy: Trestní řád, Občanský soudní řád, Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, Zákon č. 29/1984 Sb. o soustavě základních a středních škol (školský zákon), zákon č. 254/1991 Sb. o slovenské televizi, Zákon č. 255/1991 Sb. o slovenském rozhlasu, Zákon č. 191/1994 Sb. o označování obcí v jazyku národnostních menšin. Srv. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/>.

na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické, či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo iné postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať.

(3) Každý má právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnáródňovaniu.

(4) Nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že uplatňuje svoje základné práva a slobody.⁸

Články Ústavy týkajúce sa jazykových nařízení jsou upraveny v První hlavě, v čl 6.

Čl. 6

(1) Na území Slovenskej republiky je štátnym jazykom slovenský jazyk.

(2) Používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku ustanoví zákon.⁹

Jako i v Sedmé hlavě, v čl. 47 týkajícím se práva na soudní a jinou právní ochranu:

Čl. 47

(4) Kto vyhlási, že neovláda jazyk, v ktorom sa vedie konanie podľa odseku 2, má právo na tlmočníka.

Slovenská republika je v oblasti ochrany práv národnostných menšín väzána v širšom evropském kontextu Rámcovou úmluvou o ochrane národnostných menšín. Rámcová úmluva je prvým obecně právně závazným multilaterálním dokumentem řešícím právní postavení a obranu národnostných menšín.¹⁰ Rámcová úmluva neobsahuje definici pojmu národnostní

⁸ Detailněji propracované v zákoně č. 365/2004 (antidiskriminační zákon).

⁹ Zákony vážoucí se na toto ustanovení jsou zejména: 270/1995 Sb. o státním jazyku Slovenské republiky (zákon o státním jazyku), jednak Zákon č. 184/1999 Sb. o používání jazyků národnostní menšín (zákon o používání jazyků menšín), Zákon č. 29/1984 Sb. (školský zákon), Zákon č. 254/1991 Sb. (zákon o slovenském rozhlase), Zákon č. 255/1991 Sb. (zákon o slovenské televizi), Zákon č. 191/1994 Sb. o označování obcí v jazyku národnostních menšín. Srv. <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/>.

¹⁰ <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/>.

menšina, ani neuznává kolektivní práva. Uplatňování principů obsažených v Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin je uskutečňováno skrze vnitrostátní zákonodárství a odpovídající vládní politiku. Rámcová úmluva obsahuje preambuli a dále je členěna do pěti oddílů. Oddíl I obsahuje základní principy vymezující ostatní ustanovení, v oddíle II jsou vyjmenovány specifické principy, oddíl III se zabývá interpretačními a aplikačními ustanoveními, oddíl IV je věnován monitorování realizace Rámcové úmluvy o ochraně národnostních menšin. Poslední oddíl, oddíl V, obsahuje závěrečné klauzule.¹¹

Druhým mezinárodně závazným dokumentem v oblasti obrany práv národnostních menšin na Slovensku je Evropská charta regionálních či menšinových jazyků.¹² Charta byla vytvořena s cílem napomoci zabezpečení užívání regionálních nebo menšinových jazyků v oblasti vzdělávání, médií, soudní a úřední sféře, stejně tak i v kulturní oblasti.¹³

2.2. Ochrana národnostních menšin v Evropské unii

Jedním z nejvýznamnějších problémů ochrany národnostních menšin je problém koncepce menšiny. Je nutné určit, na koho se má ochrana vztahovat, zda to má být jednotlivec, skupina, případně jaká skupina. Problematika koncepce národnostní menšiny je v rámci práva celé EU komplikována neexistencí právně závazné definice národnostní menšiny.¹⁴ Podobně důležitým zůstává problém určení legitimacy stanovitele práva. Obecně je možné mezi normativní akty upravující právní postavení menšin z mezinárodního hlediska zahrnout Úmluvu o prevenci diskriminace a zločinu genocidy (OSN), Všeobecnou deklaraci lidských práv (OSN), Návrh Úmluvy o odpovědnosti států, schválenou na 2473. jednání komise OSN pro mezinárodní právo ze dne 26. 7. 1996, a Úmluvu o diskriminaci (OSN). Dále Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv (Rada Evropy, dále RE), Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin (č. 96/1998 Sb.) Evropskou chartu pro regionální a menšinové jazyky (RE), Deklaraci o rase a rasových předsudcích (RE), Úmluvu o boji proti

¹¹ Rámcová úmluva o ochraně národnostních menšin, <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk>

¹² Slovenská republika zakomponovala Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin jako zákon 160/1998 Sb. Evropská charta regionálních či menšinových jazyků byla jménem Slovenské republiky podepsaná ve Štrasburku dne 20. 2. 2001. Prezident SR ji ratifikoval 20. 6. 2001. Oba mezinárodní dokumenty jsou závazné i pro Českou republiku. Viz <http://portal.gov.cz/>.

¹³ Evropská charta regionálních či menšinových jazyků, <http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/>.

¹⁴ Pokusy o definici národnostní menšiny se objevují od konce sedmdesátých let dvacátého století, ale jednotná právní koncepce EU neexistuje. Mareš M. a kol., Etnické menšiny a česká politika. Brno 2004

diskriminaci ve vzdělání (RE), Doporučení Parlamentního shromáždění Rady Evropy 1134 o právech menšin (RE) a konečně Kodaňský dokument KBSE-OBSE.

Koncepce ochrany menšiny může být negativní – pomocí zásady nediskriminace, podle níž se nesmí činit nic, co by vedlo k vyloučení jednotlivce na základě jeho příslušnosti k určité minoritní skupině, bez ohledu, zda je tato skupina uznána jako specifická v rámci společnosti. Zákaz diskriminace tedy zajišťuje obecnou rovnost jednotlivců.

Druhou cestou je koncepce pozitivní, jež zakotvuje zvláštní práva (jazyková, kulturní aj.) Tato zvláštní práva mají sloužit k ochraně charakteristických rysů a tradic.¹⁵

Na menšinovou politiku EU můžeme nahlížet z pohledu vnějších vztahů, nebo z pohledu interních směrnic. Na jedné straně tvoří ochrana menšin základní otázku zahraniční politiky a vnějších vztahů EU, na straně druhé její role v interní politice byla do poloviny devadesátých let nepodstatná. Obecným důvodem této situace je rozdílné chápání pojmu menšina v jednotlivých členských zemích. Ve smluvní základně Rady Evropy je právním předpisem Rámcová úmluva o právech národnostních menšin, která upravuje zejména pozitivní menšinová práva. Rámcová úmluva umožňuje zemím, které ji ratifikovaly, aby za příslušníky menšin uznaly jak své občany, tak osoby na svých území dlouhodobě žijící.¹⁶

Ochrana menšin tvořila součást uznání existence států východní a jihovýchodní Evropy,¹⁷ jakožto i kritérií stanovených na zasedání Evropské rady v Kodani v roce 1993. Na straně druhé však EU až do přijetí Amsterodamské smlouvy v roce 1999 v primárním právu negarantovala menšinám specifická práva a ochranu.¹⁸ Systém ochrany menšin se tedy v devadesátých letech dvacátého století utvářel duálně – v rámci vnější politiky požadovala EU koncepci pozitivní ochrany, ve své vnitřní agendě užívala principů negativní ochrany menšin.

¹⁵ Právo EU na rozdíl od právně závazných dokumentů Rady Evropy se vyhýbalo pozitivní ochraně, Bossuyt M. J., Spojené národy a definice minorit. In *Veřejná správa*, č. 30, str. 12-21

¹⁶ Některé členské země EU přiznávají práva plynoucí z úmluvy občanům i neobčanům, zatímco jiné ji vztahují pouze na občany. Některé státy používají termín „národnostní menšina“, jiné „etnická menšina“, a jiné používají oba pojmy současně.

¹⁷ Declaration on the ‚Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union‘ 1991.

¹⁸ Toggenburg, *Minority protection and the enlarged European Union: The way forward*. Budapešť 2004, s. 85-106.

3. Nástin slovensko-maďarských vzťahů na Slovensku ve světle vybrané odborné literatury.

Území dnešní Slovenské republiky bylo od jedenáctého století součástí Maďarského království,¹ po bitvě u Moháče v roce 1526 se spolu s Maďarským královstvím stalo součástí habsburské monarchie. V roce 1867 došlo k rakousko-uherskému vyrovnání a vzniku Rakousko-Uherska. Vztahy Slováků a Maďarů v devatenáctém a dvacátém století byly ovlivněny nárůstem národního povědomí a tzv. maďarizačním tlakem na obyvatele maďarské části monarchie.²

Idea čechoslovakismu se v českých zemích objevuje již v druhé polovině devatenáctého století. Tato ideologie se stala dominantní a na sklonku první světové války napomohla vzniku samostatného státu – Československé republiky. Hranice nově vzniklého státu však musely být vybojovány nejen diplomacií, ale i vojenskou silou.³ „Po prvotním, krajně negativistickém postoji k novému státu a pasivní rezistenci se maďarské obyvatelstvo začalo smiřovat se složitou situací.“⁴ Maďarská menšina měla v Československu své politické strany (např. Krajinská křesťansko-socialistická strana, Maďarská národní strana), tisk v maďarském jazyce (Prágai Magyar Hírlap) i kulturní spolky. Meziválečné období bylo poznamenáno i maďarskými revizionistickými snahami, které sílily zejména od třicátých let v důsledku změny poměru sil v Evropě. Výsledky parlamentních voleb v roce 1935 (vítězství Sudetoněmecké strany) přiměly E. Beneše požádat maďarské strany o podporu své kandidatury, výměnou za řešení otázek postavení maďarské menšiny v Československu.⁵

¹ Slovenština, na rozdíl od maďarštiny, rozlišuje Maďarsko před rokem 1918 (které označuje jako „Uhersko“) a Maďarsko po roce 1918 (které označuje jako „Maďarsko“).

² Maďarizace je termín užívaný pro označení snah o násilnou asimilaci, násilnou snahu vybudovat maďarský národ i z nemaďarských obyvatel Uherska. Tento proces byl spjat s odepřením občanských, politických a kulturních práv nemaďarským obyvatelům Uherska. Kováč D.: Dejiny Slovenska. Praha 1998 s. 180–184.

³ Maďarská politická reprezentace odmítala územní požadavky nástupnických států, a to i po podpisu Trianonských mírových smluv. Toto počínání maďarské politické reprezentace vzbuzovalo nedůvěru Československa a dalších nástupnických států a bylo hlavním motivem vzniku tzv. Malé dohody. Kárník Z., České země v éře První republiky (1918-1938). Praha 2000, s. 54

⁴ Irmanová E., Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989. Praha 1995, s. 219.

⁵ Irmanová E., Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989. Praha 1995, s. 221.

Náměty na řešení skutečně přišly, ovšem až v dubnu 1938. V té době už představitelé Sjednocené maďarské strany věřili v jiné řešení – připojení území obývaného maďarským obyvatelstvem k Maďarsku.⁶ Jednání mezi československou a maďarskou vládou o postavení maďarské menšiny v Československu nevedla k dohodě a byla arbitrážně posouzena 2. 11. 1938 ve Vídni.

V důsledku arbitráže Maďarsko získalo území o rozloze 10 400 km² s více než 800 tisíci obyvateli, včetně měst Košice, Mukačevo a Užhorod.⁷

Zároveň s nárůstem maďarského separatismu sílil i separatismus slovenský, jenž vyvrcholil vznikem samostatné Slovenské republiky v březnu 1939. Válečný stát, závislý na Německu, bývá charakterizován jako klerikálně fašistický. Německá menšina byla privilegovaná, postavení maďarské minority bylo závislé na postavení slovenské v Maďarsku. Politická a kulturní činnost maďarské menšiny (jež byla v té době reprezentována poslancem J. Esterházym) byla omezována. Maďarská strana nepřejala nacistické ideje, po německé okupaci Maďarska se distancovala od Sztójayho vlády a odmítla ztotožňování s Němci. Své postoje deklarovala v Památném spisu z 19. 4. 1945 adresovaném československé vládě a Slovenské národní radě.⁸ „Slovensko-maďarská osudová spätosť, ktorú nacistická politika veľmi šikovne využívala od roku 1939, nadobúdala v záverečnej etape vojny nový rozmer.“⁹ Otázka postavení maďarské menšiny po skončení druhé světové války byla spjata s postavením příslušníků německé menšiny a rovněž procházela u československých politiků jistým ideovým vývojem. Ještě 4. 2. 1945 vydala Slovenská národní rada Manifest, ve kterém řešila problém maďarské a německé menšiny diferencovaně. Mezníkem se stal Košický vládní program, jehož osmý bod poskytl politickou základnu pro budoucí odsun obyvatelstva německé i maďarské národnosti.¹⁰ Spojenecké mocnosti ovšem uznaly pouze transfer německého obyvatelstva. Následně se představitelé Československa a Maďarska dohodli na vzájemné výměně obyvatelstva podpisem dohody o výměně obyvatelstva z 27. 2. 1946. Podle

⁶ Podporovaná maďarskou zahraniční politikou a její diplomatickou ofenzívou Československa. Šutaj Š., Maďarská menšina na Slovensku v letech 1945–1948. Bratislava 1993, s. 73.

⁷ Maďarská strana ještě požadovala města Bratislava a Nitra Kárník Z., České země v éře První republiky (1918–1938). Praha, s. 126.

⁸ Irmanová E., Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989. Praha 1995, s. 224.

⁹ Čierna-Lantayová D., Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938–1948. Bratislava 1992, s. 131–141.

¹⁰ Kaplan K., Pravda o Československu 1945–1948. Praha 1990, s. 89.

této dohody měla být výměna dobrovolná, nakonec však bylo z ČSR do Maďarska přesídleno více než 80 000 obyvatel. Rovněž na základě prezidentských dekretů o ztrátě občanství a o pracovní mobilizaci bylo více než 40 000 příslušníků maďarské menšiny přesídleno do Čech.¹¹

Změnu v československé politice vůči maďarské menšině přinesl mezinárodní politický vývoj a převzetí moci Komunistickou stranou Československa v roce 1948. V návaznosti na Gottwaldovu koncepci národnostních práv měl každý obyvatel stejná práva bez ohledu na národnostní příslušnost. Posunem ve vztahu k maďarské menšině byly interní materiály připravované na XIII. sjezdu KSČ, jež mimo jiné obsahovaly požadavek na zabezpečení přechodu individuálních práv na práva kolektivní. Reformní rok 1968 se pojí i se snahami o zákonnou úpravu postavení menšin, avšak okupace a následný proces normalizace tyto snahy pohřbily.¹² V lednu 1969 vznikla vláda Slovenské socialistické republiky, jež měla na starosti i oblast menšinové politiky. Postupně se objevily snahy o snížení dosavadní úrovně práv národností, jež vyvolaly protireakci – vznikl Výbor na obranu práv maďarské menšiny v Československu. Vedoucí osobností Výboru byl M. Duray.¹³ Přejít k demokratickému režimu byl poznamenán zhoršujícími se česko-slovenskými vztahy, jež vyvrcholily vznikem samostatného Slovenska.

Slovensko-maďarské vztahy v demokratickém Slovensku by bylo možné rozčlenit na tři období:¹⁴

- a) Mečiarovo Slovensko (1993–1998)
- b) Podíl maďarské politické strany na moci (1998–2006)
- c) Současná vláda

První období, Mečiarovo Slovensko, je možné v optice slovensko-maďarských vztahů shledat jako pro menšinu nevýhodné.¹⁵

¹¹ Šutaj Š., *Maďarská menšina na Slovensku v letech 1945–1948*. Bratislava 1993, s. 48–54.

¹² Pozůstatky byly ústavní zákon o federaci a o postavení národnostních menšin, který však neobsahoval prováděcí předpisy. Šutaj Š., *Maďarská menšina na Slovensku v letech 1945–1948*. Bratislava 1993, s. 63.

¹³ V současnosti představitel opoziční Strany maďarské koalice.

¹⁴ Irmanová E., *Maďarská menšina na Slovensku a její místo v zahraniční politice Slovenska a Maďarska po roce 1989*. Praha 1995, s. 244.

¹⁵ I když ve volbách v roce 1994 se Maďarská koalice stala třetí nejsilnější stranou. Protimenšinové postoje členů Mečiarovy vlády byly EU hodnoceny jako neplnění politických kritérií integračních procesů. Mesežnikov G., *Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava 1996, s. 348.

Období podílu maďarské politické strany na moci znamenalo předěl v dosavadní politické situaci samostatné Slovenské republiky. Ve volbách do Národní rady získala SMK 15 mandátů a její předseda B. Bugár se stal jedním z místopředsedů parlamentu. Koaliční vládě se podařilo dosáhnout, že se Slovensko zařadilo mezi desítku přistupujících členských zemí EU, a stejně tak se stalo i členem NATO.

Parlamentní volby v roce 2002 potvrdily úsilí koaličních stran a SMK byla i nadále součástí vládnoucí koalice. Poslední parlamentní, předčasné, volby v červnu 2006 znamenaly opětovný návrat V. Mečiara a J. Sloty, tentokrát s novým koaličním partnerem R. Ficem.

Slovensko-maďarská rodina X

(k otázce soužití dvou kultur)

Tolerance a netolerance v slovensko-maďarské rodině

4. Jazykové kompetence a preference slovensko-maďarské rodiny.

Úloha jazyka ve společnosti je sociálními vědci reflektována a kontextualizována nejen z lingvistické perspektivy. Většina vědců nahlíží na jazyk nejen jako na prostředek komunikace, ale vnímá jej i jako nositele symbolů. V mé práci jazyk představuje jeden z indikátorů kvality soužití slovensko-maďarské rodiny. V první části této kapitoly zarámuji práci do širších teoretických a právních východisek, posléze přejdu k výsledkům plynoucím z pozorování v rodině.

Kulturní antropolog Sapir pokládal jazyk za příručku k sociálnímu světu. Vyjádřil názor, že lidé jsou odkázáni na milost jazyka, kterým náhodně mluví.¹ Sapirovy názory rozvinul Whorf, vystudovaný chemický inženýr, tezí, která je v odborné literatuře označována jako Sapir-Whorfova hypotéza. Podle této hypotézy je způsob myšlení jednotlivce determinován jazykem, který používá. Toto stanovisko postuluje nutnost reflexe rozdílu mezi jednotlivými jazyky v rozdílech mezi světovými názory uživatelů jazyků.²

Budeme-li pokračovat v této myšlenkové linii, můžeme společně s autodidaktem Flusserem tvrdit, že: „Každý jazyk má svou vlastní osobitost a poskytuje intelektu specifické klima skutečnosti. Překlad je tedy, přísně vzato, nemožný.“³ Flusser dále svoji myšlenku specifikuje a kategorizuje jazyky do tří hlavních jazykových kmenů, přičemž řadí jazyky slovanské mezi jazyky flexivní, indoevropské (kentum), zatímco jazyk maďarský řadí k jazykům aglutinačním, uralským (ugrofinským).⁴ Obecně je možné konstatovat, že definice dvojjazyčnosti lingvistů se od sebe v zásadě odlišují v otázce důležitosti připisované míře zvládnutí obou jazyků. Například Bloomfield pokládá dvojjazyčnost za stav, ve kterém je jedinec schopen rovnocenně používat oba jazyky, neboť si osvojil stejné jazykové zručnosti jako uživatelé daného jazyka, na úrovni mateřského jazyka. Diebold posouvá definici

¹ Salzmann Z., *Language, Culture and Society*. Oxford 1993, s. 153.

² „...the background linguistic system of each language is not merely a reproducing instrument for voicing ideas but rather itself the shaper of ideas... [we] organize [nature] into concepts, and ascribe significances as we do, largely because we are parties to an agreement to organize it in this way – an agreement that holds throughout our speech community and is codified in the patterns of our language. [Not] all observers are... led by the same physical evidence to the same picture of the universe, unless their linguistic backgrounds are similar.“ Salzmann Z., *Language, Culture and Society*. Oxford 1993, s. 153–154.

³ Flusser V., *Jazyk a skutečnost*. Praha 2004, s. 34.

⁴ Flusser V., *Jazyk a skutečnost*. Praha 2004, s. 36.

bilingvnosti dál, jako bilingvního pokládá jedince, který pasivně porozumí pouze i jen části řečového projevu v druhém jazyce. Tato teze přirozeně vzbudila veliký ohlas i kritiku. Romaine oponoval Dieboldovi tvrzením, že z jeho definice by téměř každý člověk žijící na smíšeném území mohl být bilingvním. Nejblíže k pojímání bilingvnosti členy rodiny, jak ještě v této kapitole ukážeme, je definice bilingvalismu Weinricha, podle kterého je bilingvní každý hovořící, který ve své jazykové praxi používá dva jazyky, a to nezávisle na stupni jejich ovládnutí.⁵

4.1. Normativní akty upravující užívání jazyků národnostních menšin na území Slovenské republiky.

Normativní akty upravující užívání jazyků národnostních menšin na území Slovenské republiky definují pole působnosti příslušníků národnostních menšin ve většině oblastí potřebných pro přežití a rozvoj kulturního a společenského života menšiny.⁶ Z pohledu historického vývoje uplatňování jazykových práv menšin na Slovensku v období let 1920 až 1989 slovenská etnoložka Homišinová jmenuje jako první Zákon č.122/1920 označovaný jako jazykový zákon, na jehož základě v soudních okresech s 20% zastoupením etnické menšiny byly soudy, úřady a orgány republiky povinné přijímat podání také v menšinovém jazyce a v tomto jazyce je i řešit.⁷

Homišinová konstatuje, že kromě vyhrocené protimaďarské orientace československé politiky v letech 1945–48 maďarská menšina mohla uplatňovat jazykové právo ve veřejném a společenském životě ve smyslu platných zákonů. Kromě ústavně zaručeného jazykového práva byla problémem absence právních norem, které by podrobněji konkretizovaly a specifikovaly naplňování jazykových práv menšin.⁸ Po únoru 1948 se začala přijímat opatření negující nepříznivé důsledky opatření z let 1945–1948, zejména v období po navrácení státního občanství obyvatelům maďarské národnosti. Po schválení zákona č. 144/1968 o

⁵ Štefánik J., Jeden člověk, dva jazyky: dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosti, Bratislava 2000, s. 12–30.

⁶ V této podkapitole uvádím legislativní úpravy relevantní pro mou práci. Jak jsem uvedla v kapitole o právních předpisech, nejedná se o mi právní analýzu stavu legislativy.

⁷ Ustanovení byla dále konkretizovaná, Homišinová in Bačová V., Kusá Z., Identity v meniacej sa spoločnosti. Košice 1997, s. 116.

⁸ Homišinová M., Aspekty vývoja jazykových práv etnických menšín po transformácii slovenskej spoločnosti so zreteľom na maďarskú menšinu. Budapešť 1998.

postavení národnostních menšin mohly být jednotlivé národnosti přiměřeně své početnosti zastoupené v zastupitelských orgánech. Rovněž získali obyvatelé hlásící se k minoritním národnostem právo užívat jazyk své minority v úředním styku v oblastech obydlených příslušnou národnostní menšinou (při 20% zastoupení). Vývoj legislativní garance práv menšin po roce 1989 byl ovlivněn mezinárodním kontextualizováním ochrany lidských práv.⁹ Proces sladování vnitrostátních a mezinárodních norem začal přijetím Listiny základních práv a svobod (leden 1991) a Ústavy SR (září 1992). V souvislosti s rozpadem Československa a se závazky plynoucími ze vstupu SR do Rady Evropy dochází ke sladování menšinového zákonodárství SR s ustanoveními mezinárodních úmluv. V současnosti jsou jazyková práva upravená mezinárodní Evropskou chartou regionálních nebo menšinových jazyků¹⁰ a státními normativními akty, které vymezují zásady a způsoby regulování poměru jazyků používaných na území Slovenské republiky.

Ústava Slovenské republiky v čl. 6 KDS. 1 stanovuje na území SR jako státní jazyk slovenský jazyk, dále odkazuje na ustanovení zákona. Podle tohoto odkazu je možné uvést zejména následující zákony: Trestní řád, Občanský soudní řád, Zákon č. 81/1966 Sb. o periodickém tisku a ostatních hromadných informačních prostředcích, Zákon č. 29/1984 Sb. o soustavě základních a středních škol (školský zákon), Zákon č. 254/1991 Sb. o slovenské televizi, Zákon č. 255/1991 Sb. o slovenském rozhlasu, Zákon č. 191/1994 Sb. o označování obcí v jazyce národnostních menšin. Dalšími normativními akty dotýkajícími se užívání jazyků etnických menšin v SR jsou Zákon č. 300/1993 o jméně a příjmení, Zákon č. 154/94 o matrikách. Jak jsem uvedla v kapitole 3, ústava garantuje právo národnostních menšin a etnických skupin používat svůj jazyk v úředním styku, normativně upravuje Zákon č. 184/1999 Sb. o používání jazyků národnostních menšin.¹¹ Zákon č. 191/1994 Sb. o

⁹ Homišinová in Bačová V., Kusá Z., Identity v meniacej sa spoločnosti. Košice 1997, s. 117.

¹⁰ Ve jménu Slovenské republiky podepsána ve Štrasburku 20. února 2001. Prezident SR ji ratifikoval 20. července 2001. Charta nabyla všeobecnou platnost 1. března 1998 na základě článku 19 odst. 1 a pro Slovenskou republiku 1. ledna 2002 na základě článku 19 odst. 2. Ministerstvo zahraničních věcí SR připravilo první zprávu o implementaci Charty v prosinci 2002.

¹¹ Občan hlásící se k národnostní menšině může podat písemné podání orgánu státní správy a orgánu samosprávy v obci, ve které podle posledního sčítání lidu tvoří příslušníci dané menšiny minimálně 20 %. Zde je potřebné zdůraznit, že v obcích, kde je 20% hranice překročena, jsou rozhodnutí vydávána ve slovenském jazyce, a až na požádání jsou vydána i v jazyce menšin. Ani v tomto případě ale příslušníci národnostní menšiny nemohou takovéto dokumenty používat před soudy. Pro více informací viz <http://www.kbdesign.sk/cia/sk/indexsk.htm>.

označování obcí v jazyce národnostních menšin upravuje označení začátku a konce obce dopravní tabulkou i v jazyku menšiny, pokud z celkového počtu obyvatelů v obci žije 20 % hlásících se k dané menšině.¹²

Vzdělávání v jazyce menšin upravuje tzv. školský zákon, který obsahuje jedno ustanovení o používání jazyků menšin ve výchovně-vzdělávacím procesu, a to v § 3.¹³ Podobně, z hlediska užívání jazyka menšin, jsou ustanovení zákona o slovenském rozhlase a slovenské televizi všeobecná.

Divadla a muzea národnostních menšin a etnických skupin, jakožto i občanská sdružení, nadace, zájmová sdružení zaměřené na jejich kulturní aktivity a vydávání periodického a neperiodického tisku jsou v současnosti financovány z rozpočtu Ministerstva kultury SR, z rozpočtů krajských úřadů a z účelového transferu tohoto ministerstva.¹⁴

4.2. Vztahování se maďarské menšiny na Slovensku k jazyku

Slovenská etnoložka Zeľová uvádí mezi charakteristikami maďarské menšiny na Slovensku odlišnost maďarského jazyka od slovenského, vysokou míru jeho uchovávání a používání – 98,1% z osob hlásících se k maďarské národnosti považuje maďarštinu za svůj mateřský jazyk.¹⁵ Skutečnost významu maďarského jazyka pro příslušníky maďarské menšiny je doložitelná i důrazem kladeným maďarskými sdruženími na zkvalitnění a přebudování

¹² Ze 79 okresních sídel je to osm sídel, kde maďarská menšina dosahuje poměru 20 %. Pro porovnání: rusínská menšina dosahuje 20 % pouze v jednom okresním sídle. V příloze zákona o označování obcí v jazyce národnostních menšin je přiložen seznam obcí, které jsou označené dopravní tabulí i v jazyce menšiny. V tomto seznamu z celkového počtu 2 920 obcí Slovenska (včetně 22 městských částí Bratislavy a 17 městských částí Košic) je 655 obcí, ve kterých příslušníci menšin dosahují uvedené hranice, z toho je 425 obcí, které je možné označit také v jazyku maďarském.

¹³ Pedagogické vzdělání vysokoškolského stupně prostřednictvím státem financovaných univerzit pro potřeby maďarského školství existuje na Univerzitě Konstantina Filozofa v Nitře, dále je zde Katedra maďarského jazyka a literatury Univerzity Komenského v Bratislavě, a též oddělení maďarského jazyka na Katedře ugrofinských a baltických jazyků na Filologické fakultě Univerzity Mateje Béla v Banské Bystrici.

¹⁴ V této souvislosti uvádím Zákon č. 384/1997 Sb. o divadelní činnosti, ve znění Zákona č. 416/2001 Sb., který „podporuje kulturní aktivity národnostních menšin na svojom území a zabezpečuje činnosť menšinových kultúrnych inštitúcií, zabezpečuje činnosť profesionálnych divadiel, a to Divadla Alexandra Duchnoviča v Prešove, Jókaiho divadla v Komárne, Divadla Romathan Romano teatro v Košiciach a divadla Thália v Košiciach“.

¹⁵ Zeľová in Minoritné a etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premií. Bratislava 1994, s. 28.

systemu národnostního školství, zabezpečení náboženského života v maďarském jazyce.¹⁶ Podle lingvisty Lanstyáka je pro většinu příslušníků maďarské menšiny žijící na Slovensku maďarský jazyk mimořádnou hodnotou. „...Stav maďarského jazyka je pre členov maďarskej komunity zrkadlom stavu samotnej komunity.“¹⁷ Výsledky výzkumu lingvistky Sándor potvrzují, že na vyšší frekvenci užívání a na zachování maďarského jazyka jako prostředku primární socializace má vliv škola a pozitivní vztah k jazyku.¹⁸

Můžeme tedy shrnout, že podle výzkumů představuje jazyk pro příslušníky maďarské menšiny velmi pozitivní atribut, ke kterému se aktivně vztahují a tento vztah je ovlivněn zejména faktory vzdělávání se v maďarském jazyce, jakožto i vnímání maďarského jazyka jako pozitivní hodnoty. Zajímalo mě, jestli se tato korelace mezi vzděláváním a vztahem k jazyku projeví také ve zkoumané rodině. Dále jsem otázku jazykových kompetencí a preferencí rodiny sledovala na těchto indikátorech – používání jazyka v domácnosti, při návštěvě maďarské větve rodiny, v úředním styku a na veřejnosti.

V obci, ve které žijí, jsou členové zkoumané rodiny jedinými osobami mluvícími maďarským jazykem. Komunikačním prostředkem obyvatelů obce je místní sotácke nářečí, kterým se mluví v domácím prostředí, v obchodě, na veřejnosti, jakožto i se starostou.

4.3. Používání jazyka v rodinném prostředí

Informátoři Szabolcs a Hajnalka pokládají za svůj mateřský jazyk maďarštinu. Ostatní, včetně všech příslušníků nejmladší generace, vnímají jako svůj mateřský jazyk slovenštinu. Stejně je to i s jazykem, ve kterém rodinní příslušníci získali své vzdělání, Szabolcs a Hajnalka navštěvovali školy s vyučovacím jazykem maďarským, ostatní rodinní členové získali nebo získávají vzdělání ve slovenském jazyce. To, že nejmladší generace získá vzdělání v slovenském jazyce, byla dohoda jejich rodičů, přičemž oba uvedli, že se tak dohodli, protože žijí na Slovensku. Erika v srpnu uvedla: „*No ako keď bola Zuzana malá, tak to nebola otázka, pretože tu sú len slovenské školy, takže to by bolo strašne komplikované a Szabolcs to ani náh nepresadzoval, keď išla na strednú, tak sme sa o tom kúsok bavili, že by to mohlo byť možno celkom dobré, keby išla do Maďarska, aj povedzme na slovenské*

¹⁶ Paukovič in Minoritné a etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premií. Bratislava 1994, s. 131.

¹⁷ Lanstyák I., A magyar nyelv Szlovákiában. Budapest-Bratislava 2000, s. 410.

¹⁸ Sándor in Lanstyák I., Simon Sz. (eds), Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda., Tanulmányok a kétnyelvűségéről, Bratislava 2002, s. 115.

gymnázium, ale potom sa ona rozhodla íst do Košíc a my sme ako náák o tom už ani potom nehovorili.“

Szabolcs v srpnu uvedl: *„No tu sú všade slovenské školy, a akože ja som ani nechcel veľmi, že by išli do Maďarských škol, predsa žijeme na Slovensku, tak nech hovoria po slovensky, maďarsky som ich naučil ja, vedia, kolko potrebujú.“* *„No a to sme potom o tom rozmýšľali, chvílu že do Maďarska by mohla Zuzana íst ako na gypel, akože aby mala takú zmenu, bo tu vieš no naokolo ne sú veľmi dobré tie gymnázia a tamto by bolo zaujímavé, no ako ale ona sa nak vzápätí rozhodla pre tú školu v Košiciach, takže išla tam.“* Argumentace je tedy vedena podobně u obou etnických linií rodiny, s důrazem na blízkost slovenských základních škol. Úvaha o absolvování maďarské střední školy Zuzanou byl nápad Szabolcse, který to pokládal za lepší alternativu než blízké slovenské střední školy, ale s volbou dcery je spokojen a zvolenou střední školu pokládá za kvalitní.

Je možné konstatovat, že komunikace rodiny probíhá ve slovenském jazyce. Maďarština je používána na zpeštění řečového projevu, při návštěvě maďarské strany rodiny jako *prejav slušnosti* (slova Marie), anebo střední generací při vzpomínkách. Flusser ve své publikaci ukazuje, že možnost překladu se zmenšuje úměrně míře podobnosti překládaných jazyků, přičemž: *„...zdá se mi, že svět aglutinačních jazyků je pro nás neproniknutelný.“*¹⁹ Zajímalo mě, zda i členové rodiny vnímají odlišnost slovenského a maďarského jazyka podobně. Všichni na otázku o podobnosti jazyků uvedli, že maďarština a slovenština jsou velmi odlišné jazyky, přičemž maďarština byla všemi deklarovaná jako jazyk náročnější.

Tomáš se v srpnu vyjádřil, že maďarština je náročnější, protože *„máš oveľa viac gramatických to, no, možností... ako ja som sa nikdy neučil v škole, ale napríklad mám problém s vykaním... vieš, bo som vlastne nikdy nikomu nevykal, akože nie často, hmm, babke tykám, aj dedovi sme tykali, no a... ja ako viem, ako treba vykať, ale máš tie dva druhy, abo ako to povedať vieš, že maguk, önök. V slovenčine je to vždy vy. Akože ja viem, jako, ale... len že je to viac jako... ťažký jazyk.“*

Jeho sestra Zuzana také v srpnu uvedla: *„V porovnaní s angličtinou je ťažšia... no ved vieš, čo v angličtine nič... máš časy, a to je logické, no, a slovíčka, ale to máš v každom jazyku jako... ja si myslím, že anglina je veľmi ľahký jazyk, ale ako o Maďarčine to všetci hovoria, že je ťažká... no ako pre nás nie, to je iné, keď sa učíš, tak v detstve, mne ani jako, no, to som ti*

¹⁹ Lanstyák I, Simon Sz.(eds), Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda., Tanulmányok a kétnyelvűségéről. Bratislava 2002, s. 38.

už vravela, neviem, jak som sa naučila, ale keby som sa teraz mala, tak je to ťažké.“

Erika v červenci řekla: *„Maďarčina je ťažká, keď som sa vtedy začala učiť...(smiech) tie tabuľky a výslovnosť... Kým som sa naučila vysloviť vetu a to všetky slová sú také podobné, kúsok zmeníš výslovnosť a úplne iný význam... počkaj, ja si spomeniem, to som sa stále na tom smiala, že ano, je to iné slovo, no napríklad nő (žena) a nő (rásť). To ako nebol dobrý príklad, lebo to sú úplne rovnaké slová, ale vieš, že oni majú tak podobné slová že ani...no tak.“*

Rodina teda vnímá jazyky jako odlišné, maďarštinu jako náročnější, zdůrazňuje gramatiku jazyka, která je podle rodiny komplikovanější než u jiných jazyků, jež ovládají. Je možné nalézt rozpor mezi tvrzením o náročnosti maďarštiny a rychlosti jejího osvojení si nejmladší generací. Maďarštinu, náročný a odlišný jazyk, se všichni příslušníci nejmladší generace naučili za krátkou dobu (od 2 týdnů – Zuzana, po 2 měsíce – Tomáš). Toto tvrzení je připisované Hajnalce (Zuzana: *„tak babka hovorí, že som sa naučila za 2 týždne, ako som bola u nich“*), není vyvrácené, ani je vnímané jako nereálné. Domnívám se, že v tomto případě jazyk přesahuje svou komunikativní rovinu. Postulovaná rychlost osvojení si jazyka může poukazovat na snahu patřit do skupiny (Maďarů).

4.4. Užívání jazyků při návštěvě maďarské větve rodiny

Jak jsem již uvedla, Flusser pokládá aglutinační jazyky za neproniknutelné, překlad z nich za v podstatě nemožný. Překlady mezi těmito jazyky ovšem samozřejmě existují a k potřebě překládání dochází i ve zkoumané rodině.²⁰

Při otázce, jak spolu mluví reprezentantky nejstarší generace, rodina v srpnu uvedla:

Marie: *Deti nám pomáhajú... a aj sa snažíme...ako ja hovorím po maďarsky. Hajnalka po slovensky, východnarsky... rukami nohami... keď tam nikto nie je... ale to je málokeďy... skôr nám deti pomôžu.*

Hajnalka: *„Tak ako? Ako vieme... Ja rozprávam po slovensky, ona zas po maďarsky. Nejak sa pochopíme... a Tomáš, alebo niekto, najčastejšie Tomáš tam je s nami, prekladá, čo nevieme.“*

Erika: *„Mamka vie po maďarsky trochu, pretože v detstve sa musela maďarsky učiť v škole. Ale väčšinou je s babkami dcéra alebo syn... oni vypomáhajú s prekladom.“*

²⁰ U těchto situací jsem se zaměřovala na ukazovatele, jako kdo překládal, kdo byl iniciátorem překládání a na všeobecný scénář situace překládání.

Szabolcs: „*Mama samozrejme vie... čo to... po slovensky, a aj Marie sa dorozumie po maďarsky, takže to zvädnu aj samy... ale myslím, že skôr je niekto s nimi stále.*“

Zuzana: „*Marie vie po maďarsky... ony sa ale ani veľmi samy nerozprávajú... počasie, a potom už je ticho (smiech). Potom prídeme my a prekladáme.*“

Szabi: „*Stále tam niekto je s nimi, aby pomohol, ony by samy nevelmi sa porozprávali... aj tak hovoria o tom, koho čo bolí, Hajnalka, že sused má novú kravu abo dačo... to taka konverzácia vieš... Dačo vedia samy, majú také svoje...ako že bolí ta? Alebo tak... a potom nastúpime my... a dojdu k susedovej krave...*“

Tomáš: „*Oni sa najprv akože pokúšajú... to tak miešajú, Marie hovorí po maďarsky a Hajnalka po slovensky... no ale nakoniec hovoria cez nás...*“

Proces tlumočení je takto vnímaný jako fakt daný okolnosťami stretu jinojazyčných príbuzných, jazyky nejsou nositeli jiného než komunikačního významu. Rovněž je evidentní na příkladech komunikace nejstarších členek rodiny, že i přes možné resentimenty v rodině převládá zásada hostitelství a hoste, na základě které se obě staré ženy snaží komunikovat pro ně cizím jazykem, aby neurazily druhou. V tomto bodě univerzální pravidla slušnosti dominují nad etnickým vztahováním.

4.5. Užívání jazyka v úředním styku

V obci je úřední styk v písemné podobě na základě legislativních norem prováděn ve slovenském jazyce, zatímco ústní komunikace se starostou probíhá v místním nářečí. Výpovědi rodiny jsou ze září:

Erika: „*Tu všetci po východnarsky hovoríme, stále aj so starostom... samozrejme.*“

Tomáš: „*Ani neviem, ta jak aj škole slovensky rozprávame... vieš jak že ne po východnarsky, tak aj na úrade.*“

Szabolcs: „*V dedine, kde som vyrástol, sme boli všetci Maďari, a tak jak tu to bolo, že na úrade sa síce hovorilo maďarsky, ale písalo sa slovensky, takisto so starostom hovoríš po východnarsky, ale píše sa to už slovensky.*“

Možnost komunikace v úředním styku v maďarském jazyce je vnímána kladně, jak Szabolcsem, tak i ostatními členy rodiny. Deklarovaná tolerance tedy sahá na úroveň úředního styku.

4.6. Užívání jazyka na veřejnosti

Jazykovou preferencí rodiny na veřejnosti je slovenský jazyk. V lokální komunikaci je

slovenština střídána s místním nářečím, komunikace s obyvateli obce začíná v nářečí, které je doplňováno maďarštinou na veřejnosti bylo zaznamenáno během návštěvy maďarské babičky.

4.7. Jazykové kompetence a preference u jednotlivých generací

4.7.1. Nejstarší generace

Informátorky nejstarší generace uvedly, že ovládají základy pro ně nemateřského jazyka. Tyto výroky byly potvrzené i ostatními rodinnými příslušníky. Komunikaci mezi prarodiči je možné označit za zdvořilostní konverzaci, jež zprvu probíhala v obou jazycích, postupně obě informátorky přešly do vlastního jazyka a k porozumění docházelo díky pomoci reprezentantů nejmladší generace. Tématy rozhovorů byla cesta Hajnalky na Slovensko, zdravotní stav a počasí. Jako příklad uvádím první mnou zažitý rozhovor starých žen v srpnu:

Hajnalka vošla do izby Márie, kde som bola aj ja. Marie sa pokúšala vstať, Hajnalka jej naznačila, že to nie je nutné. Marie sa opýtala: „*Vitaj Hajnalka. Ut jo?*“ (Cesta dobrá?) „*Dobre, dobre. Ako sa máš?*“ „*Jo, jo és te?*“ (dobře, dobře a ty?) „*Lepšie už.*“ „*Fálj lábod?*“ (Bolí noha?) „*Už nie veľa, lepšia už. Neged?*“ (Tebe?) „*Hát... teraz jó meleg.*“ (No... teraz dobře teplo) Hajnalka sa pozrela na Tomáša, ktorý sa zapojil do rozhovoru o počasí, hovoril striedavo slovensky na Máriu a maďarsky na Hajnalku.

Ostatní pozorované rozhovory se odehrály podobně, s prvotní snahou o komunikaci v druhém jazyce. Aktivita informátorek v průběhu rozhovorů se jevila jako vyrovnaná, témata se postupně rozrostla na rodinné a sousedské vztahy.

Obě staré ženy pokládají znalost svého mateřského jazyka za výbornou, a znalost druhého jazyka za velmi slabou.²¹ Hajnalka projevila více konfidence při hodnocení vlastních jazykových kompetencí ve slovenském jazyce, což je podle mého názoru potvrzitelné.

Při návštěvě města dokázala přečíst názvy obchodů, obvykle i věděla, o čem se mluví, když jsme mluvili slovensky. Jako příklad uvedu situaci, kdy Tomášovi volali kamarádi na mobilní telefon, a on s nimi komunikoval ve slovenštině. Po ukončení hovoru se Hajnalka Tomáše zeptala, zda na to místo jezdí často. Naopak Marie v případech, kdy s Hajnalkou příbuzní mluvili maďarsky, nedokázala pochytit téma rozhovoru. Domnívám se, že tento fakt je dán tím, že Hajnalka prožila část svého života na slovenském (československém) území.²²

²¹ Srpen 2006, pro detailnější informace viz přílohu č. 2.

²² Z jazykového hlediska se domnívám, že Hajnalčina znalost slovenštiny na pasivní úrovni postačuje rozumění.

Marie v srpnu při rozhovoru o maďarštině jako první uvedla, že maďarština je jazyk, který se v dětství učila v škole, a s tím shledávala podobnost: „*My sme sa učili predtým maďarsky... potom sa učili rusky a teraz... sa vy učíte anglicky.*“ Marie vnímá učení se cizímu jazyku jako nařízení, které není negativní, na základě důvěry v autority, je ovšem jí nezměnitelné. Tolerance k druhému jazyku tedy u nejstarší generace plyne z potřeby komunikace, jelikož se obě stařenky prezentují jako monolingvní.

4.7.2. Střední generace

Informátoři ze střední generace vnímají sebe sama jako schopné domluvit se oběma jazyky.²³ Jejich vzájemná komunikace probíhá ve slovenštině, maďarština je používána při vzpomínkách na začátky vztahu. Oba vzpomínali v srpnu i září na snahu Eriky naučit se „*krkolonné maďarské slová*“.

Jako příklad je možné uvést zejména slova obsahující přehlásky: öblösödik, ücsörög.

Erika se jazyk učila „*z tej zelenej učebnice pre samoukov*“²⁴ a později jí pomáhal Szabolcs, kterého zájem Eriky o maďarský jazyk těšil. Oba vzpomínali na populární maďarskou píseň,²⁵ kterou zpívali dětem. Nejmladší generace si na uvedenou píseň nevzpomíná. Postupně snaha Eriky naučit se jazyk upadla: „*Nebol čas s troma malými deťmi sa učiť po maďarsky.*“ Je zřejmé, že tolerance k maďarštině byla na počátku vztahu u Eriky značná, ochota a snaha naučit se jí jsou podle mého názoru toho důkazem. Upuštění od této snahy však neinterpretuji jako pokles tolerance, jedná se podle mne o důsledek změněných životních podmínek – změna role vysokoškolačky na matku (tří) malých dětí.

Proces osvojování si slovenštiny a místního nářečí Szabolcsem nebyl v průběhu mého pobytu reflektován. Szabolcs podle vlastních slov slovenštinu ovládal, potřeboval si „*iba*

²³ Bilingvní je podle členů rodiny ten, kdo se dobře domluví dvěma jazyky. Termín „bilingvní“ vztahují všichni členové rodiny pouze na reprezentanty nejmladší generace. Bilingvnost je rovněž vztahována výlučně na jazykovou kompetenci ve slovenském a maďarském jazyce, ovládní místního nářečí nebo rusínského jazyka není pokládáno za ovládní dalšího jazyka. Jazykové kompetence starších generací jsou svorně vnímané jako dobré, ale ne bilingvní.

²⁴ Erika se po seznámení se Szabolcsem sama začala učit maďarsky, v září řekla: „*chcela som na neho urobit dojem, chápeš.*“

Na otázku, zda učebnici ještě mají, odpověděli kladně. Erika ji šla hledat, ale nenašla ji „*takto na rýchlo*“.

²⁵ Píseň se jmenuje Mici mackó (je o medvídku) a vzpomínali si zejména na refrén: *Hül a hö és hözik, zik, zik... Mici mackó fázik, zik, zik.* (Padá sněh, padá, dá, dá, dá, Mackovi je zima, ma, ma, ma)

zlepšit“ jazykovou kompetenci²⁶ („slovnú zásobu... a hlavne výslovnosť som mal veľmi zlú“). Místní sotácke nářečí si osvojil postupně: „nalepilo sa to tu na mňa“. Szabolcs deklaroval, že se cítí jistěji při používání maďarského jazyka, i když je to jazyk, který využívá méně často než slovenštinu. Nedostatek důvěry ve vlastní jazykové schopnosti je viditelný při odpovědi hodnotící písemný projev jako podprůměrný. Domnívám se, že tento fakt je možné interpretovat jako důsledek vzdělání v maďarském jazyce, v němž byl slovenský jazyk vyučován jako cizí a podle Szabolcse byl důraz kladen na to, aby: „tak hlavne išlo o to sa dohovorit, akože gramatika sa moc nebrala a hlavne ja som sa tomu nejako nevenoval.“

V porovnání se svou matkou Szabolcs nepřipisuje slovenskému jazyku negativní konotace, pokládá za „normálne vedieť na Slovensku hovoriť po slovensky... Tu žijem predsa... tak potrebujem vedieť hovoriť po slovensky. Keby som žil v Anglicku, tak hovorím anglicky... ved... tak to má byť“. Počas mých pobytů byli Erika i Szabolcs vystaveni oběma jazykům, a je možné konstatovat, že jazyková zručnost Szabolcse v slovenštině i maďarštině se jeví vyrovnaná.²⁷ Jazykovou zručnost Eriky v maďarštině je na základě rozhovoru a vyslechnutých konverzací možné charakterizovat jako postačující na vedení běžné konverzace. Při používání a skloňování víceslabičných slov, obecně při tvorbě náročnějších větných konstrukcí slovní kompetence nepostačuje, což potvrdila i sama Erika.

Erika v srpnu se smíchem řekla: „to ešte keď sme spolu chodili, som sa chcela predviesť, som sa začala učiť maďarsky... Mám talent na jazyky, rýchlo sa ich naučím, takpovediac sa na mňa lepia. Aj Tomáš to tak po mne má... Takže to nebol taký problém pre mňa sa naučiť, i keď koncovky ešte vždy poriadne neviem, ale v Budapešti sa nestratím.“

4.7.3. Nejmladší generace

Nejmladší generace je vnímána jako bilingvní, i když s jistým odstupňováním. Všichni

²⁶ Výpovědi Szabolcse jsou ze srpna. Szabolcs prožil celý svůj dosavadní život na slovenském (československém) území. Se slovenštinou přicházel do kontaktu mimo rodinu, protože doma se mluvilo jen maďarsky. Vzpomínal, že jeho otec chtěl, aby uměl dobře slovensky, ale jeho matka neměla ráda, když mluvil slovensky. Hajnalka to se smíchem popřela. Slovensky se Szabolcs učil na školách (absolvoval školy s vyučovacím jazykem maďarským, na kterých byla slovenština vyučována jako povinný předmět). Erika jeho tvrzení, že slovenštinu ovládal, potvrdila – od začátku vztahu spolu komunikovali ve slovenštině.

²⁷ Jazykovou kompetenci Szabolcse v místním nářečí nebylo možné ověřit, jelikož nářečí neovládám. Je však možné konstatovat, že v běžném styku s obyvateli obce, jakožto i zaměstnanci firmy Szabolcs komunikoval v sotáckom nářečí a nebyly zaznamenány žádné negativní reakce okolí, svědčící o nedostačujících jazykových kompetencích.

členové rodiny se v sprnu shodli, že mladší syn ovládá maďarštinu nejlépe, naopak nejhůř maďarsky umí starší syn.

Szabolcs: *„Dohovoria sa podľa mňa bez problémov, odbornejšia slovná zásoba im však určite chýba, ale to je tým, že nemajú maďarské vzdelanie, nemali to kde pochytiť. Ale dohovoria sa určite... sú bilingválni.“*

Erika: *„Naučili sa všetci, ved' aj ja sa dohovorím. Predsa len je Szabolcs Maďar a jazyky sa vždy zídu. Sú vaše deti bilingválne? Ja myslím, že áno... Szabi hovorí najslabšie, aj najmenej, ale vlastne Tomáš hovorí najviac, aj najlepšie – aspoň podľa mňa.“*

Zuzana: *„Dohovoríme sa všetci maďarsky aj slovensky bez problémov.“*

Szabi: *„...ja hovorím najslabšie, jako... to aj najmenej ja hovorím, ja vôbec nie som na jazyky... Tomáš, on dobre vie, aj kamarátov má Maďarov, aj s nimi maďarsky hovorí...“*

Tomáš: *„Všetci sme bilingválni.“*

Komunikace mezi členy nejmladší generace probíhá ve slovenském jazyce, rovněž s otcem mluví slovensky, případně v sotáckem nářečí. Maďarštinu využívali v rodinném prostředí v komunikaci s Hajnalkou, mimoto maďarštinu aktivně užívá Tomáš při komunikaci s přáteli.

Jazyk si příslušníci nejmladší generace osvojovali v domácím prostředí, přičemž nejprve se učili mluvit slovensky a pak maďarsky. Iniciátorem osvojení si obou jazyků byl podle všech informátorů Szabolcsův otec. Slovenský jazykovědec Štefánik uvádí jako nejznámější způsob bilingvního vzdělávání dětí Grammontův princip, jenž je založen na zásadě: jedna osoba, jeden jazyk.²⁸ Přirozeně, v této rodině byl tento způsob dominantním, jelikož Erika neovládá maďarštinu dostatečně na to, aby ji mohla učit své děti. Maďarský jazyk byl tedy spojován primárně s otcem a jeho příbuzenstvem, zatímco slovensky mohli mluvit na všechny příbuzné. Po návratu z prázdnin od Hajnalky podle nejmladší generace užívali maďarštinu v komunikaci s celým příbuzenstvem, avšak *„ako sme rástli, už sme to rozoznávali, že babka nevie“*. Diskuze o učení se dětí maďarsky podle Eriky ani Szabolcse neproběhla, učení je vnímané jako *„prirodzené“* a je *„normálne“* a *„jasné“*, že se nejmladší generace naučí maďarsky. Jako důvod uvedla Erika: *„no ved' predsa ako by hovorili so svojou babkou?“* Mluvit maďarsky je takto nutností pro udržení vztahu s babičkou.

Informátoři vnímají fakt, že ovládají dva jazyky, pozitivně. Na otázku proč, odpověděli: *„To sa vždy zide, vediet' dva jazyky:“* Při bližší specifikaci – jak se to hodí, na co se to hodí –, odpovídala v sprnu například Zuzana: *„No chcela som povedať, že sa dohovoriť“*

²⁸ Štefánik J., Jeden člověk, dva jazyky: dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutečnosti. Bratislava 2000, s. 23.

vo svete... (smiech) ...ale to asi nie, vo svete sa s maďarčinou nedohovoríš... no hlavne sa dohovorím s príbuznými.“

Marie: „Naučili sa, aby sa mohli rozprávať so Szabolcsovými príbuznými.“

Erika: „Ako sa hovorí koľko jazykov vieš, toľkokrát si človek.“

Nejmladší generace si nevzpomíná na způsob osvojování si maďarského jazyka, jejich rodiče opakovaně používali slovo „přirozeně“. Všichni pokládali za nejefektivnější letní pobyty u Hajnalky:

Zuzana: „Ked' sme boli u babky, tak sme museli hovoriť maďarsky.“ „Museli?“

Zuzana sa rozosmiala: „Tak tam sa ináč nedá, a aj bratrance nevedia po slovensky, ako by sme s nimi... boli?“

Szabolcs: „Hovorili sme na nich maďarsky, a tak sa naučili. Hlavne keď boli u mojej mami, aj s bratrancami tak... Mama im spievala a učila ich také tie detské rozprávky... a aj Erika im spievala zik zik zik... tú svoju pieseň, ja som na nich hovoril často maďarsky... keď som ich večer dával spať, tak som im rozprával rozprávky.“ „Aké?“ Szabolcs se směje: „Ja už som si veľmi nepamätal na žiadne, tak som si povzdržal, poskladal... tak... ale im sa to veľmi páčilo, hlavne Zuzane... nechcela ísť spať, kým som jej nepovedal rozprávku.“

Nikdo z nejmladší generace si nepamatoval na to, že by jim otec četl pohádky. Erika potvrdila, že Szabolcs dětem pohádky četl, i když: „Vieš, ako to bolo? Ja som ich uložila, okúpala, pripravila, a on vtedy prišiel... Si lahol k nim do postele a začal hovoriť rozprávku... a keď som o polhodinu prišla, Szabolcs už spal a samozrejme som deti ukladala ja.“

V analýze komunikačních schopností členů rodiny se můj názor shoduje s jejich názory – nejlépe komunikuje v obou jazycích Tomáš, který se takto hodnotí sám a je i takto hodnocen ostatními členy rodiny. Stejně tak Szabi hodnotí své jazykové schopnosti jako nejslabší a je tak i hodnocen v rámci rodiny a takto ho vnímám i já.

Jak jsem uvedla v úvodu, rodina pojímá bilingvnost podobně jako Weinrich, podle kterého každý mluvčí, který ve své jazykové praxi používá dva jazyky, a to nezávisle na stupni jejich ovládnutí. V takovém smyslu je možné rodinu označit jako bilingvní, ale je potřebné upozornit na neznalost přesných gramatických a lexikálních pravidel maďarštiny.

Do budoucna všichni tři informátoři nejmladší generace v srpnu deklarovali, že plánují své děti naučit maďarsky:

Zuzana: Rada ich naučím... ja by som chcela, aby vedeli, keď aj oni budú chcieť.

Szabi: Ked' sa dovtedy sám naučím... (smiech)... možno to nechám na otca. (smiech)

Tomáš: Určite ich naučím.

Sándorovou prokázána korelace mezi vzděláním získaným v maďarském jazyce a

kladnému vztahu k maďarskému jazyku k frekvenci používání maďarského jazyka je evidentní i v rodině. I když všichni informátoři nejmladší generace kladně hodnotili maďarštinu i slovenštinu, a podle vlastních slov ani jeden jazyk nemají raději, nikdo z nich maďarštinu nepoužívá primárně v jiné komunikaci než v nutné (s maďarskou babičkou nebo s kamarády, s nimiž je nutné komunikovat maďarsky, protože jiný jazyk neovládají na dostatečné úrovni). V situacích, kdy si mohli volit mezi jazykem slovenským a maďarským, si zvolili jazyk slovenský. Domnívám se, že tato skutečnost vyplývá z následujících faktorů: vzdělání – slovenský jazyk je jazykem, ve kterém získali vzdělání, zatímco maďarský jazyk nikdy nestudovali, což může vést k větší nejistotě při jeho používání. Druhým faktorem je podle mého názoru spojení maďarského jazyka převážně s rodinným prostředím – jen jeden příslušník nejmladší generace komunikuje maďarsky v jiném než rodinném prostředí.

4.8. Jazyková tolerance – jazyk jako symbol

Porovnání jazykových kompetencí rodiny je zobrazeno v tabulce. Dvojjazyčnost může být vnímána jako praxe (A), tedy jako pravidelné používání dvou jazyků v běžných životních situacích. Dvojjazyčnost může být i specifický typ jazykové kompetence (B), neboť představuje schopnost mluvčího používat dva jazyky. Je možné konstatovat, že s růstem věku informátorů klesá schopnost komunikace ve zkoumaných jazycích.

	Hajnalka	Marie	Szabolcs	Erika	Zuzana	Szabi	Tomáš
A (praxe)	Jen s příbuznými snachy	Jen s příbuznými zetě	Ano, denně využívá	Při komunikaci s příbuznými	Ano	Ano	Ano, nejen doma, ale i s kamarády
B (kompetence)	V minulosti měla, ale nepoužíváním jazyka se ztratila	Velmi omezená	Ano	Konverzační	Ano	Ano	Ano

Jazyková tolerance k maďarštině je deklarovaná a projevuje se v rodinném kontaktu, na veřejnosti, a dokonce je deklarovaná i pro komunikaci v úředním styku. Tolerance vůči maďarštině má, jak vyplynulo z rozhovorů v září, ale také své omezení:

Zuzana: „Vždy počuješ na Maďarovi, keď hovorí po slovensky, že je Maďar. Ja to vždy spoznám.“

Při rozhovoru o snaze maďarské menšiny vybudovat vysokou školu na Slovensku Zuzana odpověděla: „*A za čo chcú tu školu? Oni nie sú schopní naučiť sa po slovensky!!*“

Tomáš: „*Maďari nevedia po slovensky.*“

O: „*Nevedia?*“

Tomáš: „*Ta čosi, oni sa nevedia naučiť po slovensky.*“

O: „*A Slovák sa naučí po maďarsky?*“ Tomáš uvedl jako pozitivní příklad sebe.

Erika: „*Maďari keď hovoria slovensky, tak to je strašne, počuť ten ich prízvuk, to ó namiesto a. Ani gramatiku nevedia, ale to mi tak nevedí... skôr ten prízvuk mi pili uši.*“

Respondentů jsem se ptala, zda i Szabolcs má přízvuk: odpovědi byly podobné ve smyslu: „*Nie teraz už nemá, ale mal... ale aj teraz mu niekedy ujde...*“

Není možné posoudit, zda v minulosti Szabolcs měl nebo neměl maďarský přízvuk, ovšem v průběhu mých návštěv jsem nepostřehla „že by mu ušiel“. Domnívám se, že v tomto bodě jazyk přesahuje svou komunikativní rovinu. Podle sociálního lingvisty Trudgilla je úloha jazyka jako symbolu identity a skupinové příslušnosti stejně podstatná jako jeho komunikační funkce.²⁹ Z empirických zkušeností každého z nás je zřejmé, že i bez přesného přízvuku při komunikaci stejným jazykem dochází k porozumění. Lpění na přesném přízvuku, exaktním vyjádření tvoří předěl ne v rovině komunikativní ale v rovině symbolické – ten, kdo komunikuje přesně, je Slovák, ten, kdo mluví s přízvukem, je Maďar. Podle mého názoru je postulovaná tolerance vůči maďarštině omezená i v dalším bodě – u Zuzany explicitně, u její bratrů implicitně. Mezníkem je vysoké školství, které *si Maďari nezaslúžia*, čímž je maďarština vytěsněna do rodinné sféry.

Rovněž je možné konstatovat ambivalentnost vnímání otce jako Maďara. V září při diskusi o Maďarech mluvících slovensky jako by nebyl zahrnut do stejné skupiny. Po otevřené otázce: „A otec?“ nasledovalo zamyšlení a:

Zuzana: „*Otec sa musel naučiť, keď tu je s nami, tak to by sa inak nedalo... on už dobre hovorí, ale napríklad to sa, si, vieš ako Maďari to nemajú, tak on to nepoužíva správne.*“ „*A prízvuk má?*“ „... to už ja neviem určiť... som zvyknutá na to, ako hovorí, neviem to už... ja nepočujem, že má, ale to som už zvyknutá.“

Szabi: „*Otec sa naučil dobre po slovensky... ale on neni taký Maďar.*“ „*Aký?*“ „*Taký... vieš čo, sú takí... Maďari čo nerozprávajú nikdy po slovensky, otec musí tu hovoriť po slovensky, a tak vieš... ale sú takí, čo vobec nevedia.*“

²⁹ „Language, as we have already seen, acts as an important symbol of group consciousness and solidarity“, Trudgill P., Sociolinguistics, An introduction to language and society. London 1983, s. 150.

O: „Poznáš takých?“ „Hej, jasne... ved na základke boli z Kapušian, alebo aj teraz tí od Moldavy nevedia vôbec hovoriť...“ O: „Akože vôbec nevedia povedať nič po slovensky?“ „Jako... né, dačo... vedia dačo povedia...“ (hlasitě se směje) O: „Čo?“ „Jak sme boli si kupovať rožky s kamarátom, tak hovoril, že si prosí tri ale jeden tu nehá.“ (větu vyslovil se silným přízvukem) O: „ČO?“ „No ta... nevedel, či sú to dva rožky či dve rožky, ta tak povedal, že chce tri a jeden tu nehá... a chápeš, povedal nechá, no a jak Maďar povie ch? nehá povedal... to už mal radšej povedať dve rožky...“

Tomáš: „Otec dobre hovorí po slovensky.“ O: „A ako to že sa naučil?“ „Šikovný je.“
Komunikatívni rovina maďarského jazyka je bezproblémová, maďarský jazyk jako komunikační prostředek splňuje svou základní funkci. Při bližším pohledu na symbolický význam jazyka je možné náležet tolerantní postoj k používání maďarského jazyka v rodinném prostředí, na veřejnosti i v úředním styku. Avšak je nutné upozornit na výrazné přesvědčení nejmladší generace o vymezení místa maďarského jazyka v soukromé sféře, plynoucí z přesvědčení o nutnosti jednoho oficiálního jazyka na území státu.

5. Historická paměť slovensko-maďarské rodiny

Slovensko-maďarský historický vývoj byl do rozpadu habsburské monarchie téměř tisíc let spojen osobou společného panovníka. Vývoj obou zemí byl i nadále propleten ve století dvacátém.

Historické resentimenty plynoucí z odlišných interpretací dějin jsou sledovatelné v obecném povědomí Slováků i Maďarů.⁸¹ Podle slovenské etnoložky Zeľové je problémem mimořádné živosti slovensko-maďarských vztahů právě jejich rozličná reflexe příslušníky těchto jednotlivých národů. „Příčiny dopadu, závažnosti problematiky Maďarské menšiny v kontexte Slovenska možno hľadať v charakteristikách menšiny samotnej, v historických a medzinárodne politických súvislostiach koexistencie Slovákov a Maďarov.“⁸²

Paměť je v úzkém psychologickém smyslu spojována s jednotlivcem, je osobním kapitálem, který je potřeba chránit, udržovat. Ovšem, tak jak upozorňuje slovenská psycholožka Bačová, určité obsahy paměti jsou společné celým skupinám lidí. Společná historická paměť je tvořena souborem představ o původu skupiny, o jejích historických osudech.⁸³ Soustředila jsem se v této kapitole na pět atributů historické paměti, a sice na periodizaci dějin, původ společenství, jeho území, kult hrdinů. Historická paměť nereflektuje dějinnou skutečnost, ale je pouze jejím parciálním, emotivně prožívaným, a tedy více nebo méně deformovaným obrazem. Odráží tak zejména významy a hodnoty, které jednotlivým obdobím skupina přikládá, může se jednat jak o zdůraznění, tak i o vynechání celých historických období.⁸⁴ Z historie podle rozličných kritérií vybírá historická fakta, která následně hodnotí. Podle Bačové jsou tato kritéria podmíněna jejich užitečností a využitelností v prosazování hodnotových orientací.⁸⁵ Podstatnou součástí společné historické paměti jsou historické události, resp. historické skutečnosti, které výrazným způsobem ovlivnily podmínky a vývoj dané skupiny. Ne každá událost byla stejným způsobem a dílem emotivní

⁸¹ I v případě H. Malinové (http://sk.wikipedia.org/wiki/Hedviga_Malinová).

⁸² Zeľová A., in: *Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských prémiei*. Bratislava 1994, s. 27.

⁸³ K některým otázkám formování etnického vědomí viz Michal Kaľavský, *Človek a spoločnosť*, 2/2001.

⁸⁴ S tímto konceptem pracoval sociální antropolog Holý při svém výzkumu historického diskurzu v Čechách, zejména Holý, L. *Malý český člověk*, Holý, L., *Malý český člověk velký český národ*. Praha 1996, s. 107–123.

⁸⁵ *Ibid.* s. 23.

ze skupinového hlediska. Zajímalo mě, která historická fakta rodinní příslušníci z dějin vyzvednou, jak je vysvětlí, nakolik bude historická paměť maďarské větve a slovenské větve rodiny odlišná a jakou roli sehrají tyto rozdíly v prostředí této rodiny. Historická paměť vytváří pocit sounáležitosti se skupinou, se kterou jedinec sdílí společnou minulost,⁸⁶ a proto mě zajímalo, zda a k jakým rozdílům dojde při tomto selektivním procesu mezi generacemi. Podstatnými ukazateli pro mne jsou tedy generační a etnické členění rodiny a komponenty historické paměti jmenované slovenským historikem Olejníkem. Podle Olejníka věnují skupiny okolnostem svého vzniku enormní pozornost.⁸⁷ Území společenství přesahuje svým významem racionální odhad a získává jedinečnost.⁸⁸ Chtěla bych upozornit na citlivost tohoto komponentu, zejména protože jsem jej sledovala prizmatem slovensko-maďarských vztahů. Podle slovenského politologa Kusého: „...s Maďarskom, ktorého niektorí predstavitelia si príležitostne robili a ešte stále robia nároky na južné časti Slovenska, v ktorých sa koncentruje Maďarská menšina.“⁸⁹ Historická paměť je v podstatné míře utvářena i činy výjimečných jedinců, synů (zřídka dcer) národa, kteří jsou inspirací v obdobích krizí, nebo ztělesňují prostředek boje proti ekonomické a společenské nespravedlnosti. Poslední Olejníkův komponent historické paměti je umění.⁹⁰

5.1. Nejstarší generace

Slovenská informátorka nejstarší generace Marie má podle vlastních slov ze září k dějinám kladný vztah a pokládá za potřebné je znát: „...nie roky a keď kto čo presne povedal, ale že aj také veci sa dejú ako diali, že sa stalo to a to a možno sa z toho vela poučiť, ja som vždy mala rada, keď mi mamka a otec rozprávali o svojich rodičoch, aj ja rozprávam vnúčatám, ako som chodila na pole, ako otec ma učil písať, aby videli, že niekedy to bolo ináč.“ Marie teda pokládá za důležité, aby její vnuci měli představu o minulosti nejen z učebnic, ale také od ní. V nynější fázi jejího života právě vzpomínky vyplňují většinu jejího vztahování se k času:

„V mojom veku, to už skor dozadu sa pozerá človek, spomína, ako to bolo.“

⁸⁶ Gabzdilová S., in: V. Bačová, Historická paměť a identita. 1996 Košice, s. 39.

⁸⁷ Ibid., s. 44.

⁸⁸ Obce, ve kterých Marie prožila svůj život, patřily Československu, Maďarsku, Ukrajině, znovu Československu a po jeho rozpadu náleží Slovensku.

⁸⁹ Kusý M., Čo s našimi Madarmi. Bratislava 1998, s. 59.

⁹⁰ Olejník M., in V. Bačová, Historická paměť a identita. Košice 1996, s. 46 nn.

Nejvíce tematizovaným obdobím bylo pro Marii období jejího dětství, které vnímá jako šťastné: „...sú tie najšťastnejšie roky, aj keď my sme boli takí chudobní, že so sestrou sme si topánky museli meniť, tak to už dnes našťastie nie je, dnes už je to inak ako vtedy, ale my sme boli šťastné, o 4 ráno nás otec budil a išli sme na pole a poviem ti tak, že najlepšie mi vtedy chutil chlieb, keď sme si na obed sadli do tieni pod strom s otcom a so sestrou a s ničím taký čistý... nič nebolo... sme len chlieb a vodou zapíjali...“ Druhým nejvíce tematizovaným obdobím bylo období druhé světové války (tehdy měla Marie 9–15 let). Válka představuje pro Marii nejtěžší období života, vyplněné strachem o holou existenci. Mariiini rodiče ani nikdo v obci se podle jejích slov nedokázal zorientovat v nastalé situaci. V rozhovorech o druhé světové válce bylo Mariino vyprávění zaměřeno na konkrétní události týkající se války, které zažila, přičemž jejich společným jmenovatelem byl strach, který i ona sama opakovaně označovala jako nejhorší aspekt po dobu trvání války. Ani při jediném rozhovoru sama netematizovala dějiny starší, než které sama zažila. Nejdále do minulosti sahaly příběhy o životě rodičů. Domnívám se, že důvodem netematizování nežité minulosti je fakt, že Marie spatřuje výrazný předěl mezi dobami, v nichž prožila většinu svého života ona, těmi, ve kterých žili její rodiče, a současnou dobou. Další období svého vlastního života Marie téměř vůbec netematizovala, případně je opisovala jako „normálne, tak ako všetci sme žili“. Zlom pro ni znamená až narození vnučky, o kterém mluví jako o „velkej zmene“, „novom zmysle života“. Vyprávění s historickou tematikou je podle Michálka podmíněno časovým odstupem od konkrétních historických faktů a událostí.⁹¹ Kolektivní rovina historické paměti se v Mariině chápání zúžila na rovinu prožité paměti, rodinné paměti

První komponent historické paměti, původ společenství, nebyl Marií tematizován. Na přímou otázku odpověděla následovně:

„To ja také neviem, keď prišli Slováci, vždy sme tu boli.“ Původ společenství tak pro Marii není známý, z čehož je možné usoudit, že pro ni nepředstavuje významnou hodnotu.⁹²

Podle Marie: „Územie Slovenska, tam tak ako žili Slováci, tak to bolo ako vznikol štát po vojne, tak to bolo priradené Slovensku, ako Československu.“

„No ale Maďari neboli spokojní... potom, lebo tak... predtým to patrilo im a im to... a... ako za vojny časť im patrila, zase no napríklad Hnúňovce, my sme boli vždy slovenská dedina a keď prišli za vojny Maďari, tak to nebolo akože nemali na to právo, tam nikdy neboli

⁹¹ Michalek J., Spomienkove rozprávanie s historickou tematikou. Bratislava 1971, s. 35.

⁹² Domnívám se, že tento komponent historické paměti je pro ni neznámý i proto, že Slováci netematizují svůj původ v pověstech, tak jako například Madaři nebo Češi.

žiadni Maďari, iba Slováci sme tam boli...“

„Ale aj odišli po vojne a po vojne sa to zas ako dalo sa späť... neviem presne ako prečo, ale tak asi jak to není presne ohraničené, akože aspon aj tu u nás ne hned za plotom je Ukrajina a není tam... akože hory alebo rieka ako presne tak, no, a aj na juhu to tak je, tak ja myslím, slovenské územie sa nedá presne vyznačiť úplne, ale ako tam by malo byť, kde žijú Slováci.“ Marie vnímá nárok na území podle etnického principu, který ovšem uplatňuje na Slováky – Maďary z něj v březnu při rozhovoru o současném stavu maďarské menšiny na Slovensku vyřadila:

„Maďari by sa chceli od Slovenska odtrhnúť.“ „Odtrhnúť?“ „V televízii to stále hovoria o tej autonómii, ja sa v tom nevyznám, ale o tom to je, nie, že by pripojili južné Slovensko k Maďarsku⁹³.... neviem, ja som už stará žena, mňa sa to netýka, ale tak si nemyslím, že je správne, keď akože sa im tu nepáči, tak nech odídu, predsa sú na slovenskom území.“

Marie se domnívá, že území, na kterém žijí slovenští Maďari, patří státu a v případě, že Maďari nejsou spokojeni, umožňuje jim toto území opustit. I když na vlastní společenství uplatňuje princip sebeurčení, jinému společenství tento princip odmítá, a to i když ví, že území obydlené Maďary není snadno odlišitelné od území obydleného Slováky, stejně tak si i uvědomuje, že Maďari na daném území žijí již dlouho. „Maďari prišli sem po Slovákoch, ako hned po Slovákoch nejako keď bolo stahovanie národov, no najprv tu boli Slováci a tak prišli Maďari.“ Právo Slováků na dané území podle výpovědi ze září plyne z jejich prvenství při jeho obsazování.

Podle Olejníka mají pro Slováky symbolickou hodnotu Tatry,⁹⁴ které i Marie uvedla jako symbol Slovenska.

Poslední komponent historické paměti, umění, pro Marii ztělesňuje zejména zpěv a poslech lidových písní.⁹⁵

⁹³ Otázka autonomie jižního Slovenska obývaného Maďary je tematizovaná od vzniku samostatné Slovenské republiky. Podle Kusého: ...pre slovenského človeka znamená autonómia krok k odtrhnutiu. Takto sa to u nás dialo, keď Slováci vyhlásili v roku 1938 autonómiu a nakoniec to viedlo k odtrhnutiu.” Kusý M., Čo s našimi Madarmi. Bratislava 1998, s. 116.

⁹⁴ Ibid, s. 47.

⁹⁵ Ačkoli se nikdo z rodiny neangažuje v žádném lidovém souboru, dominantní částí hudební sbírky jsou CD s lidovou hudbou z východního Slovenska, přičemž jednoznačně preferují východoslovenské písně před romskými a rusínskými. Zpěv je běžnou součástí jejich života, zpívají si často a lidové zábavy jsou nejoblíbenějším druhem zábavy nejmladší generace. Tomáš: „Ako chodím aj na diskotéky, jasne, však vieš,

Při rozhovorech s Hajnalkou, maďarskou reprezentantkou nejstarší generace, byla komunikace o historii a její reflexi nejnáročnější.⁹⁶ Podle slovenské socioložky Kusé mohou takové reakce být důsledkem volby různých strategií, v tomto případě se domnívám, že Hajnalka volila podobně jako účastníci výzkumu Kusé.⁹⁷ Podle Kusé: „vyrovnanie sa s prežitými udalosťami, t.j. *anesteziologický účinok poriadku* v spomienkach je, zdá sa, dosahovaný priradením im *jednoznačnej a stabilnej intepretácie*. To však v prípade udalostí, ktoré i dnes potenciálne vyvolávajú zrážku roznych interpretácií, často sa dotýkajúcich sebahodnotenia rozprávača, nie je celkom možné. Jedinou cestou, ako sa vyhnúť tomuto psychickému nepohodliu, je fakty zamlčať, alebo – ak to už inak nejde – uvádzať ich bez interpretácie.“⁹⁸

Pokročme tedy ke komponentům historické paměti, o kterých bylo s Hajnalkou v září možné diskutovat. O původě Maďarů Hajnalka uvedla:

„Existuje viacero teórií, odkiaľ sú Maďari pôvodom, ja myslím, že... ako by som to no najpravdepodobnejšia asi... je neviem o tom veľa a možno už nie, no, ale čo ja viem, že prišli od Uralu, do Európy ako kočovné kmene a kočovali po Európe, ako takí zbojníci, veľa ríši im platilo tribúty, ale potom sa zjednotili pod Arpádom a jeho syn Štefan sa stal prvým Maďarským kráľom a prijal kresťanstvo.“ Původ maďarského společenství je tedy pro Hajnalku relativně známý.

O maďarském území Hajnalka řekla: *„Maďarsko je tam, kde žijú Maďari.“* Území je definováno lidmi, kteří na něm žijí, a takto jsou územím Maďarska i území jiných současných států, kde žijí Maďaři. Hajnalka dále uvedla: *„Dnes títo Maďari ale majú lepšie možnosti,*

dievčatá (smiech)... a v Košiciach ani neni žiadna zábava, ale najradšej mám tu u nás zábavy.“ Zuzana: „to nikde není toľko srandy, ako keď tu sa zídeme, si zatancujeme, to je perfektné... ako ja na diskotékach vôbec netancujem, ale na zábave to ma tak ťahá, vieš, to je jediná hudba, čo fakt ako že musím tancovať.“ Maďarská lidová hudba není takto vnímána ani nejmladší generací ani Szabolcsem.

⁹⁶ Hajnalka na otázky týkající se její minulosti reagovala nejprve snižováním hodnoty tohoto tématu: „to už bolo dávno, to už je zbytočné o tom hovorit, čo bolo, bolo.“ Po opakování otázky při dalším setkání reagovala tichem, jako by otázku ani neslyšela, takže jsem od otázek o její minulosti upustila a soustředila jsem se víc na Olejníkem uváděné komponenty historické paměti.

⁹⁷ „Rozprávачi nezriedka sami naznačili nechut' podrobne sa venovať ťažkým obdobiam svojho života (*„Nechcem mená udávať, lebo už sú to všetko histórie... zabudnuté, to už nemá ani zmysel.“*) a neraz pri opise rôznych útrap s núteným sťahovaním, väzením príbuzného, udržaním pracovného miesta a podobne, nahradzovali detaily výrazmi ako *„prebolelo to“* a *„boh im hádam odpustí“*.“ Kusá, Z., Ticho v autobiografických rozprávaniach, Etnologické rozpravy, 1996/1, Bratislava, s. 28.

⁹⁸ Ibid.

možu tak byť akoby v Maďarsku, ja myslím že oni sú stále ako súčasťou Maďarska.“ „Tým som nechcela povedať, že sa majú znova nejako prekreslovať hranice, toho už bolo dosť a neprinieslo to nič dobré, a hlavne si myslím, že by to bolo zbytočné, pretože dnes sme všetci v Európskej únii.“ Podobne jako Marie tedy na svoje společenství Hajnalka uplatňuje právo sebeurčení a plynoucí právo na území. Nechce však stav, s nímž není spokojena, měnit ze dvou důvodů. Prvně protože se domnívá, že i když tato území nejsou přímo součástí Maďarska, kulturně tam jsou. Tento její názor může být doložen i tím, že pokládá za samozřejmé, že se na Slovensku domluví maďarsky. Druhým důvodem je náležitost k Evropské unii která je takto jakýmsi garantem udržení státu quo.

Hrdinou pro Hajnalku je král Štěpán, protože přijal křesťanskou víru. Poslední Olejníkův komponent, umění společenství, je pro Hajnalku nejméně signifikantním, jak sama vlastně tvrdí vlastními slovy: *„nemám k umeniu vzťah, ja nepoznám ani vážnu hudbu ani nechodím do múzeí, to nie je pre mňa.“* Hajnalka se tedy distancuje od „vysokého umění“, které ji neoslovuje.

5.2. Střední generace

Pro Eriku je podle jejích vlastních slov ze září poznání dějin potřebnou součástí života. Podobně zdůrazňuje i nezbytnost poznání událostí a ne jejich přesnou dataci, kterou – opět podobně jako její matka – ani sama nezná.⁹⁹ Periodizace historie Erikou vykazuje, v porovnání s nejstarší generací, odlišnosti. Erika periodizuje i období, o kterých má ze školy nabyté vědomosti, tedy období předcházející dvacátému století – konkrétně tematizovala období slovenského národního obrození. Dané období pokládá za přelomové období slovenských dějin: *„Ved dovtedy vlastne Slováci nič, vtedy sa začína písať slovenská literatúra, je to také uvedomenie si národa... mňa vždy veľmi no akoby fascinovalo, že tí ľudia toľko vecí spravili, vieš, že tak sa odhodlali a robili veci, ktoré pokladali za správne, chceli zmeniť niečo, no ved Štúr mal ani nie tridsať rokov, to si pamätám a doteraz to tak na mňa pôsobí, ako keď som to počula prvýkrát, to som chodila na výšku a niekto to vtedy vrazil a to bolo strašne silné, ako ja viem že Alexander dobyl svet, to mi ale nikdy neprišlo také, ale že nemal ešte ani tridsať rokov a vlastne vytvoril jazyk, to je preda niečo úžasné.“*

⁹⁹ Eričiny vědomosti historických faktů byly často nepřesné (např. určení roků/století, ukončení 1. světové války, či století „vzniku“ reformace), to, že jí uváděné údaje nemusí být přesné, si sama uvědomovala, ale nepokládala za nutné znát přesné datum, spíše mít povědomí o tom, že k události došlo.

Druhým periodizovaným obdobím je období vlastního života, tedy doba vlády komunistické moci. Erika je vnímá ambivalentně: „*nežilo sa vtedy zle, tak to myslím, že nebolo to také živelné ako dnes, živočíšne, ľudia sa nemohli tak chovať ako dnes, že nepracovali a kradli, vtedy každý musel pracovať... ako držali emócie pod kontrolou, nehovorím, že to bolo dobré, ale nebála som sa, nepočula si o tom, že by na poludnie prepádali ľudí na ulici.*“ „*Tak ako Szabolcs podniká, tak ako v komunizme by sme sa nikdy tak nemali, to sa vôbec nedalo vtedy, nikdy sme si nemysleli, že by sme niekedy mohli mať také autá, ísť vlastne kamkoľvek, že neter bude v USA žiť, to bolo niečo úplne nepredstaviteľné, nikdy nás to ani nenapadlo.*“ Negativním aspektem života v komunismu byl aspekt hospodářský, zatímco pozitivní byla představa života v bezpečí, která ale byla zároveň i omezující.

Původ společenství vnímá podobně jako její matka, tedy prvenstvím Slováků na tomto území (z kterého plyne neartikulovaný nárok na území): „*Slováci tu boli, a potom prišli Maďari.*“

Území společenství se neukázalo tak konfliktním komponentem historické paměti jako u starší generace. Erika při rozhovorech o něm uvedla: „*Slovensko je veľmi pekná krajina... ja mám najradšej zo Slovenska asi Tatry, a aj Liptov mám rada... A neviem, no pekná krajina.*“ „*V minulosti ale časti patrili iným krajinám...*“ „*No áno, ved aj naša dedina sa presúvala hore dole, ale ja o tom neviem, skôr sa spýtaj Marie, ona to zažila, ja neviem, no nakoniec sa to predsa ustálilo a dnes už je to jedno, o chvíľku budeme cestovať na občiansky a snád aj bez dokladov, tak neviem, ja si asi myslím, že také tie naťahovačky o piad' zeme, že to už minulo, že sme sa poučili na tom všetkom a dnes už o to vôbec neide, každý žije, kde chce predsa.*“ Nepřímo uvedená nadnárodní garance Evropské unie se objevuje tedy i na slovenské straně.

Symbolem Slovenska jsou pro ni, tak jako pro její maminku, Tatry.

Národním hrdinou je pro Eriku Ľudovít Štúr, přední představitel slovenského národního obrození. Výběr Štúra je dán podle Eriky tím, že: „*On toho strašne veľa dokázal, vytvoril nám jazyk.*“

Je zjevné, že pro ni je Ľudovít Štúr národním hrdinou, mobilizujícím faktorem je odhodlání a schopnost hrdiny vydat se ze svých sil, obětovat společenské postavení a případně i život pro zájmy společenství.¹⁰⁰ Tento komponent historické paměti by mohl být

¹⁰⁰ Erika vnímá Štúra jako osobu, která celý svůj život obětovala, aby pomohla národu. Jeho rozhodnutí neoženit se, ochotu bojovat za vlastní práva pokládá Erika za „niečo úžasné“. Při zmínce o negativnějším pohledu na Štúra reagovala překvapeně, nevěděla, „že by niektorý Štúrov súčasník ho vnímal negatívne“. Po

zdrojem konfliktů, ale podle mého názoru tomu tak není, přesněji hrdina Štúr není vnímán jako konfliktní. Erika vnímá Štúra jako hrdinu, který byl situován v čase a prostoru odlišném od toho, v němž žije ona. Szabolcs zná Eričin obdiv ke Štúrovi od počátku jejich vztahu: „*To je také Erikina platonická láska, Štúr... ale mna má snád radšej.*“ Erika studovala na vysoké škole slovenský jazyk a literaturu, ke které má silný kladný vztah: „*Nikto tak krásne nepíše ako Slováci... Kukučín, Gregor Tajovský.*“ Nejpozitivnější vztah má tedy k slovenské literatuře, konkrétně k tzv. realistům, moderní slovenskou literaturu zná, ale nemá ji natolik ráda.¹⁰¹

Szabolcs sám sebe vnímá jako člověka, který nemá velké znalosti v oblasti dějin, protože ho dějiny nezajímají. „*Ja som sa o také veci nikdy nezaujímam, ani neviem skoro nič, iba také základné veci, druhá svetová vojna, a také čo každý vie, ja som nikdy nemal vzťah ani k dejinám a takým tým veciam.*“ Szabolcs tematizoval období druhé světové války, ale nikterak blíže se k němu nevyjadřoval. Druhým tematizovaným obdobím je období, ve kterém prožil značnou část svého života – vláda komunistické strany. K tomuto období má negativnější vztah než jeho manželka, víc vnímal omezení, a to zejména ve svém možném uplatnění a v touze cestovat. Na rozdíl od své manželky nevnímá současnou dobu jako ventil živočišnosti lidí, spíše ji vidí jako možnost uplatnění a předvedení schopností.

O původu Slováků uvedl, že na tomto území byli první, Maďari přišli až po nich. „*Neviem odkiaľ, no prišli... ale viem, že sú iného pôvodu, ako ja sa v tom nevyznám vôbec, ale tak ma teraz napadlo, že Maďari nie sú Slovania, ale sú... Ugrofini, tak.*“ O původu maďarského společenství odpověděl se smíchem a maďarsky: „*7 kmenov... nie no to je asi trochu iné, ved vieš, že existujú povesti a rôzne teórie a veľa príbehov, ale ako ja presne neviem, odkiaľ Maďari prišli. Okrem povestí sa mi vynoruje ešte zo strednej, jak nám jedna profesorka stále hovorila – A viete prečo Maďari sa udržali v tomto mori Slovanov? Pretože si so sebou priniesli svoje ženy a nemuseli sa ženit mimo.*“ (smích) „*No nie, vážne, o pôvode Maďarov toho veľa neviem, viem len, že prišli do strednej Európy odniekiaľ z juhorských stepí.*“ „*A aké povesti poznáte?*“ „*No ako ja si pamätám iba skôr tak hmlisto dačo o konovi a*

pár dňoch se dokonce k poznámce sama vrátila, našla odůvodnění, proč tomu tak mohlo být. Tím důvodem byla lidská závist. Štúrova smrt byla obětováním, protože po neúspěchu už neměl proč žít – „on predsa vedel, že keď vstane z postele, tak zomrie.“ Jak uvádí Bačová, vyvolání obsahu historické paměti je myšlenkový proces výběru, konstrukce a výkladu jevů. Erika si z historických faktů vybrala ty, které jí umožňují vytvořit a podržet si obraz národního hrdiny, který získala ve vzdělávacím procesu.

¹⁰¹ Knihovna také obsahuje knihy světové literatury. Z rodiny nejvíce čte Erika: „teraz, keď už sú deti veľké a Szabolcs je v práci, tak som sa vrátila k čítaniu, vlastne si tak znovu čítam obľúbené knihy.“

odtrhnutej ruke... no to neznalo moc dobre (úsměv)... no neviem, akože dačo o tom ne že neviem, kto išiel s rukou dakoho mrtveho a tá ruka ešte krvácala, no, a tak ohraničil Maďarské územie... abo tak dajak.... no bárs neviem... také veci idú úplne mimo mňa, jako, no asi by som mal dačo vedieť, ale neviem, no.“ Původ společenství, podobně jako i ostatní aspekty historické paměti jsou pro Szabolcse záležitostí stojící mimo jeho pozornost. Během pobytů a rozhovorů Szabolcs neuvedl žádnou konkrétní historickou osobnost, a to ani v kladném ani záporném smyslu. Umění jako komponent historické paměti vykazuje u Szabolcse podobně nevýraznou hodnotu jako historická paměť celkově. Szabolcs se nezajímá nejen o tzv. velké dějiny, rovněž mimo něj procházejí i dějiny obce, ve které žije,¹⁰² jakožto i dějiny jeho rodiny.¹⁰³

5.3. Nejmladší generace

Pro Zuzanu jsou vědomosti o historii podstatné, a její vědomosti je možné označit za nejlepší z rodiny.¹⁰⁴ Období, které v září tematizovala, sahalo do nejvzdálenější minulosti – k Velkomoravské říši. I když i příslušníci starších generací zmínili období příchodu Slováků, nikdo netematizoval přímo období Velké Moravy, které je Zuzanou pokládáné za důležité a měl by mu být podle jejího názoru přikládán větší důraz v průběhu vzdělávacího procesu: *„...lebo to je tak, že ti povedia bol Samo, potom dakde bola Veľká Morava a a potom sa to nejako rozpadlo... ja myslím, že by trebalo viac zdôrazniť, že staroslovienčina bola štvrtým liturgickým jazykom, ved to je predsa výnimočné, nebola to žiadna angličtina, ale ako náš jazyk... vieš, že sa to tak všetko iba odučí, ale nemá to takú ako hodnotu, alebo čo.“* Je možné se domnívat, že období Velké Moravy a důraz na liturgický jazyk jako výjimečný faktor je formativním významem, který ustanovuje minulost Slováků na (minimálně) stejnou, jakou je minulost Britů. Dalšími vysloveně uvedenými obdobími jsou období světových válek, které nejsou detailněji popsáné, je na ně jen odkazováno jako na hrůzy dvacátého století. Další strašné období pro Zuzanu představují léta 1948–1989, *„to muselo byť strašné... ved, no*

¹⁰² Při rozhovoru o tom, že obec připadla po válce Ukrajině, konstatoval: „Vidíš, to som ani nevedel.“

¹⁰³ Szabolcs „netuší“, co dělal jeho pradědeček, ani starší generace. Důvodem je, že v jejich rodině se nikdy nemluvilo o minulosti, a jeho ani nikdy nenapadlo se zeptat. Domnívám se, že tato ignorace minulosti může souviset s osudem Szabolcsových rodičů, kteří se tím pokoušeli vytěsnit svůj původ, který by mohl být nevhodný.

¹⁰⁴ Jako aspirantka na studium práv potřebovala na absolvování přijímacích skoušek dějepis.

pretože nič nemohli, vôbec nič si nemohol“, a tak je pro ni současná forma vlády (a období od roku 1989) pozitivním obdobím.

Původ/archaičnost společenství tedy shodně s Olejníkovým tvrzením znamená pro Zuzanu velmi významný komponent historické paměti. Středověké dějiny¹⁰⁵ Zuzana netematizovala otevřeně, zmínila se o období národního obrození. Druhým komponentem historické paměti je území obývané společenstvím, které je pro Slováky symbolizované nejčastěji Tatrami, což se však v Zuzanině případě nepotvrdilo.¹⁰⁶ Jak jsem již naznačila, Zuzana se dotkla období národního obrození, a to v září při rozhovoru o národních hrdinech.

„Akože ja neviem, no hrdina, hm všetci, čo dačo spravili... sú hrdinovia. Ja neviem, no Štúr, abo Kossuth.“

O: *„Štúr a Kossuth?“*

„No“

O: *„Nepripadá ti to, hm, nekompatibilné?“*

„Nie, nie, prečo, boli to dziví ľudia, čo spravili pre národ.“

O: *„Ale ved stáli na opačných koncoch...“*

„Neviem, ja vôbec to tak nevnímam, teraz ma napadali oni, a o chvíľu by ma napadol niekto iný... Ja nemám také nič, vôbec pre mňa je to všetko aj v svetových dejinách rovnako kladné, neuprednostňujem Hviezdoslava pred Hurbanom...“

Výběr národních hrdinů Kossutha a Štúra Zuzanou nepředstavuje konflikt jelikož jak dále uvádí jejich výběr byl náhodný, tento komponent historické paměti pro ni nepředstavuje atribut k němuž by se vztahovala.

Posledním Olejníkem jmenovaným komponentem historické paměti je umění, které v Zuzanině případě tvoří souhrn slovenské lidové hudby a literatury. Oba typy umění si Zuzana silně považuje, tak jako její matka a babička pokládá slovenskou literaturu a lidovou hudbu za nejkrásnější, *„ja veľmi zbožňujem slovenskú literatúru, tak ako mama hlavne Kukučina, Tajovského... a Hečka ja mám rada, aj Hečka veľmi.“*

Historická paměť obou bratrů je daná jejich postojem k dějinám, které vnímají jako „... *niečo, čo ide úplne mimo*“. Szabi i Tomáš vnímají dějiny podobně jako jejich otec, tedy jako něco pro ně nezajímavé a nepotřebné. Jejich vědomosti o dějinách jsou slabé, období, která zmiňují, jsou z dvacátého století, k žádnému neprojevíli výraznější vztah nebo zájem o něj. Bratři v září uvedli:

¹⁰⁵ V Zuzanině pojmání to znamená prakticky celé období od roku 1000 do vypuknutí 1. světové války.

¹⁰⁶ Pro Zuzanu je to bratislavský hrad.

Szabi: „no ta co ja viem, ja sa o to fakt nestarám, som vždy mal trojku z dejáku a bol som rád, že som preliezol, mňa tak tankuje, čo robil dáky rímsky cisár sto tisíc rokov dozadu... abo kto...“

„No ako hej ešte dvadsiate storočie ako chápem, že to dakoho zaujíma, tie vojny a tak, no mňa nie... to ide mimo mňa všetko, ale kebyže už dačo ako musím, no ta ako hlavne ne druhá svetová vojna, to je všade na Discovery, a to je ako také ešte ne že blízke... no akože tak, ako pochopím, že toto dakoho ešte zaujíma, ale mňa teda ne.“

Tomáš: „Dejiny ma absolútne nezaujímali ani nezaujímajú... (smích) ...a ani zaujímať nebudú. Howgh.“ Na otázky týkajúce se Olejníkových komponentů historické paměti odpovídali podobně nezaujatě. Původ společenství jakožto i území, které obývá, ohodnotili takto:

Tomáš: „Ja ale fakt neviem, no tak tu prišli, sa im zapáčilo, zastavili sa a tu boli... nechcelo sa im dalej, im došli kone abo čo... No a potom prišli Maďari, tiež sa im zapáčilo, tak ostali... no.“

Szabi: „Tak ja neviem prečo, tak to proste nak vyšlo, že... no asi dobrá zem, abo čo ja viem.“

Osobnost dějin nevedl Szabi žádnou a při otevřené otázce o hrdinech řekl: „nikto ma nenapadá... fakt to sú také věci, čo ja nad tým som sa nikdy nezamýšľal, neviem. No neviem. Historický hrdina... no neviem.“

Tomáš při rozhovoru o hrdinech se smíchem vzpomenu Jánošíka: „To je náš hrdina Jánošík.“ Poslední komponent historické paměti, umění, je v pojmání obou bratrů zastřešeno slovenskou lidovou hudbou a tancem, které mají velmi rádi. Umění je tedy jediným komponentem, k němuž se bratři vztahují. Jelikož ale nikdo z rodiny nevnímá slovenskou lidovou hudbu negativně, většinou je vnímaná hodně pozitivně a Szabolcsovi je tato oblast lhostejná nevznikají v rodině z tyto oblasti hádky.

Je evidentní, že i přes rozdíly v rodině existuje pojitko mezi všemi odlišnými faktory (jako generace, etnicita), a tím je netematizování minulosti – a to jak rodinné, tak dějinných procesů. Nejčastěji tematizovaným obdobím jsou období lidských tragédií – první a druhá světová válka, u kterých ovšem nejsou uvedeny konkrétní události, ale je k nim obecně odkazováno jako k něčemu strašnému, hroznému. Druhým nejčastěji tematizovaným obdobím byla léta 1948–1989, která byla vnímána ambivalentně, spíše negativně.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Ambivalentnost vnímání komunistické minulosti popisuje i Holý, L., Malý český člověk a velký český národ. Praha 2001, s. 93–112.

Netematizování minulosti je evidentnější u mužských členů domácnosti, kteří o dějiny neprojevují prakticky zájem. Kromě genderových odlišností se vydělujícím faktorem v generačním srovnání ukazuje být vzdělání: nejstarší generace dosáhla nejnižšího vzdělání a nejvíce odkazuje na rodinnou, zažitou historickou paměť. Střední generace dosáhla středoškolského vzdělání a odkazuje i na starší dějiny, tak jako si z definice historické paměti vyplývá jsou uspořádané nerušivě. Nejmladší generace pravděpodobně získá vysokoškolské vzdělání a odkazuje na nejvzdálenější dějiny, o nichž má největší vědomosti, které přijímá kriticky.

Nejdůležitějším zjištěním v kontextu spolužití dvou kultur je skutečnost, že komponenty historické paměti uvedené Olejníkem jsou u nejstarší generace při území společenství rozdílné.

I když obě babičky vnímají právo společenství na území stejně, jejich příslušnost k odlišným společenstvím může být zdrojem konfliktů. V rodině tomu tak není, jelikož tato témata nejsou diskutovaná a všichni informátoři reagovali na mé otázky s podivem nad tematizováním daných témat. Jak píše Kusá: „V diskusiách so zahraničnými kolegami som sa neraz stretla s hypotézou o nezvyku, resp. o odvyknutí si od slobodného verbalizovania postojov u obyvateľstva postkomunistických krajín.“¹⁰⁸ Tato hypotéza se projevila právě v rozhovorech o komponentech paměti. Jiným komponentem, jenž by mohl působit disfunkčně, je oblast umění, kde u rodiny jednoznačně dominuje umění slovenské. Szabolcs svůj vztah k podobám umění nevnímá jako podstatný – „*Mne je jedno, čo počúva kto, mne nič nevadí ani nemám nejaký špeciálny vzťah k žiadnej hudbe, ja počúvam hlavne rádio.*“ Deklarovaná i žitá lhostejnost maďarské větve takto zabezpečuje nekonfliktnost.

5.4. Exkurs: Pomník..., nebo tabule?¹⁰⁹

V obci byl v roce 2000 postaven pomník¹¹⁰ s nápisem: „Doby sa menia, národ pretrvá“.

¹⁰⁸ Kusá, Z., Ticho v autobiografických rozprávaniach, Etnologické rozpravy, 1996/1, Bratislava, s. 28. s. 29.

¹⁰⁹ Foto v příloze. Jedná se o mramorovou tabuli (starostou označovanou jako důstojný pomník), zasazenou do země na prostranství se dvěma lavičkami (starostou označovaným jako obecný park). Prostranství se nachází hned vedle místní hospody a označení park rodinu velice rozesmálo, přičemž uvedli, že na lavičkách sedávají jen návštěvníci hospody, když nedokážou dojít domů.

¹¹⁰ Tabuli dal vyhotovit starosta v kamenictví nejbližšího města.

Podle Hojdy a Pokorného je dnes pomník v první řadě symbolem, až v druhé řadě je artefaktem.¹¹¹ Na pomník v obci mě neupozornila rodina, všimla jsem si ho náhodně cestou z obchodu. Rodina o pomníku/památníku¹¹² nedokázala poskytnout informace jiné než, že (Zuzana): „*to dal postaviť starosta... neviem keď, tak asi pred piatimi rokmi, či ne... viac asi... neviem. Kto by sa tam stretával? (smiech). To akurát starí, keď idú z krčmy, tak tam sú... jak sú lavičky... (smiech), ale ne čosi to nikdy tam nič nebolo...“*; (Tomáš) „*asi potreboval preprať peniaze ta dal“*. Problémom pomníku je podle Hojdy a Pokorného fakt, že jen málokterý je „opravdovou kvintesencí většinového historického vědomí, častěji se s ním mýjely“.¹¹³ Hojda a Pokorný dále uvádějí, že pomníky staví v zásadě vládnoucí moc, což je platné i v tomto případě. Rovněž platí soud Hojdy a Pokorného o zřídkačím souhlasu většiny s postavením nebo formou pomníku.

V tomto konkrétním případě je, myslím, nesouhlas rodiny (jakožto i obyvatelů obce) projeven ignorací pomníku.

Francouzský historik Nora nachází korelaci mezi vnitřním prožíváním paměti a jejími venkovními oporami: čím méně je paměť prožívána niterně, tím víc potřebuje venkovní opory, pomocí kterých žije. Takto tedy podle Nory „místa paměti existují proto, že už neexistují prostředí paměti“.¹¹⁴ „Místa paměti jsou konstituovaná vztahovostí paměti a historie, která začíná vůlí k paměti. Na rozdíl od všech předmětů historie nemají místa paměti v oboru skutečnosti žádné referenty. Nebo jsou spíše svým vlastním referentem, jsou znaky, které odkazují jen samy k sobě.“¹¹⁵

Podle mého názoru je úloha pomníku v obci podobná Norovu popisu. Zajímal mě však názor starosty, důvody, jež ho vedly k postavení pomníku, a zejména reflexe jeho (ne)funkčnosti.

Komunikace se starostou byla pro mě komplikovaná, jelikož starosta byl přesvědčen, že účelem mého pobytu v obci je jeho kontrola.¹¹⁶ Při rozhovoru s ním jsem se dozvěděla, že

¹¹¹ Hojda Z., Pokorný J., Pomníky a zapomínky. Praha 1997, s. 14.

¹¹² Rozkolísané označování rodinou.

¹¹³ Hojda Z., Pokorný J., Pomníky a zapomínky. Praha 1997, s. 17.

¹¹⁴ Nora. P., „Mezi pamětí a historií (problematika míst).“ Politika paměti (antologie francouzských společenských věd), No. 13/1998. Praha: Cahiers du CEFRES. 9–11, s. 7.

¹¹⁵ Nora. P., „Mezi pamětí a historií (problematika míst).“ Politika paměti (antologie francouzských společenských věd), No. 13/1998. Praha: Cahiers du CEFRES. 9–11 s. 30.

¹¹⁶ Starosta se mi tedy dlouhou dobu vyhýbal, a ani na obecním úřadě nezvedal telefon. K rozhovoru došlo až

pomník dal postavit v roce 2000 „lebo tak to je“.

Přepis našeho krátkého rozhovoru uvádím zde pro lepší uchopení tématu a udržení autentičnosti :

„Prepáčte, ale nerozumiem, ako to je? “

„Tak.“ (pauza) „No... ako že... jak je tam napísané... časy sa menia... a že my tu sme... ako to prihraničná obec sme stále boli ako pod inými, a sme tu... stále sme to my.“

„My?“

„No veľa ľudí nevie, ako to bolo s nami, že áno... a som chcel im povedať, akože že my sme tu boli vždy a budeme... “

„Ako to bolo?“

„Ty to nevieš? Do výskumu ti to netreba?“

„Neviem presne, čo myslíte.“

„Tak to myslím, čo myslím... no tak to myslím, že Maďari tu boli, nie, a Československo bolo, teraz zas tota Európska unia, ako Slovensko... a naša dedinka no vždy rovnako sa volá od 14. storočia a tu boli. Tak som chcel to ukázať.“

„Hmm.“

„No tak, že ako názov štátu sa mení, ale ľudia sú stále jedni, východňare.“

„Východňare?“

„Ako Východoslováci, že aj ty si z Košicoch, ne... tak? No a nevieš, čo sú východňare..?“

„Hm, viem, viem, východňari.“

„No východňari, východňare... no ta.“

„No takže aby ako ste ukázali, že východoslováci pretrvávajú.“

„Tak, lebo ako som ti už vravel, to ne každý vie už dnes, čo a jak, no a keď už bolo to pekné jubileum, ne, v roku 2000... tak a sme dobre hospodárili s peniažkami a som si povedal, že veru trebalo by nám tu nejakú ako sochu.“

„Jubileum?“

„No jak rok 2000.“

„Aha, no a ste chceli teda sochu.“

„No ale to je drahé vieš a my sme malá obec, dedinka, nám stačí taká drobnosť tuto v parku, takže tak som rozmýšľal, a ja som hneď vedel.... že akú myšlienku by ako mala niesť ten

při mé poslední návštěvě v obci a zlomem podle mého názoru byl fakt, že starosta opět zvítězil v komunálních volbách.

pamätník, ako ukázať... na premeny, no ale zároveň, akože my sme stále rovnakí.“

„Ano, rozumiem, a keď ste odhalili pamätník?“

„Akože odhalil? No ta keď doniesli, ne, ta ho hneď aj postavili, ako čo.“

„No tak som myslela, že či na nejaký ako den ste to naplánovali?“

„Ta v lete to bolo, no ta jak ho vyhotovili, ta ho donesli a tu ako no...“

„A konajú sa stretnutia pri pomníku?... alebo niečo také?“

„Noo, to tak je... ľudia sa pristavia, spomínajú... a vnímajú, vidia... ale že by ako násilne som niekoho, to nie... to ale všetci si chvália, vraveli mi, že pekné to je.“

„Aha, takže sú ľudia radi?“

„Isteže, ved je to pekný pomník, taký akurát aby pripomínal nám, vieš, no pomník ako pripomína.“

„Ano. A aj vy chodievate, sa pristavíte?“

„Chodím, chodím jak by, sa pristavím, a ako som no...“

„A, hm, ako sa pristavíte, spomínate na čo?“

„Tak ved ti to hovorím, stále spomínam, ako to bolo, že tu boli rozne ako útvary, ale že moj otec sa tu narodil a bol to východnar a jeho otec a všetci ne, ta na to spomínam.“

Starosta tedy vidí svou povinnost veřejného činitele ve vedení povědomí obce, které zprostředkuje pomníkem, jenž připomíná stabilitu národa. Když jsem se rodiny ptala, jaký národ zůstává, všichni odpověděli, že slovenský (ne tedy východoslovenský, jak uvedl starosta). I v oblasti setkávání nebo vzpomínání u pomníku rodina deklarovala stanovisko jiné než starostovo: zpochybnili, že by se tam kdokoli kromě hostů hospody setkával a ani během mého pobytu jsem žádné zastavení se u pomníku nezaregistrovala – což ovšem nijak nevylučuje, že se někdo skutečně před pomníkem zastavuje. Na druhé straně neznalost a nezáměr o zastavení se u pomníku poukazuje na nefunkčnost pomníku jako symbolu přežití národa. Nora ukotvuje místa paměti jako místa v trojitém významu: materiálním, symbolickém a funkčním. Tyto tři významy jsou v místech paměti simultánně přítomny, ale v různé míře. Zdá se, že u tohoto místa paměti jeho materiální rovina dominuje nad ostatními, které jsou – snad – platné pro starostu obce, avšak rozhodně ne pro zkoumanou rodinu.

6. Vztah slovensko-maďarské rodiny k náboženskosti

Dalším indikátorem kvality multietnického soužití slovensko-maďarské rodiny je její náboženskost. Podobně jako jazyk a historické povědomí i náboženskost rodiny představuje etnodiferenční indikátor – slovenská větev rodiny se hlásí k římskokatolické církvi, zatímco maďarská část rodiny je evangelického vyznání. Příslušníci nejmladší generace jsou vyznání evangelického.¹ Český historik Hroch ve své práci *V národním zájmu* řadí náboženství k etnoemancipačním znakům. V Hrochově typologické charakteristice objektivních podmínek, které rámcovaly všechny složky národního programu, stojí náboženství na druhém místě, a to po otázce geneze národa.² Náboženskost jako etnodiferenční – a konfliktní – znak vnímá sociální antropolog Holý ve své práci *Malý český člověk, velký český národ*. Holý interpretuje náboženské rozdíly jako jeden z argumentů, jež využila Slovenská lidová strana: „...veškeré důležité symboly nového státu (rozumí se Československá republika) měly jasně protestantský charakter. Přibližně 90 % Slováků byli katolíci... od počátku nesouhlasili s vyhlášením 6. června za státní svátek, vzhledem k tomu, že Jan Hus měl význam pouze pro Čechy.“³

V posledním sčítání lidu v roce 2001 se přibližně 80 % obyvatel Slovenské republiky přihlásilo k některé z církví v zemi působících. Z daného výzkumu vyplynulo, že dominantním vyznáním je vyznání římskokatolické, přesné procentuální podíly jsou vyobrazené v prvním grafu. Ve druhém grafu je pro porovnání vyobrazena deklarovaná religiozita občanů Maďarské republiky v roce 2001, kdy se k některé z církví přihlásilo přibližně 70 % obyvatelstva.

Ve třetím grafu je vyobrazená náboženská struktura obyvatelstva okresu X, obydleném rodinou, a v posledním grafu je znázorněna náboženská struktura v okrese Y, ve kterém žije Hajnalka.

Z údajů grafů je možné upozornit na některé rozdíly mezi celkovým obrazem slovenské deklarované religiozity a okresu, kde bydlí rodina. Když se zaměříme na porovnání obyvatelstva bez vyznání v okrese, kde bydlí rodina, s celoslovenským výsledkem, je zjevný

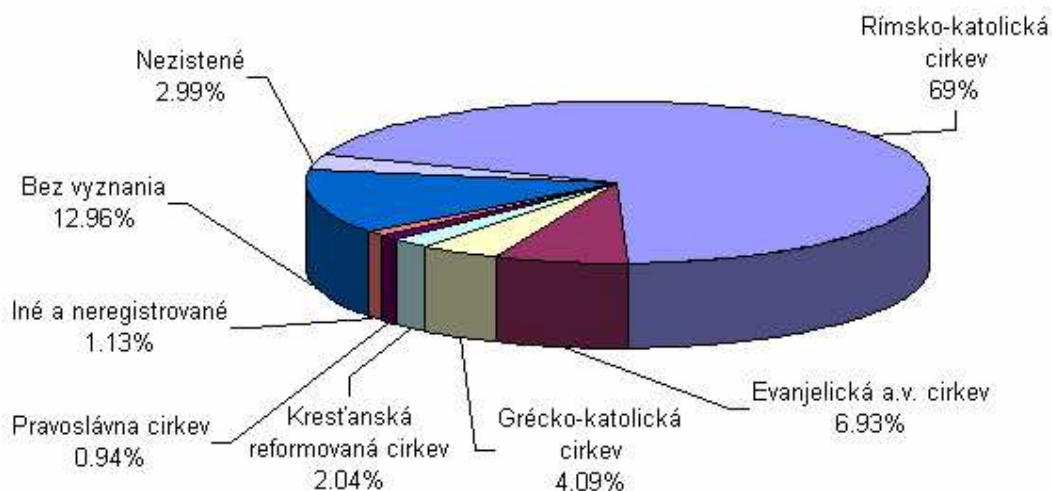
¹ O vyznání rozhodli po oboustranné dohodě rodiče. Erika: „Szabolcsovi rodičia mali vtedy možnosť vybaviť krst, takže preto sme sa rozhodli deti pokrstiť ako evanjelikov.“

² Hroch M., *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí 19. století v komparativní perspektivě*, Praha 1996, s. 41

³ Holý L., *Malý český člověk a velký český národ*, Praha 2001, s. 93

výrazný rozdí 4,82 % oproti 12,96 %, což vypovídá o větší důležitosti deklarace religiozity v daném okrese východního Slovenska. Rovněž bych chtěla upozornit na nízký výskyt evangelíků augsburského vyznání v daném okrese, což vystupuje v porovnání s celoslovenskými údaji. V daném okrese je – se stejným procentuálním poměrem jako na Slovensku – dominantní denominace římskokatolická. Naopak je tomu v rodině, kde je dominantním deklarovaným vyznáním vyznání evangelické.

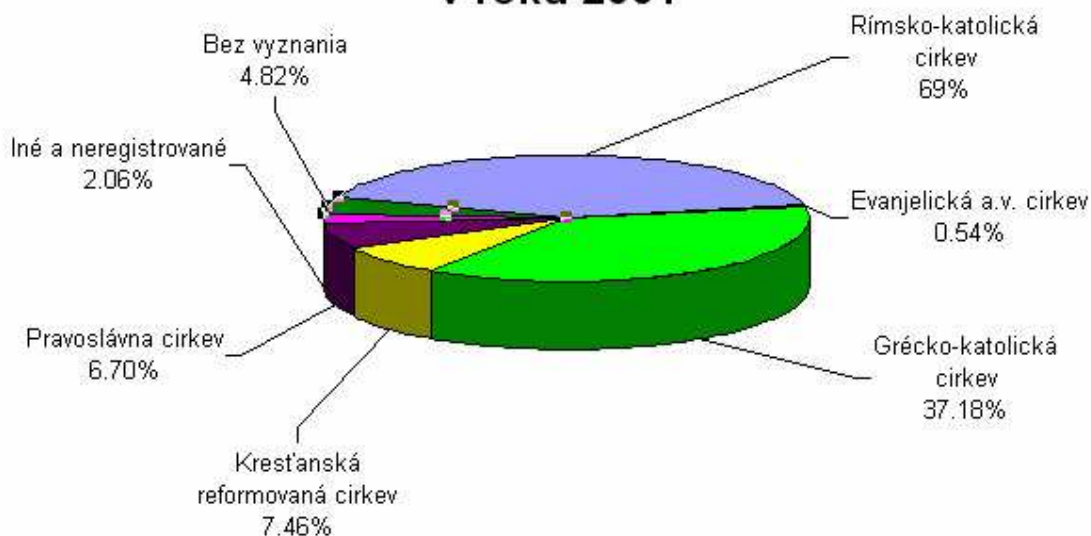
Náboženská štruktúra obyvateľstva SR v roku 2001

Náboženská štruktúra obyvateľstva MR v roku 2001

Náboženská štruktúra obyvateľstva okresu X v roku 2001

Okres X je okres, kde bydlí rodina.

Náboženská štruktúra obyvateľstva okresu Y v roku 2001

Okres Y je okres, kde žije Hajnalka.

V rodině tedy žijí pod jednou střechou dva příslušníci římskokatolické církve a čtyři příslušníci církve evangelické.

Sledovala jsem život rodiny během běžných dní, stejně tak jako i během svátečních okamžiků Vánoc s důrazem na význam náboženskosti v životě rodiny. Sledovala jsem

zejména, zda konfesionální rozdíly vedly ke konfliktům, či zda odlišnosti v předepsané věrouce rodina vymezila, zda je náboženská integrací, nebo dezintegrací článkem rodiny, a jaké rozdíly vykazují jednotlivé generace v religiozitě.

6.1. Deklarovaná rovina náboženského života rodiny

Všichni členové rodiny se označili za věřící, deklarovaná rovina náboženskosti je tedy v rodině 100 %. Nikdo z rodiny se neidentifikuje jako ateista, všichni věří v Boha, a jak už bylo uvedeno, kromě Marie a Eriky, které jsou katoličky, jsou ostatní členové rodiny evangelíky.

Hajnalka při rozhovoru o víře v září uvedla: *„Vždy, keď mi bolo ťažko, obracala som sa k Pánovi... Pán on mi vždy pomohol, ukázal mi cestu... lebo... Pán ma upokojil, vždy mi dal silu ísť ďalej...“* „Hm.“ *„Ja sa s ním rozprávam, teraz viac než... no keď ako, ale odkedy som sama, tak som si viac navykla... je to taký môj rituál (úsmev). Keď ráno vstanem a večer idem spať, tak sa rozprávam s Bohom, vzývam ho, dakujem za požehnania, ktoré mi dal... a rozprávam mu o tom, čo ma čaká, alebo večer, čo sa mi stalo... pomodlím sa a idem spať.“*

Szabolcs v březnu řekl: *„Verím v Boha... som tak bol vychovaný. Bol som k tomu vedený a je to príjemné, mať niekoho, alebo niečo, komu sa môžem... koho môžem požiadať o radu, komu sa môžem poďakovať a také... Ja sa modlím doma, uzavriem sa do seba a myslím, že je to pre mňa ten najlepší spôsob, najväčšia pomoc, keď potrebujem a neviem... no, jak ako ďalej.“*

Zuzana v březnu konstatovala: *„Pre mňa je Pán oporou... kamarátom, neviem, dôverníkom, ukazuje mi cestu... ako... to sa ťažko takto vysvetľuje, ale ja verím v Boha, niekedy som pochybovala, ale stále som sa vlastne k nemu obrátila a stále ma prijal.“* „Ehm.“ *„...no, ja som taký márnotravný syn, ktorý sa prinavrátil... a cítim, že Boh ma... no ako tak to bolo pre mňa také najhoršie, a veľmi som sa vtedy odvrátila od Boha... no a som vystrájala a hľadala iné cesty, jako, no vieš, jak puberta a proste, už potom keď bolo veľmi divoko... (úsmev) a fakt som už moc nevedela, tak proste ani neviem, ako ma to napadlo s tou vystrihanou hlavou a čiernymi nechtami, proste som si išla sadnúť do Dómu⁴ a sa to tak poddalo, som úplne, ako som sa upokojila, to sa ani nedá slovami opísať... akoby Duch svätý... na mňa prehovoril, a no proste to nikdy nezabudnem, na ten pocit.“*

Szabi v březnu po úvaze řekl: *„Ja verím v Boha, asi ani neviem... ty sa fakt že pýtaš veci... no... tak neviem, asi aj preto, že som k tomu bol od detsva vedený, nevelmi verím, že*

⁴ Dóm sv. Alžbety v Košicích.

sám by som sa, lebo, no, neviem, ale toto je ako podľa mňa ako tak na začiatku to stálo a ďalej verím, lebo ako ta... no... neviem, mi Boh dáva takú istotu, pomáha mi, stvoril celý tento svet, ja neverím, že by to bolo všetko bez zmyslu, ja verím, že nás stvoril Boh a sme tu za účelom a ne len tak jak dáke muchy.“

Tomáš se v březnu stručně vyzpověděl: „*Hm, tak ja verím v Boha, pretože neviem, no, veril som od mala a nič ma nepresvedčilo, že robím zle, skôr ako naopak Boh je ku mne veľmi dobrý.“*

Z výpovědí je zřejmé, že víra v Boha poskytuje oporu, směřování života, vysvětlení existence, ale tak jako u historické paměti tematizace víry představovala pro rodinné členy novinku. Zajímavé je vyjádření evangeličky Zuzany, která se vrátila k víře v katolickém kostele, sama však tento paradox nijak netematizuje a nevnímá ho jako problematický. Domnívám se, že tento tolerantní postoj plyne z faktu větší přitažlivosti katolického kostela pro Zuzanu, který víckrát zdůrazňovala. Dóm sv. Alžbety na ni působí víc posvátně než „jednoduchý“ kostel ECAV v Košicích. Estetická rovina náboženskosti tedy u Zuzany převládá nad „rečami farářů“.⁵ Už na deklarovaném rovině je možné postřehnout malou míru potřeby identifikování se s vlastní denominací a velký důraz na internalizovanou víru.

6.2. Žitá rovina náboženskosti

V deklaracích členů rodiny je pro ně jejich víra součástí rodiny, zajímalo mě však, nakolik se vyjádření rodiny odrazí v žité rovině. Jako ukazovatele žité roviny jsem volila pozorovatelné jevy, jakými jsou výzdoba domu. V dalším popise rozděleném na jednotlivé generace budu sledovat žitou rovinu zejména na těchto indikátorech: návštěva kostela, absolvování etablovaných církevních rituálů a jiné církevní aktivity.

6.3. Výzdoba domu

Výzdoba domu poukazuje na výrazný vliv katolické části domácnosti, což by mohlo způsobovat konfliktní plochy mezi evangelickou a katolickou částí rodiny. Každá místnost v domě je vyzdobená křížem umístěným nad dveřmi. Podle evangelického faráře Mišiny je možné v návaznosti na Lutherův Malý katechismus vnímat tento zvyk jakožto neobvyklý pro evangelické domácnosti, které jsou obvykle prosté symbolů a vyznačují se spíš jejich absencí. Rumunský interpret náboženských tradic a praktik Eliade ve své publikaci *Obrazy a symboly*

⁵ Zuzana, jakožto i ostatní příslušníci nejmladší a střední generace, se opakovaně vyjadřovali o teologických rozporech a kázáních jako „o rečiach farářov, učeneckých rečiach“.

tvrdí, že symboly vždy odhalují nějaký mezní stav člověka:⁶ „... křesťanská víra je naroubována na historické zjevení, platnost obrazů a symbolů zaručuje v očích křesťana projevení Boha v čase,⁷ a symboliku kříže vysvětluje jako „univerzálně osvědčenou ilustraci středu světa... prostřednictvím kříže probíhá komunikace s nebem a zároveň je celé univerzum spaseno“.⁸

Domnívám se, že výzdoba domácnosti kříži je daná faktem, že rodina bydlí v rodném domě Eriky, který byl takto vyzdoben podle Eričiných slov z března „*od detstva*“. Možné konflikty z této situace však podle výpovědí rodiny nenastaly, Szabolcs nepokládal kříže v domácnosti „*za problém, ved to neni nič zlé... je to kríž, ako kresťanský znak*“.

Hajnalka v září při rozhovoru o výzdobě domu uvedla:

„*Ja nemám doma ako tak veľa krížov, ani ako nikde nevisia, u nás to tak nikdy nebolo... ale mám samozrejme kríž, taký pekný z Vatikánu.*“

„*Z Vatikánu?*“ „*Ano, mi doniesol Szabi, ako bol, veľmi pekný kríž to je a vzadu má vyrytý Otčenáš.*“ Také u evangeličky Hajnalky je tedy kříž z Vatikánu symbolem křesťanství, ne konkrétní denominace, a takto nepředstavuje konflikt, ale jednotnou víru v jednoho Boha.

Domnívám se, že tento příklad ozdoby domu ukazuje postoj rodiny k náboženskosti – i když pro evangelika Szabolcse by tato výzdoba měla být novým zážitkem, podle jeho slov z března: „*ani neviem... asi som si to všimol, ale akože nijako ma to nezarazilo, ani neviem. No, ta takto to majú, my sme to síce takto nemali, ale tak kríž predsa ... vôbec ma to nikdy nenapadlo riešiť.*“

Na rozdíl od jeho maminky, pro kterou estetičnost katolických kostelů zůstává živou vzpomínkou i po letech, Szabolcs tuto rovinu náboženskosti netematizuje. Podobně vnímají výzdobu i jeho synové. Myslím, že tato tolerance vůči výzdobě plyne z těchto faktů – Szabolcs jako příchozí do domu se jeho zvyklostem přizpůsobil, výzdoba mu nepřišla nikdy zvláštní, a tak ji nevnímal jako problém a jeho víra byla pravděpodobně formována prostředím, které nekladlo velký důraz na prostotu žité roviny.

Jeho dcera Zuzana jak uvedla v březnu vidí v kříži neobvyklost. „*No, hej, akože normálne asi evanjelici nemajú v každej miestnosti kríž... (smích)... ale neviem, no tak babka je na to zvyknutá a predsa to nijako nevadí.*“ Výzdoba domu je tedy pro Zuzanu, která žije

⁶ Eliade M., *Obrazy a symboly: esej o magicko-náboženských symbolech*, Praha 2004, s. 33.

⁷ Ibid s. 163.

⁸ Eliade M., *Obrazy a symboly: esej o magicko-náboženských symbolech*, Praha 2004, s. 165, viz zejména s. 41, 160–176.

nejaktivnějším církevním životem, jiná než normální, není však problematizovaná na základě toho, že je důsledně křesťanská. Pro Eriku a její maminku Máriu jsou kříže přirozenou součástí domu. Erika v prosinci uvedla: *„To dosiaľ ani nikto sa nepýtal, že ako to s křížmi, neviem, proste sme stále mali, mamka, neviem ozaj ani Ti na to čo povedať, no od mojho detstva všade boli křížiky, aj no... proste sme stále mali kříže... a nikdy akože sme sa o tom vlastne ani nerozprávali... Neviem, no, čo k tomu... takto, no...“*

6.4. Žitá rovina náboženskosti u nejstarší generace

K náboženství byly obě informatorky nejstarší generace vedeny svými rodiči. Marie při rozhovoru o dětství v prosinci vzpomínala, jak v neděli chodila s tatínkem a maminkou do kostela: *„Mamka nás vždy vyčesali, v sobotu sme sa umývali, a mamka na noc nám zaplietali vlasy do vrkočov, a my sme nechceli spať... no a v nedel'u sme... otec ma zobrali za ruku, mamka zobrali sestru a pamätám, že sme ani nezamykali, ani branku, sme iba vyšli a ako sme vyšli z domu, vždy rovnako vyšli i susedia odvedľa, Vlkovci, tiež vyčesaní boli v krásnych šatách... sme išli spolu pekne do kostola.“*

Do kostela podle vlastních slov chodila celý život a bylo jí jedno, jaký kostel to je, zda římskokatolický nebo protestantský, což podporuje slovenská etnoložka Zajícová svým tvrzením o vzdálenosti doktrín životu běžných křesťanů. Podle Zajícové „má ľudová religiozita spoločný, masový charakter, s dôrazom na vonkajšie prejavy, dobre viditeľné najmä na vidieku.“⁹

V březnu Marie o období vlády komunistické strany konstatovala: *„to sa nemohlo chodiť, ale tu u nás to nesledovali, sme všetci chodili do kostola... ja som vždy išla, keď som mohla, keď sa dalo.“* A zlom po roce 1989 komentovala Marie takto: *„Teraz je to už našťastie inak, môžeme sa, ako každý môže ísť do kostola, kam len chce.“* *„Dnes už nemôžem tolko, keď ma Erika odvezie, alebo Tomáš, či Szabi, keď ma vezmú... ale už pomenej, skôr si pozriem v televízii omšu alebo v rádiu, keď je kázanie, už menej chodím, ako nevládzem...“* I když se Marie nemůže aktivně účastnit náboženského života, snaží se být alespoň pasivní příjemkyní Slova sledováním televizních anebo rozhlasových přenosů mší.

Hajnalka o své cestě k víře v září sdělila: *„Mňa vlastne otec viedol k náboženstvu, a otec bol, no chcem povedať, že otec tvrdil, že my evanjelici do kostola nemusíme chodiť, že vlastne jedine, keď ako že naozaj musíme, je Veľký Piatok, ale inak nie... a tak sme chodili vlastne... vidíš, teraz si pamätám, ako v škole ešte som bola malá, ani neviem, som mohla mať*

⁹ Katarína Zajícová, Ľudová nábožnosť na Slovensku in Etnologické rozpravy, 2/96 Bratislava s. 4–15.

tak 8 rokov, tak sme boli na výlete, niekde, neviem, niečo ako škola v prírode. No a boli sme večer v kostole, neviem už presne, prečo alebo ako, ale bol to katolícky kostol a ja som nič nevedela, sa mi doteraz vybavujú také žlté svetlá, asi sviečky, a veľa veľa zlata... a ja neviem, asi som videla už predtým kostol katolícky, ale toto tak na mňa veľmi zapôsobilo, že všetko sa tak blyšťalo a smrdelo tam hrozne, a bolo to také, no všetko sa blýskalo a ten puch a ako odpovedať ja som nič nevedela, čo sa keď hovorí... vieš, ale ono to celé bolo tak postupne, že najprv bola tá omša, a to ja som nič nevedela a potom na konci všetci začínali sa radiť do takého zástupu, a ja som vôbec nevedela, čo sa deje a všetky kamarátky boli daleko, ako inde sedeli... no, tak som sa aj ja zaradila a pozerala som, čo kto robí, a sme postupovali k farárovi, až teda ja som bola na rade, a ja si nepamätám, čo mi povedal, alebo tak, len že som zjedla oplatku, a sa mi nalepila na dasna, a ja som mu asi mala niečo povedať alebo tak, ale ja som nič nevedela, len som tam tak stála a stála a ten za mnou mi hovorí, že už môžem ísť... no, tak som šla a potom som sa o tom rozprávala s kamarátkou a som hovorila, že ja som na takom niečom ešte nikdy nebola, a čo to bolo... a, no, bola zdesená, a celé to... no a ja som povedala, ale že my musíme do kostola len na Veľký Piatok a ináč nie... a ona bežala za učiteľkou... no a tá ako nevedela veľmi, čo sa deje, ale ma uistila, jako, no, uistila, že nepôjdem do pekla, a že my to asi máme ináč. Tak som sa, to už bolo na konci, tak som sa hneď doma otca pýtala, čo to bolo, a že či ma už Pán Boh nebude mať rád... a otec sa len smial, a ja som sa hrozne bála, že čo som spravila... ale mamka mi vysvetlila, že Pán Boh ma bude mať rád, a že sa nič nestalo a že som prijímala Božiu milosť a že Pán ma bude mať ešte radšej... ale otec sa len smial a smial.“ Je pozoruhodné, že Hajnalka si po tolika letech dokáže vybaviť udalosť ze svojho detstva: estetická rovina náboženstvá pro ni má svoju príťažlivosť.

Domnívam se, že tento príklad má oporu v teoretickej literatúre, pričom ukazuje jednak žité rozdiely katolíckej a evanjelickej cirkvi a jednak nazíra tento zážitok prizmatom dichotómie verejného a súkromého prožívania viery. Jak konstatuje Zajícová: „evanjelické je na úrovni individuálneho a skupinového vedomia a katolíckej na úrovni inštitucionálnej.“¹⁰ Rovnako si myslím, že tento príbeh poukazuje na úroveň pripisovanou vekučným predpisom z Hajnalčina pohľadu – vedomosti o „korektnej podobe“ náboženských aktivít získala od otca, byli prohloubené konfirmačnú prípravou, avšak nevyústily v prísne odlišovanie kresťanských denominácií, ale do eklektizmu.

Obě babičky se označují za křesťanky, jen jedna z nich se však snaží dostat definici aktivní křesťanky, a to katolička Marie. Hajnalka do kostela podle vlastních slov chodí

¹⁰ Zajícová K., Ľudová nábožnosť na Slovensku in Etnologické rozpravy 2/96, Bratislava, s. 4–15.

obvykle na Velký pátek a Vánoce, nevyhledává služby Boží ani v médiích, ani neodebírá žádnou křesťanskou literaturu a nekupuje si kalendář. Jak jsem uvedla, Marie vyhledává slovo Boží zprostředkované sacerdotální vrstvou, odebírá katolické noviny a pravidelným dárkem na Vánoce je pro ni církevní kalendář. U Hajnalky jsem během pobytů nepostřehla žádnou aktivitu vůči ukazovatelům žité roviny.

Na druhé straně je přirozeně možné nalézt společné jmenovatele religiozity těchto starých žen – obě prožívaly religiozitu v životních cyklech, nejaktivněji v období do svatby, druhým obdobím bylo období, kdy jejich děti navštěvovaly základní školy, dalším aktivnějším obdobím bylo dětství vnuků, které vedly k víře především ony. Posledním aktivním obdobím navštěvování kostelů, rozhovorů s Bohem bylo období po smrti manželů. Toto střídání cyklů je vysvětlitelné potřebou útěchy v případě životního zlomu, jakožto i časovými možnostmi informátorek. Rozdíly v prožívání víry plynoucí z odlišných doktrín jsou evidentní v symboličnosti. Marie má křesťanské jméno, její pokoj (stejně jako i celý dům) je plný křížů a vždy při sobě nosí růženec, zatímco Hajnalka, členka protestantské církve, dodržuje střídmost své denominace.

6.5. Žitá rovina náboženskosti u střední generace

Informátoři střední generace se také označili za věřící křesťany. Erika a Szabolcs uvedli, že k náboženství byli vedeni od dětství, a to svými matkami. Aktivita Eriky a Szabolcse v křesťanských sborech je velmi nízká, což ale neodporuje jejich vnímání křesťanství.

Szabolcs v září řekl: *„No ako ja nechodím do kostola skoro vôbec, ani neviem, keď som bol naposledy, ale vieš, ako to je... všetci chodia, aby boli, že chodia, ale ako sa chovajú v živote, by si na nich nikdy nepovedala, že sú kresťania, klamú... ved aj nás najviac ohovárajú takí tí nedelní kresťania, čo sedí v kostole, usmieva sa na farára, ale k srdcu si to nevezme, a len čo vyjde z kostole, príde nám povedať, že susedovo dzivče podvádza svojho frajera... no ako ne mne, ale Erike také hovoria, ja sa len smejem takým rečiam... ta toto sú tí kresťania. Ja do kostola nechodím, ale mám svedomie na mieste.“*

Erika používala v září podobné argumenty: *„Je pravda, že nechodíme veľa do kostola, na sviatky ideme, ale inak nie... ja necítim potrebu chodiť do kostola, keď chcem sa rozprávať s Bohom, porozprávam sa s ním sama dôverne, a nepotrebujem, aby ma pri tom videla celá dedina.“*

U obou informátorů střední generace je tedy religiozita důležitá, ale na rozdíl od svých

matek ji prožívají primárně interně. Je také nutné upozornit na shodu argumentace slovenské a maďarské větve rodiny, což by mohlo svědčit o tom, že náboženská rodina nerozděluje, nepůsobí jako dezintegrující indikátor. Rovněž bych chtěla upozornit na toleranci Eriky, která umožnila svým dětem zapojit se do evangelické církve i přes život v katolickém prostředí. Podle mého názoru je tato její tolerance důsledkem nezájmu o věroučné předpisy.

Svatba Eriky a Szabolcse v roce 1983 se konala na matrice, církevní svatba se konala v roce 1997. Argumentace obou manželů z března je i v tomto případě shodná:

Erika: *„Tak aby mohli deti byť konfirmované, tak chceli doklad o sobáší v kostole... no a my sme sa vtedy brali na matrike, vieš vtedy sa ani nedalo veľmi v kostole, a nám to ako bolo dosť jedno, kde sa vezmeme, aj toto bolo skôr pre deti než že by sme my pocítili potrebu, že sa oddať aj pred Bohom... no tak sme proste mali zase takú malú oslavu, my a rodičia a svedkovia – sestry (smích), teda väčšia svadba ako tá prvá, ale to skôr bolo také symbolické.“*

Szabolcs církevní svatbu také viděl spíše jako potřebný ústupek pro spokojenost rodinných příslušníků než potřebu svoji nebo Eričinu. *„aby deti mohli konfirmovať, a aj mama bola taká rada, tak mala, už počkaj, povedala ‚Akkor most már meg hallhatok‘ (přešel do maďarštiny), takže, no, jako, jak mi povedala, že už môže zomrieť v klude, ako mne z toho bolo smiešne, ale videl som, že to myslí vážne, a pritom Erika nikdy nevravela, že by jej mama si myslela, že žijeme v hriechu, alebo ako to povedať... no, takže sme potešili rodinu, ja som si navliekol oblek a deti mohli chodiť na konfirmačnú prípravu.“*

Oba představitelé střední generace tedy na rozdíl od svých matek preferují internalizovaný vztah k Bohu, ve kterém církev a církevní společenství nesehrává výraznou roli. U obou informátorů střední generace, a to i přesto, že pocházejí z odlišného kulturního a náboženského prostředí, je evidentní podobná argumentace zdůrazňující interní víru, její externí projevy jsou interpretované na základě uspokojení generace rodičů/potomků, takto se stírají možné etnické i náboženské rozdíly, aby se vytvořilo jednotné „my“.

6.6. Žitá rovina náboženskosti nejmladší generace

Zuzana i její bratři konstatovali, že v Boha věří a že k víře byli vedeni od dětství babičkami, ovšem nedokázali označit, která babička je vedla k Bohu více.

Všichni tři informátoři z nejmladší generace jsou pokřtěni v evangelické církvi augsburského vyznání, podle stanov této církve, článku 5, vzniká členství v církvi křtem. Křest je jednou ze dvou svátostí, které evangelická církev uznává (druhou je eucharistie).

Návazně všichni absolvovali konfirmaci, jíž se přihlásili k evangelické církvi a stali se jejími dospělými členy.

Zuzana při rozhovoru o vyznání v prosinci uvedla: *„Najviac nás viedla k náboženstvu babka, od detstva vlastne... najprv modlitbičky, to nás obidve babky učili... (smiech) ...no, ale proste ako som bola v siedmej triede... nie, vlastne, vieš jak? To tak bolo, si pamätám, že ešte na 1–4, neviem, asi v treťom ročníku... či druhom? No neviem už presne, proste ešte tu na škole... mali nie katolíci prvé sväté prijímanie... a ja som nevedela, čo to je, keď dievčatá v škole hovorili, (smiech) tak, no, a že také pekné šaty budú mať a také... a ja som sa hrozne hanbila, som myslela, že som zlá alebo proste tak, že mne naši nekúpia také šaty, tak som to už potom nevydržala a spýtala som sa babky, že či aj ja budem mať nové princeznovské šaty... a babka sa len usmiala a mi povedala, že nie, že ja budem mať neskôr najkrajšie biele šaty ako dáma. To bolo od babky milé, veľmi ma tak ako potešila, že budem mať najkrajšie šaty ako dáma... a tak som chodila do školy celá taká vieš, ako no nad vecou, že vy ste síce princezné... no dokonca som sa im tak smiala, vieš, tie šaty, no ved vyzerajú ako taká torta, proste to... a ja budem dáma. Takže vlastne som sa nerohodla, že pôjdem na konfirmáciu, a nie na birmovku, ale vlastne to tak bolo dané, no, ako automaticky, že tu som pokrstená... ale ved to je jedno, ja som nikdy to delenie... mne to moc... ako nerozumiem, mne je jedno, v akom kostole sedím.... dokonca mám Dóm¹¹ asi najradšej, radšej než náš.“* Opět je možné vidět, že estetická rovina náboženskosti je pro Zuzanu velice důležitá. Vlastní konfirmaci si vybavuje zejména v souvislosti s estetickou rovinou oblečení, čímž se odlišuje od svých bratrů.

Szabi o konfirmaci v březnu řekl: *„No, ja som konfirmoval aj s Tomášom, som na neho počkal, abo jak to povedať, a sme spolu chodili... proste som bol siedmak a babka mi povedala, že o rok začnem chodit na konfirmačnú prípravu. Ako ja som ani nevedel, čo to je, chápeš, len tak zrazu že nie teraz, ale o rok pôjdeme spolu s Tomášom, tak som povedal, že dobre... a potom som úplne na to nemyslel, až o rok vlastne nás zapísali.“* „A aké to bolo?“ „Ako tá príprava? No vieš čo, ako v pohode, raz za týžden tam trebalo chodit v piatok, hej, piatok to bol, nás otec nosil, abo mama, no proste nás tam odniesli.“ „A tam?“ „No sme boli, nebolo nás veľa, 12 nás bolo, a niektorí boli starší ako ja, tak sme mali všetci no približne rovnako, aj dievčatá aj chlapci... a mali sme také knihy a spevník, a väčšinou sme na začiatku spievali, potom nám dačo vysvetlili, sme sa rozprávali a spievali... akože také to bolo, no v pohode, akurát ja som sa nič neučil a hrozne som sa potom pred konfirmáciou bál.“ „Bál?“

¹¹ Zuzana odkazuje na Dóm sv. Alžběty v Košicích, který má raději než kostel ECAV na Mlynskej ulici v Košicích.

„Hej, no, že to nestihnem a to bude trapas, že nebudem vedieť, a plný kostol, babka by odpadla... no, ale stihol som a aj som mal ľahkú otázku... (smiech) ...že kto boli rodičia Ježiša Krista... ale hej, Tomáš mal blbé, on musel katechismus rozprávať, to nebolo dobré, bo to sme nikto veľmi nevedeli... ale ta dačo povedal, farár to zachranoval, no babka neodpadla... proste sme skonfirmovali.“ Szabi si na rozdiel od sestry nepamätuje, že by vnímal prvú svätú prijímanie katolíckych spolužákov z základnej školy. Vlastná konfirmácia podľa výpovedi nemala pre Szabiho veľký význam, bola to skôr jedna z životných udalostí, jimiž prešiel.

Tomáš bol u tématu náboženstva najmenej hovorný, keď o svojej konfirmácii povedal:

„Ja som chodil so Szabim na prípravu, no a v júni na deň detí sme skonfirmovali. A potom sme išli na obed.“ „A chodil si tam rád?“ „Akože v pohode to bolo, som rád spieval, to bola sranda, doteraz si niekedy spievame... ale to skôr tak zo zjebky... ako tak, ale inak, akože radšej som chodil na tréningy¹² než tam.“ „A konfirmácia bola v pohode?“ „No, ako som mal na sebe oblek, (zašklebil sa) celé to bolo také formálne... ako že dačo povedz... ja som teda dosť zle obišiel, som mal hovoriť katechismus, no si vieš predstaviť, ako som to vedel, tak tak ako, no, nebolo to bohviečo, ale no, babky boli unesené... ja som teda nebol, trápne to bolo dosť... jak tam stojíš a dačo koktáš... no, ako tak som to nechcel, ale ta nemal sa ma pýtať na toto... proste ničmoc... ale čo, no, babky boli celé radi.“ „A obed bol?“ „Ta hej ako, prišli skoro všetci, sme dostali veľa zlata, a Bibliu a, no, ja mám rád rodinné stretnutia, ne, prišli aj bratranci, dobré to bolo, potom sme boli u nás na záhrade, ledva sme sa pomestili...“ Podobne ako bratranci si ani Tomáš nevzpomína, že by vnímal prvú prijímanie svojich katolíckych spolužákov.

Další život najmladších informátorov v zbore evanjelickej cirkvi prebiehal pod menším dohľadom babičiek, jak v březnu uvedla Zuzana: „Tak, a potom vlastne vieš, keď už si údom cirkvi, tak je to už na tebe ako to je, už babka ma nevodila do kostola... ja chodím rada aj sama.“

Tomáš v březnu povedal: „Tak to bol taký zlom... akože už potom vlastne som nemusel nikdy ísť, akože nemusel... tak vieš, že sa ma nepýtali, proste išli... ja moc nechodím do kostola, no... Zuzana to odchodí aj za mňa... (smích).“ „No šak vidíš, Zuzana chodí veľa aj na také akcie, akože najprv brala aj mňa, no ale vidíš, že to není pre mňa, mládež a také, akože oni sú fajni, ale ja radšej si zahrám volej, alebo len tak dačo, proste keď mi vyjde čas, tak idem, ale to není veľa... ale ani Szabi nechodí, to Zuzana najviac...“

¹² Tomáš sa aktívne venuje volejbalu.

Zuzana je nejaktivnější členkou sboru, pravidelně navštěvuje střetnutí mládeže evangelické církve. Domnívám se, že do značné míry je tato její aktivita dána tím, že jako jediná studuje na vysoké škole v Košicích, kde už od studia na střední škole navštěvuje sborové aktivity (tyto navštěvoval i Szabi a zprvu i Tomáš, pro kterého ale nejsou dostatečně atraktivní v porovnání s časem tráveným sportem nebo s kamarády).

Když se podíváme na žitou náboženskost jednotlivých generací, můžeme konstatovat rozdíly nejen v příslušnosti k jednotlivým denominacím, ale také ve způsobech prožívání religiozity. Nejstarší generace se ukazuje jako generace, pro niž je sdílení náboženskosti s jinými věřícími nejpodstatnější, tato tendence u mladších generací klesá. Výjimku představuje Zuzana, která také pociťuje aktivní potřebu účastnit se evangelických akcí. Deklarovaná rovina náboženskosti je shodná pro všechny generace, internalizovaná víra je značně nezávislá na věrouce, žitá rovina vykazuje generační a genderové rozdíly. U žádné generace se nábožnost neukazuje jako dezintegrační indikátor, což je podle mého názoru důsledkem těchto faktorů: u nejstarší generace synkretismus mezi jednotlivými denominacemi tvoří jednotu se společným jmenovatelem je víra v Ježíše.

U střední generace, která projevuje největší toleranci v otázkách náboženskosti, je tento fakt pravděpodobně dán nízkým významem připisovaným církevním ustanovením a důrazem na interní prožívání víry. Nejmladší generace vykazuje rozdíly mezi svými reprezentanty, které jsou vedeny po genderové linii. Zuzana se aktivně zajímá o církevní život, který pro její bratry nehraje žádnou výraznou roli. Ani v jejich případě ale náboženskost netvoří dezintegrační indikátor, což je u chlapců důsledkem nízkého zájmu o církevní otázky, zatímco u Zuzany je tolerance daná vírou.¹³ Je možné se domnívat, že právě tato nezávislost na věroučných ustanoveních a důraz na vnitřní prožívání víry umožňuje nekonfliktní soužití příslušníků obou křesťanských denominací, kteří se ztotožňují s vírou v Boha víc než s jeho jednotlivými církvemi.

6.7. Profánní a posvátné Vánoce

Jedním z nevýznamnějších sakrálních svátků jsou právě Vánoce, jimiž křesťané oslavují narození Ježíše Krista. Podle slovenské etnoložky Horváthové Vánoce v Evropě navazují na předkřesťanské rituály spojené se solárním kruhem a zároveň jsou pokračováním římských tradic saturnálií. Zaměřila jsem se na to, jak vypadá oslava vánočních svátků v

¹³ Zuzana se při odpovědích o výzdobě domu často odvolávala na ekumenický trend současné evangelické církve, který pokládá za správný.

rodině, která se rozhodla strávit tyto dny pokoje společně. Vánoce jsou ale taky časem s největším rizikem stresu, který vzniká v důsledku snahy vytvořit svým blízkým ty nejkrásnější chvíle. Právě díky významu Vánoc a tlaku, který vytvářejí, jsou pro mne vánoční svátky samostatným indikátorem kvality soužití slovensko-maďarské rodiny.

Hajnalka si zvykla trávit posledních několik let Vánoce spíše u své dcery, a nejinak tomu bylo i tentokrát. Měla jsem tedy možnost zažít podobu Vánoc tak, jak ji prožívá rodina ve svém nejužším kruhu. I když se jedná o svátek křesťanský, a rodinní členové se deklarovali jako křesťané, nikdo z rodiny o Vánocích nenavštívil kostel a v průběhu dne nezazněla modlitba nebo koleda.¹⁴

6.7.1. Jídlo

Půst a večeře

Strava v období svátků se liší od jídel připravovaných v jiných dnech. Podle Stoličné jsou jídla podávána na Štedrý večer obřadnými pokrmy, jejichž podoba přetrvala v původní formě nejdéle.¹⁵ Maďarští etnologové poukazují na přetavení pohanských zvyků do křesťanské podoby v období Vánoc.¹⁶ I v maďarských rodinách byl součástí Štědrého večera půst, který skončil zjevením se Večernice.¹⁷ V mnou navštívené rodině dodržovaly radiční půst jen katoličky Marie a Erika, které až do večeře nejedly vůbec nic. Naopak Szabolcs půst nedodržoval: „Ja som hladný, ja si dám, ale snažím sa... jem menej než normálne.“ Zajímavé bylo sledovat chování nejmladší generace, která si sice je vědoma faktu, že otec sám půst nedodržuje, ale přesto se snažila jíst tak, aby je otec určitě neviděl. Před maminkou ani

¹⁴ Život rodiny během Štědrého dne byl velmi podobný jakémukoli jinému dni během roku. S přihlédnutím k přípravě jídel, době mezi 17. a 21. hodinou, kdy byla večeře, tradicím, rozbalování dárků a společnému sledování televize. Po deváté hodině večerní nejmladší generace a Marie odešla do svých pokojů, kde se každý věnoval svým činnostem. Detaily v příloze Výpisky z etnografického deníku.

¹⁵ Stoličná R., Obradové jedlá na Slovensku in Frolec, V. Výroční obyčeje, Brno 1982. Společenský vývoj od roku 1982 umožnil značný posun od tohoto tvrzení – tradiční podoba jídel se více přizpůsobuje nabídce na trhu. Například druhé jídlo – snadno dostupný kapr – se v mnoha rodinách přizpůsobuje výběru ryb jiných druhů. Vše podle preferencí jednotlivců. V některých rodinách dokonce ryba (ať už jakákoli) začíná ztrácet své jisté postavení hlavního jídla. Určitě by bylo také zajímavé sledovat přeměnu vánočního cukroví z doma pečených medovníků na bílé pečivo zakoupené na Štedrý den.

¹⁶ Bálint S., Karácsony, husvét, punkosd, Budapest 1989, s. 615.

¹⁷ Balassa I., Ortutay Gy., Magyar néprajz, Budapest 1979 s. 214, také Magyar Néprajzi Atlasz VII. 446. mapa.

babičkou, které obě půst dodržovaly, se však na druhou stranu nesnažili konzumaci jídla nikterak schovávat. Při zmínce o tomto jejich chování všichni tři se smíchem unisono odpověděli (Zuzana) „to je len taká hra, stále to tak robíme... aby nevidel.“

Výše zmíněné dokazuje, že půst je pro slovenskou katolickou větev rodiny stále důležitou součástí vánočních svátků, zatímco evangelíci mu tak důležitou úlohu nepřipisují (pravděpodobně to bude souviset s deklarovaným vnímáním víry jako hlavního aspektu spasení křesťana).

Regionální rozdíly v slovenské jako i maďarské vánoční kuchyni jsou výrazné.¹⁸

Štedrovečerní večeři chystala Mária, Erika a Szabolcs, byla tedy připravován jak maďarskou, tak slovenskou větví rodiny. Szabolcs to komentoval se smíchem: „Veru vidíš varíme spolu a ešte sme sa nikdy nehádali... no my sa vždy dohodneme, napríklad keď ja chcem do polievky slivky a Erika ich nemá rada tak si odoberiem do menšieho hrnca a dám si ich tam. No a čo ešte, rybu spraví Erika vždy takú akú kto chce... a piecť sa u nás nepečie, lebo nikto nie sme na sladké...ako dačo pokúpime ale neje sa to.“

Zdá se, že strava by tedy neměla představovat žádné konflikty a skutečně jsem nepostřehla, že by nějaké vytvářela. Domnívám se, že to souvisí zejména se vzájemnou podobností kuchyní – slovenská i maďarská část rodiny pochází ze stejného regionu, jehož zvyky vždy na vánoční tabuli dominovaly.

Večeře se podávala ve čtvrt na šest v kuchyni u kuchyňského stolu.¹⁹ Jídlo podávala Erika. Večeře sestávala ze čtyř chodů, i když nakonec byly snědeny maximálně tři. Jako první chod se servírovaly dorvačky.²⁰

Na základě porovnání přípravy a receptů dorvaček a bobálek se domnívám, že dorvačky jsou místním pojmenováním bobálek, což jsou podle Nadáské „opekance s medem a makom, na východnom Slovensku nazývaným bobálky“²¹ Rozdíl mezi dorvačkami a bobálkami nespočívá v procesu přípravy, ale ve finální příloze: bobálky jsou vesměs dochucované medem, mákem nebo ořechy; dorvačky mohou být dochuceny také zelím.

¹⁸ Horváthová E., Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava 1986, s. 11, Magyar Néprajz Atlasz VII. s. 243–245, zejména mapa 446.

¹⁹ Vyjmutí vánoční večeře z profánního času bylo zdůrazněno i slavnostním oblečením.

²⁰ Dorvačky jsou místní specialita. Zapracované těsto se nakrájí na „šúľance“ a následně se upeče. Připravuje se na sladko s mákem nebo jako slané jídlo se zelím. Slouží i jako příloha k polévce. V rodině připravili obě formy.

²¹ Bobálky je možno nalézt i v maďarské kuchyni pod názvem mákos guba (bobolyka). Mészáros Erzsébet Karácsonyi asztal, Bratislava 1998, s. 12.

V této části večeře se tedy rodina přidržela regionální stravy.

Druhým chodem byla zelná polévka, ke které bylo možno přikusovat chléb nebo dorvačky.

Podle maďarských etnologů byly v maďarské vánoční kuchyni dominantním jídlem polévky lustěninové, zelné nebo houbové.²² V okrese, ve kterém žije Hajnalka, převládala zelná polívka. V tomto případě regionální strava přesahuje hranice dnešních států a není možné jednoznačně přiřadit zelnou polévku, kterou vařila rodina, jen jednomu z národů. Z pohledu církevních denominací je možno polévku s množstvím klobás a masa vidět spíše jako vliv převažující evangelické tradice.²³

Po polévce následovala ryba, která byla osmažená,²⁴ ale Marie ani Erika ji již nejedly. Podle slovenské etnoložky Nádaské „obligátne vianočné jedlo, ako vyprázaný kapor so zemiakovým šalátom, je už záležitosť druhej polovice 20. storočia“. Podle maďarského národopisného atlasu se ryba objevuje jako vánoční jídlo v sedláckých usedlostech na přelomu 19. a 20. století, dnes je součástí štedrovečerní tabule jak na Slovensku, tak i v Čechách.

Po rybě přišly na řadu různé druhy koupeneho sladkého pečiva, ale to už nikdo nejedl. Rodina doma nikdy nepřipravovala žádné domácí pečivo/cukroví.²⁵

6.7.2. Zvyky

Pobyt u rodiny na Vánoce mi umožnil pozorovat ji během svátků, které jsou všemi členy hodnoceny velice kladně. Svě prožívání svátků rodina označuje za tradiční a plné zvyků. Některé rodinné zvyky jsou vykonávány v domácím kruhu, jiné je možno označit za veřejné a porovnat jejich dodržování s ostatními rodinami v obci. Proti tvrzení rodiny však musím konstatovat, že zvyky, které dodržují – vyjma večeře, výzdoby a obdarovávání –, jsou výběrové a přizpůsobené, jak je možné vyčíst z následujícího popisu:

²² Magyar Néprajz Atlasz VII. 449 mapa.

²³ V obcích hlásících se k reformované církvi přidávali do polévky maso a klobásu. Magyar Néprajz Atlasz VII. 447. mapa.

²⁴ Erika připravila různé druhy ryb podle preferencí rodiny, viz. příloha.

²⁵ Tato skutečnost je ovlivněna faktem, že Erika doma vaří pouze výjimečně, rodina se obvykle stravuje v restauracích nebo u Eričiny sestry. Dokud mohla, vařila a pekla Marie, ale v důsledku zhoršujícího se zdravotního stavu musela s vařením a pečením už před 4 roky přestat. V minulosti nosila cukroví Eričina sestra, ale rodina stejně dává přednost pečivu/cukroví kupovanému.

Pred večerou Mária napustila do taniera vodu, studenú. Tanierik položila na dres a odišla do haly – tanierik tam tak stál, Erika ani Szabolcs si ho nevšimli a dalej sa bavili o plánovanej silvestrovskej oslave. Vošla Zuzana, a hned prišla aj Mária. Zuzana zavolala chlapcov a všetci traja sa zoradili za seba, Zuzana si vydobila prvé miesto, Tomáš predbehol Szabiho a tlačil na Zuzanu. Mária ich upozornila, oni sa len zasmiali, nakoniec sa urovnali. Mária vložila do taniera mince – desiatky. Zuzana nabrala medzi dlane vodu a poriadne si ňou vyumývala, tak že voda špliechala hore dole, a všetci sa smiali. Tomáš poprosil babku nech mu tam vloží aspon tisíc korún na čo Szabolcs povedal že to mali skôr Zuzane a že jemu to už není nič platné. Tomáš sa poumýval podobne ako Zuzana, veľmi intenzívne. Szabi namočil ruku a namočil si nou kúsok nosa. Ako odstúpil Tomáš namočil svoju ruku a so špliechol vodu na mňa – „tak a budeš aj ty bohatá.“ Rodičia ani stará mama sa vo vode neumyli, ale usadili sme sa všetci za stôl. Erika aj Szabolcs vraveli že niekde sa umývajú všetci, ale že oni nechcú a deti to majú radi tak sa umývajú len oni. Ako sme si sadli, Erika položila na stôl polievku, ostatné už bolo všetko nachystané. Dorvačky jedla len Zuzana a Mária, ostatní počkali, samotný začiatok jedla nebol nijako oddelený. Potom ako obe dojedli, Szabolcs vstal a povedal prípitok: „Aby sme sa takto stretli aj o rok.“ Následne sme si pripili, a Erika nabrala polievku. Začal spor medzi Zuzanou a Tomášom kto dostane prvý tanier, ktorý tentokrát vyhrala Zuzana. Na ďalšom poradí už nikomu nezáležalo, Erika nabrala druhému Tomášovi, mne, potom svojej mame, Szabolcsovi, Szabimu a nakoniec sebe.

Podle vysvětlení rodiny je potřebné se v penězích umývat, aby jich byl dostatek. V návaznosti na slovenskou etnoložku Horváthovou²⁶ se domnívám, že se jedná spíše o zvyk, jehož účelem je dosáhnout toho, aby dotyčný umývajícím se byl druhým tak vzácný, jako jsou pro ně vzácné peníze. V mně dostupné literatuře o maďarských vánočních zvycích jsem se s podobným zvykem nikde nesešla.²⁷ Szabolcs tento zvyk před svým příchodem do rodiny neznal. První společné Vánoce umývání se penězi praktikoval poprvé a také naposledy. Po nějakém čase od dodržování tohoto zvyku upustili, dokud se Marie nerozhodla znovu jeho dodržování obnovit.²⁸

²⁶ Horváthová E., Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava 1986, s. 45. Foto v příloze č. 4.

²⁷ Jak však upozorňují i samotní maďarští etnografové, maďarské vánoční zvyky jsou do velké míry závislé na geografickém prostoru, a tím pádem se od sebe jednotlivé zvyky značně liší. Pócs Éva: A karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelemköre, Budapest 1965, s. 84.

²⁸ Marie ani nikdo jiný si nedokázal přesně vzpomenout, kdy a proč tomu tak bylo. Věděla jen, že děti už

Zvykem, který dodržuje celá obec, tedy i zmiňovaná rodina, je nerozsvěcování světla v domě v průběhu dne. Jak uvádí Horváthová, okna zůstávala tmavá až do úplného setmění: nikdo ze sousedů nechtěl rozsvítit světlo jako první. Důvodem byla víra v to, že obyvatelé domu, v němž se rozsvítí jako v prvním, se budou celý další rok hádat. Rodina dodržováním tohoto zvyku žije v souladu se zvykem obce.

Dalším zvykem, který obyvatelé obce dodržují, je návštěva půlnoční mše. V tomto bodě však rodina tradice obce nedodržuje, nikdo z rodiny se mše nezúčastnil. Zuzana uvedla: „Neviem, my sme nikdy nechodili do kostola na Vianoce... akože ne preto že katolíci abo tak, ale proste ja si nepamätám že by sme boli, asi... hm, no, si každý v sebe oslávime, neviem... no, nechodili sme nikdy a nechodíme.“ Zvyky stejně jako jídlo se zdají být ovlivněné zejména regionálními tradicemi, přičemž náboženská rovina nehraje příliš výraznou roli.

6.7.3. *Koledy*²⁹

V některých obcích je i dnes možné se setkat s koledníky a koledováním. V obci, ve které žije zkoumaná rodina, tento zvyk praktikován nebyl. Žádný koledník nepřišel na koledu do jejich domu ani do jiných domů v obci. Zuzana: „Ja si ani nepamätám že by niekedy sa chodilo... ako asi predtým, abo tak, ale určite nie ako tak, že idú po dedine.“

Podobně – bez koled – proběhly Vánoce také v rodině. Během celého dne koledy nezazněly z rádia, ani si je rodina nezpívala. Podle konstatování Eriky koledy zpívali v době, kdy byli ještě malé děti. Když dospěli, rodina od zpívání koled upustila.

6.7.4. *Vánoční výzdoba*

Vánoce se pojí se specifickou výzdobou, která je ve městech viditelná už od začátku listopadu, a v obci X dokonce po celý rok.³⁰

Celá obec a všechny domy jsou na Vánoce vyzdobené dekoracemi, jejichž estetická kvalita se značně liší. Na pozorovatelku působily na obec na východním Slovensku nepřiměřeně okázale.

chodily do základní školy.

²⁹ Liszka tvrdí, že v užské župě patří koledování dodneška k živým tradicím (hlavně v reformovaných kruzích). Liszka J., *Národopis Madarov na Slovensku*, Dunajská streda 2003, s. 350.

³⁰ Obec je celoročně vyzdobena vánočními ozdobami zavěšenými na veřejném osvětlení. V období od 15. listopadu do 28. prosince bývají tyto ozdoby po setmění rozsvícené, po zbytek roku zůstávají pověšené na sloupech.

Výzdoba domu byla laděna v modrostříbrných tónech, každá místnost v domě měla vánoční dekoraci, o kterou se stará Erika. Vánoční stromek byl umístěn ve vstupní hale.

6.7.5. *Dárky*

Rodina obdarovává: „symbolicky“ (Erika), „nic bombastického“ (Zuzana). Nic, co by mohlo nasvědčovat vlivu protestantské tradice. Podle Liszku jsou „zvyklosti grécko-rímskokatolického obyvatelstva vo všeobecnosti pompéznějšíe, kým zvyklost reformovaných ovplyvnila puritánskejšia viera.“³¹

Pod stromečkem byly skutečně jen drobné pozornosti, o které se postarala Erika.³² Otec i obě babičky dali všem dětem stejnou sumu peněz. Nejmladší generace tento fakt přijímá a nepokládá peněžní dar za nevhodný. Deklarovaným důvodem volby peněz jako daru byla nejistota správného výběru dárku.

Slovenská babička přispěla na vánoční dárky sumou 3 000 Sk, maďarská babička poslala vnukům peníze, které byly pod stromečkem v čistých obálkách. Ve všech byla stejná suma 500,- Sk.³³ V rodině je očividná snaha o egalitární přístup ke všem třem dětem, možný vliv protestantské jednoduchosti a v neposlední radě ne-etničnost dárků.

Rodina prohlašuje, že vánoční svátky prožívají v tradičním duchu. Tomu ale neodpovídá absentující návštěva kostela ani chybějící připomínky narození Ježíše Krista. Na straně druhé, při pohledu na Vánoce přes prizma možných konfliktů je potřeba zdůraznit, že svátky v rodině nezpůsobily žádné rozpory. Vlivem silné regionální tradice a částečně také laicizací Vánoc se tento indikátor neukázal jako měřítko konfliktů.

³¹ Liszka J., *Národopis Maďarov na Slovensku*, Dunajská streda 2003, s. 350. Ráda bych však zmínila, že evangelický farář Mišina mě upozornil na odvážnost tohoto tvrzení. Evangelická církev podobu dárků nikterak nepředepisuje. Citovanou domněnku označil za stereotypní.

³² Slovenská babička dostala kalendář Půtník svätovojtešský, maďarská babička papuče a svetr. Szabolcs dostal holicí kosmetiku, Erika dostala od rodiny knihu (koupila ji Zuzana), Zuzana dostala kabelku a kosmetiku, Szabi spodní prádlo s kosmetiku, Tomáš také spodní prádlo a kosmetiku (jinou, ale cenově stejnou). Taky já jsem rodině přivezla dárky – Marii jsem koupila růženec, Hajnalce vlnu, Szabolcsovi doutník, Erice knížku od Hellera, Zuzaně dekorativní kozmetiku a pro kluky jsem taky zvolila kozmetiku. I já jsem dostala dárek od nich – knihu od C. Levi-Strausse.

³³ Szabolcs zmínil, že ho Hajnalka poprosila, aby dětem dal peníze, které mu ona při nejbližší příležitosti vrátí zpátky.

7. Závěr

Problematika tolerance na základě své důležitosti a komplexnosti patří k tématům široce zkoumaným mnohými obory společenských věd. Tolerance jako schopnost a ochota snášet vzájemné odlišnosti je fenomén zvláště zajímavý ve vztahu k národnostním menšinám. Z podstaty tolerance plyne její omezenost, schopnost a ochota snášet jsou podmíněny nepřesáhnutím mezí. Cílem mojí práce bylo ukázat tyto meze v intimním prostředí rodiny. Míra tolerance tří generací slovensko-maďarské rodiny byla zkoumána na indikátorech jazykových kompetencí a preferencí rodiny, historického povědomí a náboženskosti.

Jazyková praxe rodiny je dominantně slovenská, tolerance k maďarštině je deklarovaná a projevuje se v rodinném kontaktu, na veřejnosti, a i při komunikaci v úředním styku. Komunikativní rovina maďarského jazyka je bezproblémová, maďarský jazyk jako komunikační prostředek splňuje svou základní funkci. Tolerance vůči maďarštině ale má u nejmladší generace své omezení a to v symbolické rovině jazyka. Rovněž je nutné upozornit na přesvědčení nejmladší generace o vymezení místa maďarského jazyka v soukromé sféře.

Ve vztahu k historickému povědomí je evidentní, že i přes rozdíly v rodině existuje pojítka mezi všemi odlišnými faktory (jako generace, etnicita), a tím je netematizování minulosti – a to jak rodinné, tak dějinných procesů. Nejčastěji tematizovaným obdobím jsou období lidských tragédií – první a druhá světová válka. Netematizování minulosti je evidentnější u mužských členů domácnosti, kteří o dějiny neprojevují praktický zájem. Kromě genderových odlišností se vydělujícím faktorem v generačním srovnání ukazuje být vzdělání. Nejdůležitějším zjištěním v kontextu spoužití dvou kultur je skutečnost, že komponenty historické paměti uvedené Olejníkem jsou u nejstarší generace rozdílné. I když obě babičky vnímají právo společenství na území stejně, jejich příslušnost k odlišným společenstvím může být zdrojem konfliktů. Jiným komponentem, jenž by mohl působit dysfunkčně, je oblast umění, kde u rodiny jednoznačně dominuje umění slovenské. Deklarovaná i žitá lhostejnost maďarské větve ale zabezpečuje nekonfliktnost.

Ve vztahu k náboženskosti jednotlivých generací, můžeme konstatovat rozdíly nejen v příslušnosti k jednotlivým denominacím, ale také ve způsobech

prožívání religiozity. Nejstarší generace se ukazuje jako generace, pro niž je sdílení náboženskosti s jinými věřícími nejpodstatnější, tato tendence u mladších generací klesá. Výjimku představuje Zuzana, která také pociťuje aktivní potřebu účastnit se evangelických akcí. Deklarovaná rovina náboženskosti je shodná pro všechny generace, internalizovaná víra je značně nezávislá na věrouce. U žádné generace se nábožnost neukazuje jako konfliktní indikátor, nezávislost na věroučných ustanoveních a důraz na vnitřní prožívání víry umožňuje nekonfliktní soužití příslušníků obou křesťanských denominací. Vlivem silné regionální tradice a částečně také laicizací se indikátor Vánoc neukázal jako zdroj konfliktů v rodině.

Snažila jsem se podchytit alespoň část komplikované problematiky, kterou tolerance v multietnických vztazích představuje. Moje bakalářská práce má fungovat jako jakási forma nástinu toho, kam by mohl další výzkum směřovat. Z perspektivy genderových vztahů by také bylo zajímavé podchytit pohled rodiny žijící v slovenském prostředí, v němž je maďarská linie vedena matrilineárně.

8. Seznam odborné literatury a pramenů:

- Angyal B., Erdekvédelem és onszerveződés. Fejezetek a csehszlovákiai magyar pártpolitika történetéből 1918-1938. Galánta-Dunaszerdahely 2002
- Arató E., Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975. Budapest 1977
- Balassa I., Ortutay, G., Magyar néprajz. Budapest 1979
- Bálint S., Karácsony, husvét, punkosd. Budapest 1989
- Báčová V., Historická pamäť a identita. Košice 1996
- Báčová V., Kusá Z., Identity v meniacej sa spoločnosti. Košice 1997
- Barth F., Ethnique groups and boundaries. Long Grove 1998
- Bibó I., Bída malých národů východní Evropy. Brno-Bratislava 1997
- Bittnerová D., Moravcová M., Kdo jsem a kam patřím? Identita národnostních menšin a etnických komunit na území České republiky. Praha 2005
- Broklová E., Československá demokracie – politický systém ČSR 1918-1938. Praha 1992
- Bugár B., Žijem v takej krajine... Bratislava 2004
- Černý J., Úvod do studia jazyka. Olomouc 1998
- Čierna-Lantayová D., Podoby česko-slovensko-madarského vzťahu 1938–1948. Bratislava 1992
- Disman M., Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha 2002
- Dülmen R.v., Historická antropologie. Praha 2002
- Duleba A. – Lukáč P., Wlachovský M., Zahraničná politika SR. Východiská, stav a perspektívy. Bratislava 1998
- Ěglová, V.: Kalendárne obyčaje. In: Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry. Bratislava 2000
- Emerson Robert M., Writing ethnographic fieldnotes. Chicago 1995
- Eliade M., Obrazy a symboly : esej o magicko-náboženských symbolech. Praha 2004
- Etnické stereotypy z pohledu různých vědných oborů. Brno 2001
- Flusser V., Jazyk a skutečnost, Praha 2004
- Frolec V., Výroční obyčaje, Brno 1982

- Gabal I., Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha 1999
- Gellner E., Národ a Nacionalismus. Brno 2003
- Gyonyor J., Mi lesz velunk magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig. Bratislava 1990
- Hendl J., Kvalitativní výzkum, Praha, 2005
- Hojda Z., Pokorný J., Pomníky a zapomníky, Praha 1997
- Homištinová M., Aspekty vývoja jazykových práv etnických menšín po transformácii slovenskej spoločnosti so zreteľom na maďarskú menšinu, Budapešť 1998
- Horváthová E., Návod na výskum rodinných zvykov. Bratislava 1976
- Horváthová E., Rok vo zvykoch nášho ľudu. Bratislava 1986
- Horváthová E., Zvykoslovie a povery, Slovensko. Bratislava 1975
- Hroch M., V národním zájmu- Požiadavky a ciele evropských národných hnutí 19.století v komparatívnej perspektíve. Praha 1996.
- Hroch M., Na prahu národnej existencie. Praha 1999
- Hroch M., Pohľady na národ a nacionalizmus. Praha 2003
- Hroch M. a kol., Úvod do štúdia dejepisu. Praha 1985
- Irmanová E., Maďarská menšina na Slovensku a jej miesto v zahraničnej politike Slovenska a Maďarska po roku 1989. Praha 1995
- Kárník Z., České země v éře První republiky (1918-1938). Praha
- Kaplan K., Pravda o Československu 1945-1948. Praha 1990
- Kollár M. – Mesežnikov G., Predsavzatia a skutočnosť. Bratislava 2002.
- Koralka J., Co je národ? Praha 1969.
- Kováč D., Dejiny Slovenska. Praha 1998.
- Kováč D., Slováci a Česi, Bratislava 1997.
- Kusý M., Čo s našimi Maďarmi, Bratislava 1998.
- Lanstyák I., Nyelvünkben otthon, Dunajská streda 1998
- Lanstyák I., A magyar nyelv szlovákiai változatainak sajátosságai. Dunajská streda, 1998.
- Lanstyák I., A magyar nyelv Szlovákiában, Budapest-Bratislava 2000
- Lanstyák I., Simon Sz. (eds), Magyar nyelvészeti kutatások Szlovákiában és a Gramma Nyelvi Iroda. Tanulmányok a kétnyelvűségről. Bratislava 2002
- Leško M., Mečiar a mečiarizmus. Bratislava 1996.
- Listina základních práv a svobod. Praha 2005

- Lipták L., Slovensko v 20. storočí. Bratislava 2000
- Liszka J., Národopis Madarov na Slovensku. Dunajská streda 2003
- Mareš M. a kol., Etnické menšiny a česká politika. Brno 2004
- Macek. P., Dalajka J., Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech. Brno 2005
- Macháčková L., – Dojčár M., Náboženská scéna na Slovensku. Bratislava 2004
- Mészáros E., Karácsonyi asztal. Bratislava 1998
- Michalek J., Spomienkove rozpravanie s historickou tematikou. Bratislava 1971
- Paukovič V., Etnické menšiny na Slovensku. Košice 1991
- Pavlíček V. a kol., Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl – Práva a svobody. Praha 1998
- Pócs É., A karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelemköre. Budapest 1965
- Olivová V., Dějiny první republiky. Karolinum. Praha 2000
- Rychlík J., Česi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992. Bratislava 1998
- Salzmann Z.: Language, Culture and Society. 1993
- Schulze H., Stát a národ v evropských dějinách. 2003
- Silverman D., Interpreting qualitative data. London 2001
- Sokol J., Tři přednášky o dějinách náboženství. Praha 1996
- Sokol J., Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů. Praha 2004
- Sokol J., Člověk a náboženství: proměny vztahu člověka k posvátnému. Praha 2004
- Sokol J., Člověk jako osoba. Praha 2000
- Soukupová B., Salner P., Modernizace, identita, stereotyp, konflikt. Společnost po hilsneriádě. Bratislava 2004
- Strauss A., Corbinová J., Základy kvalitativního výzkumu. Boskovice 1999
- Šatava L., Jazyk a identita etnických menšin. Praha 2001
- Šatava L., Národnostní menšiny v Evropě. Praha 1994
- Šutaj Š., Madarská menšina na Slovensku v letech 1945–1948. Bratislava 1993
- Šutaj Š. (ed), Národ a národnosti na Slovensku I. Prešov 2004
- Šutaj Š. (ed), Národ a národnosti na Slovensku II. Prešov 2005
- Šutaj Š. (ed), Národnostná politika na Slovensku po roku 1989. Prešov 2005
- Štefánik J., Jeden člověk, dva jazyky: dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutočnosti Bratislava. 2000

Toggenburg G., A Rough Orientation Through a Delicate Relationship: The European Union`s Endeavours for (its) Minorities. 2000

Toggenburg G., Minority Protection and the Enlarged European Union. Budapest 2004

Trudgill P., Sociolinguistics, An introduction to language and society. 1983 London

Ustava Slovenskej republiky. Bratislava 2005

Ustava České republiky. Praha 2005

Zelenák P., Slovensko-madarské vzťahy v 20. storočí. Bratislava 1992

Zeľová a kol. autorov, Minoritné etnické spoločenstvá na Slovensku v procesoch spoločenských premien. Bratislava 1994

Internetové zdroje:

Človek a spoločnosť, internetový časopis pre pôvodné, teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied, www.saske.sk/cas

Stránky ministerstva kultury www.gov.sk

<http://portal.gov.sk/>

<http://portal.gov.cz/>

<http://www-8.mensiny.vlada.gov.sk/>

Periodika:

Etnologické rozpravy

Lidé města

Veřejná správa

Politika paměti (antologie francouzských společenských věd), Praha: Cahiers du CEFRES.

Príloha č. 1

Statistické údaje o obci X

Ukazovateľ	SEDB 1991	SODB 2001
Obyvateľstvo spolu - počet	1 141	1 047
muži - počet	542	509
ženy - počet	599	538
<i>Bývajúce obyv. podľa národností.:</i>		
Slovenská %	99,39	98,95
Maďarská %	0,00	0,29
Rómska %	0,00	0,00
Rusínska %	0,09	0,00
Ukrajinská %	0,18	0,38
Česká %	0,09	0,19
Moravská %	0,26	0,00
Sliezská %	0,00	0,00
Nemecká %	0,00	0,00
Poľská %	0,00	0,00
<i>Bývajúce obyvateľstvo podľa náboženského vyznania:</i>		
Rímskokatolícke %	47,85	49,09
Evanjelické %	2,72	0,76
Gréckokatolícke %	38,21	44,13
Pravoslávne %	0,26	0,96
Čs. Husitské %	0,00	0,00
Bez vyznania %	0,35	1,24
Ostatné %	0,00	0,00
Nezistené %	10,60	0,57
<i>Osoby ekonomicky aktívne spolu</i>	-	695
muži	-	342
ženy	-	353
<i>Pracujúci spolu</i>	-	255
muži	-	160
ženy	-	95
<i>Nezamestnaní spolu</i>	-	151
muži	-	88
ženy	-	63
Domy spolu	384	377
Trvale obývané domy spolu	340	312

Příloha č. 2

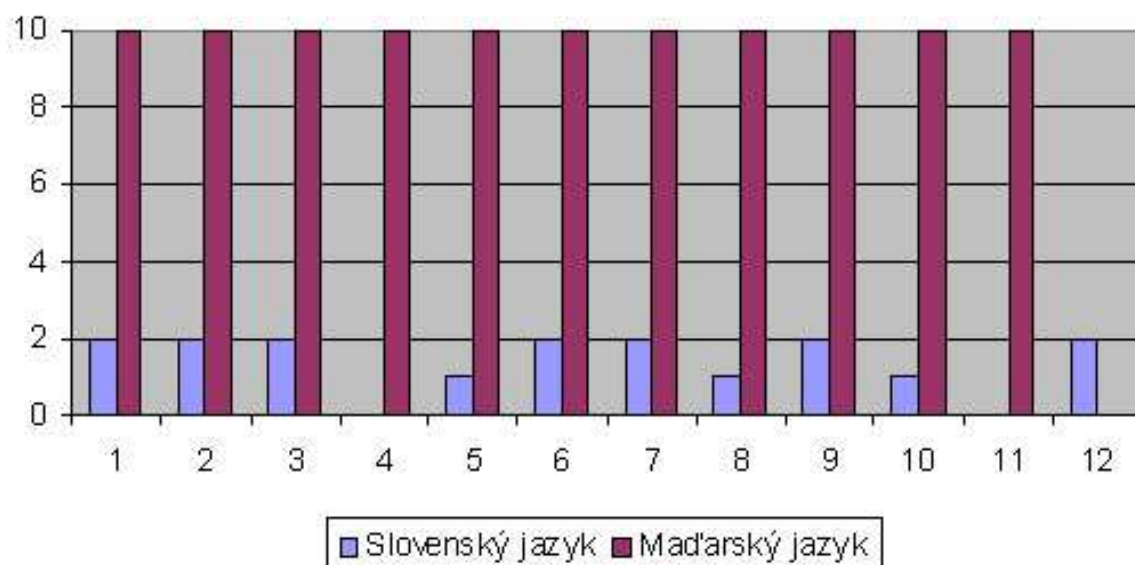
Sebehodnocení jazykových kompetencí rodinou je zobrazené v grafech.

Rodina odpovídala na následující otázky, přičemž hodnocení bylo definované rozmezím 0-10.

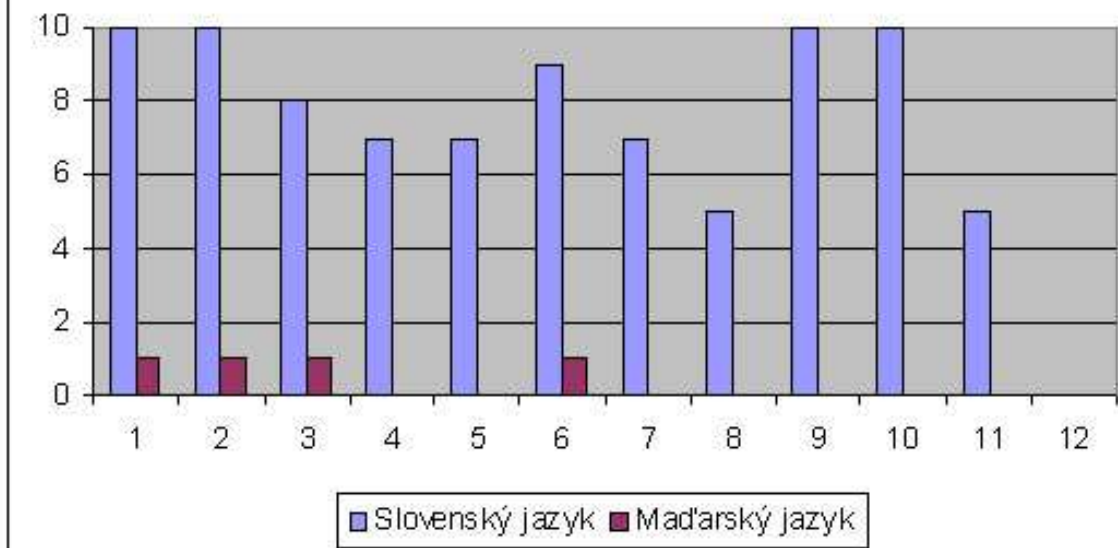
1. Ako ovládaš slovenský jazyk?
Ako ovládaš maďarský jazyk?
2. Ako ovládaš slovenský jazyk?
Ako ovládaš maďarský jazyk?
3. Ako hodnotíš svoj rečový prejav v slovenčine?
Ako hodnotíš svoj rečový prejav v maďarčine?
4. Ako hodnotíš svoju slovnú zásobu v slovenčine?
Ako hodnotíš svoju slovnú zásobu v maďarčine?
5. Ako hodnotíš svoju odbornú slovnú zásobu v slovenčine?
Ako hodnotíš svoju odbornú slovnú zásobu v maďarčine?
6. Ako hodnotíš svoju slovnú zásobu slangu v slovenčine?
Ako hodnotíš svoju slovnú zásobu slangu v maďarčine?
7. Ako hodnotíš svoju výslovnosť v slovenčine?
Ako hodnotíš svoju výslovnosť v maďarčine?
8. Ako hodnotíš svoj písomný prejav v slovenčine?
Ako hodnotíš svoj písomný prejav v maďarčine?
9. Ako hodnotíš svoje znalosti slovenskej gramatiky?
Ako hodnotíš svoje znalosti maďarskej gramatiky?
10. Ako hodnotíš svoje schopnosti čítať v slovenčine?
Ako hodnotíš svoje schopnosti čítať v maďarčine?
11. Myslíš/Premýšľaš v slovenskom jazyku?
Myslíš/Premýšľaš v maďarskom jazyku?
12. Ako hodnotíš svoju schopnosť "prepnúť" z jedného jazyka do druhého?

Prepnutím se myslí code switching.

Marie - sebahodnotenie jazykových kompetencií

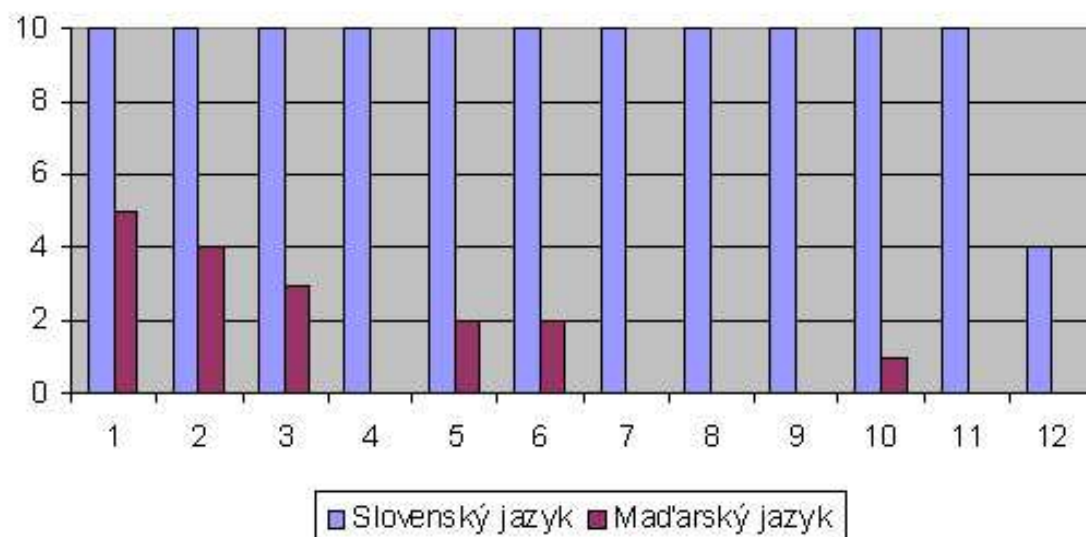
Hajnalka - sebahodnotenie jazykových kompetencií

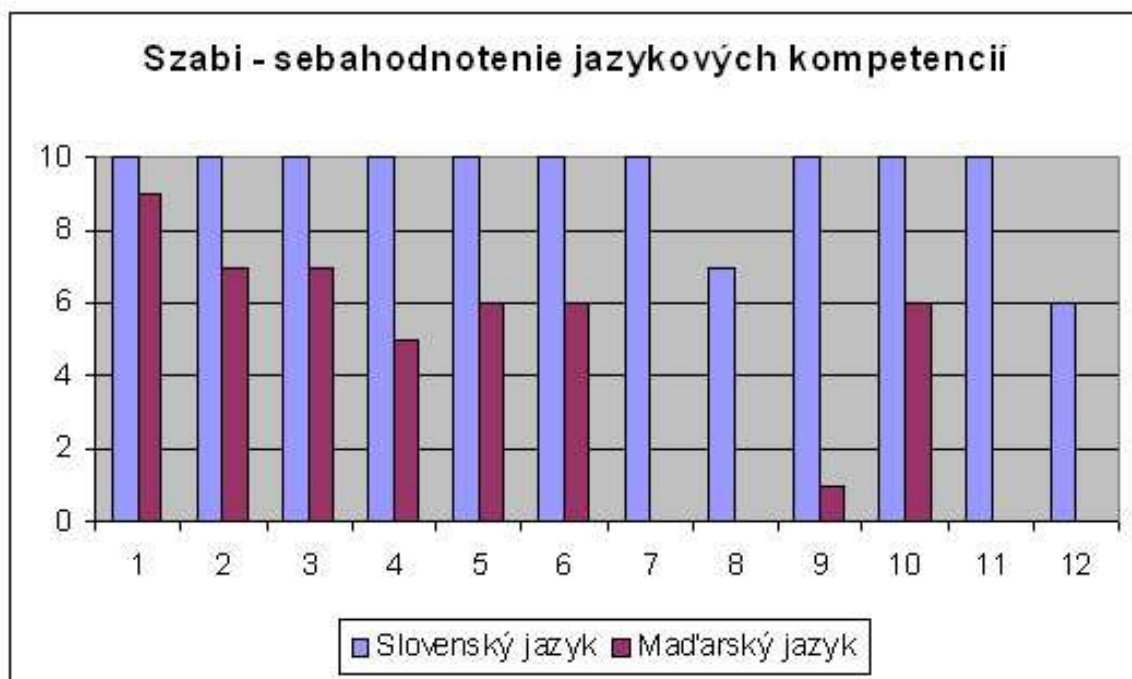
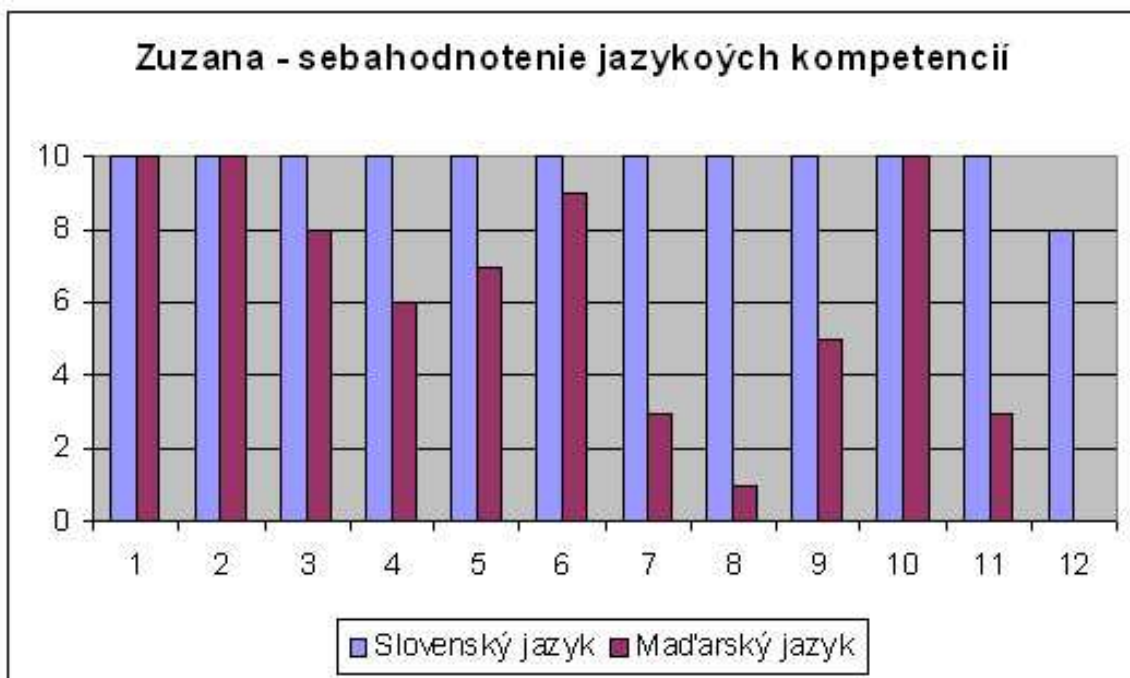

Szabi - sebahodnotenie jazykových kompetencií

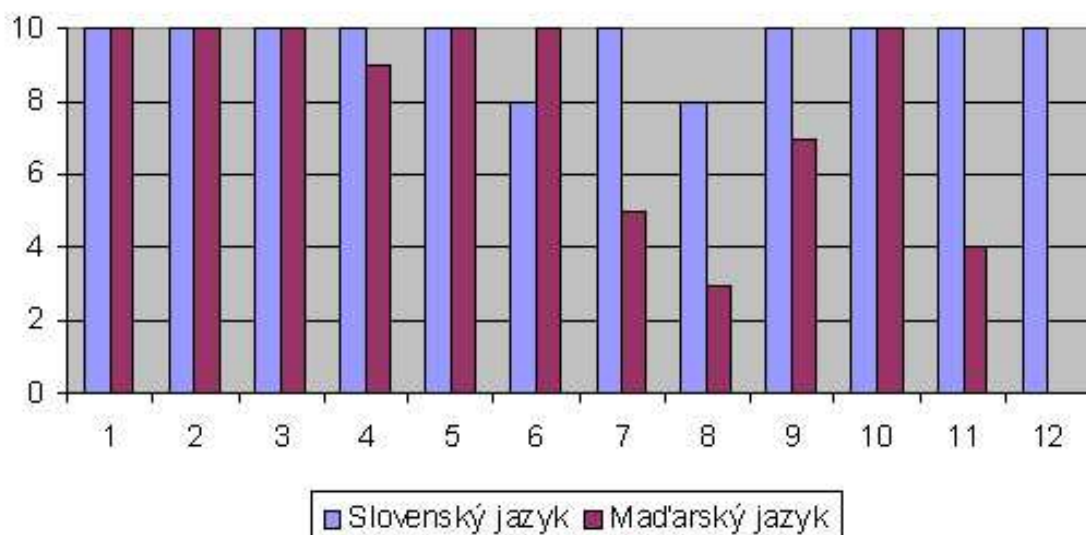

Erika - sebahodnotenie jazykových kompetencií

Tomáš - sebahodnotenie jazykových kompetencií

Příloha č. 3

Fotky pomníku v obci. Obě fotky zachycují pomník z větší vzdálenosti, jelikož je na něm uveden název obce. I tak je ovšem možné zahlédnout slovenský znak uprostřed pomníku. Na druhé fotce je zachycena také místní hospoda.

Příloha č. 4

Fotky z Vánoc – dorvačky a peníze v talíři.

Příloha č. 5

Chronologické zachycení průběhu Vánoc na základě záznamů v etnografickém deníku (uvedené časy sú približné).

10.00-10.20 všetci sa stretli v kuchyni

11.00- najmladšia generácia z kuchyne odchádza, starší ostávajú a začínajú variť polievku. Mária sedí a vydáva pokyny ktoré sú plnené.

12. 00 Szabolcs odchádza s chlapcami do skladu(do práce)

Zuzana sa učí v izbe, v kuchyni som s Máriou, Erika si išla čítať do izby

14. 20 idem za Zuzanou porozprávať sa o Vianociach, Mária si išla ľahnúť, Erika zaspala nad knihou, chlapci sú preč

15. 00 chlapci sa vrátili zo skladu a idú do svojich izieb kde sa hrajú na počítači, Szabolcs ešte ostal v práci, Zuzana začína po chvíli sledovať či niekto nerozsvietil pretože sa stmieva

16. 00 Szabolcs sa vracia. V kuchyni je už Erika pripravuje rybu pridáva sa k nej Szabolcs a prichádza aj Mária, ktorá leští príbor. Ešte nesvietia. Zuzana prichádza a rozsvetuje o 16.15. všetci sa zaujímajú ktorý sused rozsvietil prvý. Prichádzajú aj Szabi s Tomášom pretože chcú vedieť o ktorej bude večera. Erika im odpovedá že o chvíľku, po piatej, a že sa môžu začať obliekať. Všetci traja sa teda vybrali do svojich izieb. Szabolcs poslal Eriku aby sa začala chystať a večeru dokončoval sám.

17. 00 všetci sa zišli v kuchyni kde Maria napustila tanierik s vodou a vložili do nej mince. Najmladšia generácia sa postavila do radu a umyla sa vo vode. Chlapci striekli aj na mňa. Asi tak po pätnástich minútach už všetci sedeli pri stole a Erika naberala polievku.

18. 00 po večeri sa presunuli do haly k stromčeku spod ktorého darčeky rozdávala Zuzana

18.30 darčeky sú rozdane, zapína sa televízia

21.00 Najmladšia generácia odchádza do Szabiho izby kde si pustia telku. Nevedia sa však dohodnúť čo chcú pozerať a tak po chvíľke ide každý do svojej izby. Mária tiež ide do svojej izby, Erika so Szabolcsom sedia v obývačke a rozprávajú sa.

Prvý príchod do rodiny na základe záznamov v etnografickom denníku.

Do rodiny som dorazila ráno po pol 10 autom. Vopred sme sa dohodli že prídem čo najskôr ráno, pred odchodom som ešte telefonovala Erike že odchádzam. Pri príchode mi vyšiel otvoriť Szabolcs, poprial mi hneď krásne sviatky a zaparkoval auto na dvore. Spoločne sme vošli do domu, zložila som veci v hale a išli sme rovno do kuchyne. Tu sedela Mária s Erikou a pili čaj. Erika povedala že deti ešte spia, ale o chvíľu vošiel do kuchyne Tomáš. Povedal, že sa zobudil sa na zvuk prichádzajúceho auta. Tomáš si sadol na svoje miesto k stolu ale nič nejedol. Pýtali sa na cestu a na počasie v Prahe. Tomáš bol zvedavý na auto, tak sme si ho išli pozrieť- ďalšia komunikácia medzi nami sa týkala hlavne áut. Rodičia a Mária ostali v kuchyni.

Keď sme sa vrátili dnu v kuchyni už bola Zuzana a Szabi. Tiež sedeli pri stole s čajom ale nič nejedli. Szabolcs sa čistil zemiaky, Erika bola niekde inde, Mária len ticho sedela. Tomáš pokračoval v konverzácii o autách. Ako vošla Erika spýtala sa či bude niekto niečo jesť ale všetci sme odmietli.

Príchod Hajnalky v septembri

Keď som vstala v kuchyni sedel Szabi ktorý povedal že ráno volala babka a dnes príde- Szabolcs ju donesie autom, už vyrazil. Tomáš so Zuzanou už boli v sklade, Erika upratovala a Mária sedela v obývačke. So Szabim sme sa pridali k Márii a po chvíľke prišla aj Erika. Telefonovala so Szabolcsom- už sú skoro tu. Erika telefonovala Zuzane nech už aj idú domov. Stihli prísť pred príchodom Hajnalky. Ako začuli auto dvihli sa a išli pred dom vítať Hajnalku. Prvá išla Erika, za nou Tomáš, Zuzana a Szabi pomohol Márii vstať a išli pomaly za ostatnými. Hajnalka aj Szabolcs už vystúpili z auta, Erika vítala Hajnalku maďarskými slovami Hajnalka sa len usmievala. Vybozkávala sa postupne s celou rodinou pričom všetci jeden cez druhého kričali ako sa máš, aká bola cesta v oboch jazykoch.